د ابن خلدون مقدمه

Ketabton.com

عبدالرحمن ابن خلدون

محمد زبير شفيقي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عثمان غني زابلي لخوا

په PDF بڼه ډالۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مطالبو لړليک

د ژباړن یادښت ۹

د تاریخ ارزښت ۱۱

پر تاریخ لیکونکیو تنقیدي نظر ۱۲

رښتیني مؤرخین د ګوتو په شمار دي ۱۲

د مسعودي او واقدي په اړه نظر ۱۳

په تاریخونو کې د تاریخ لیکونکیو انداز ۱۳

د تاریخي غلطیو څو مثالونه ۱۸

معمولاً خلک د څه شي شمېر ډېر ښیي ۲۰

پر هارون الرشید یو دروند تور ۲۷

په دیني علم کې د منصور مقام ۲۸

د منصور تقوا ۲۸

د اموي او عباسي خلیفه ګانو د تقوا یو ساری ۳۰

د زنبیل حدیث ۳۱

د دروغو داستانونو جوړولو یو لامل ۳۲

یوه شهزاده ته نصیحت ۳۲

آیا د عبیدیانو خلیفه ګان له اهل بیت څخه وتلي ۳۳

د دروغجنو راز زر افشا کېږي ۳٤

د شیعه ګانو د پټهدو سبب ۳۵

د ادریس په نسب کې د پېغور سبب ۳۷

پر خلافت د عجمیانو برلاسي او د خلیفه ۳۸

د دروغو آوازو د خپرولو سبب ۳۹

پر امام مهدي بد ویل ٤۰

د امام مهدي د نسب له اړخه سپیناوی ٤۱

تاریخ د خواصو فن دی د عامو خلکو نه دی ٤۲

په هره زمانه کې د قومونو وضعه بدله وي ٤۲

په قیاس او نقل کې د تېروتنې امکان ٤۳

د قیاس د تېروتنې یو ساری ٤٤

د اسلام په پیل کې د علم حیثیت ٤٤

د اندلس د خلکو لنډ پاري ٤۵

په لومړیو وختونو کې قضا چا ته سپارل کېدله؟ .. ٤٦

د اوسنیو مؤرخینو موخې او اهداف ٤٦

د اتمې پېړۍ په نیمایي کې وژونکې وبا ٤۷

د عجمي ژبو د هجا توریو بیان ٤۹

د غیر عربي ژبو کلیمه څه ډول ولیکل شي؟ ٤۹

په تاریخ کې د دروغ، رښتیا او غلطیو احتمال ۵۱

د خبرونو ارزولو یوه معیاري قاعده ۵۲

ډېر ناممکن او سخت خبرونه منل کېږي ۵۲

ما ته یوازې د یوه قوم علوم په لاس راغلي ۵۵

د سیاست په موضوع د ارسطو یو کتاب ۵۷

بشري خصلتونه چې انسان له حیوان ۵۸

د ټولنې ډولونه ۵۹

په ټولنه کې انسان ته شپږ ستونزې پېښېږي ۵۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انساني ژوند لپاره ټولنې ته اړتیا ده ٦٠

د ټولنې لپاره د پنځو شیانو کېدل اړین دي ٦١

پاچاهي انساني ځانګړتیا ده ٦٢

د ځمکې نیمایي برخه پرانیستې ده ٦٣

د ځمکې څومره برخه اباده ده ٦٣

د استوا کرښه، د البروج سیمه او معدل النهار ٦٣

هره برخه لس ټوټې ده ٦٤

د اباد نړۍ سیندونه ٦٦

د نیل سیند ٦٧

جنوبي برخه شاړه ده ٦٨

پیغمبران منځلاري خوښونکیو انسانانو ١٠٢

د نا معتدلو اقلیمونو اوسېدونکي نیمه ١٠٣

د وحشي توب لامل یې ١٠٣

د تودوخې او یخنۍ طبیعي خواص ١٠٤

د حبشیانو، زنګیانو او سوډانیانو تر منځ توپیر ... ١٠٥

پیغمبران په کومو قومونو کې راغلي ١٠٥

د معتدلو اقلیمونو په خلکو کې اقتصادي ١٠٩

ښوزله خلک تر شتمنو په «اخلاقو» او «روغتیا» ١٠٩.

د آرام ژوندانه اغېزې او د هغو سببونه ١١١

په لوړه بدن اصلاح کېږي ١١٢

په معجزه، جادو او کرامت کې توپیر ١١٧

د علماؤ په اند د جادو او معجزې تر منځ توپیر ١١٩.

د حکیمانو له نظره د کرامت او معجزې تر ١١٩

قرآن کریم تر ټولو سترە معجزه ١١٩

لومړی ډول وحي ولې سخته وي ١٢٤

ایا جادو د رسالت له زمانې وروسته ختم شوی ١٢٧.

خوب د پیغمبرۍ ۴۶ مه برخه ده ١٢٩

پرېشانه خوب څه شی دئ؟ ١٣١

خوب لیدل دري ډوله وي ١٣١

د خوب سببونه ١٣١

په خوب کې د کومې خبرې د معلومولو عمل.. ١٣٢

د کوډو ډولونه ١٣٤

د شګون او فال یادونه ١٣٥

د لهونیانو یادونه ١٣٥

د څېره پېژندونکیو یادونه ١٣٥

د جوګیانو یادونه ١٣٧

د صوفیانو یادونه ١٣٧

د صوفیانو کشف ١٣٨

حضرت عمر «رض» محدث ١٣٨

د حضرت صدیق اکبر «رض» یو کرامت ١٣٩

د بهلول صفته فرقې یادونه ١٣٩

د نجوم علم ١٤٠

ایا د رمل علم حضرت ادریس ع ایجاد کړئ؟ . ١٤١

پر پټو او غیبي رازونو د با خبرو کسانو نښې ١٤٢

د نړۍ زاییچه ١٤٤

په انساني کورنیو کې ښاریتوب او اطرافي ١٤٩

د ژوند ژواک وسایل انسانان پر بېلا بېلو ١٤٩

بزګر او شپانه له کلیو پرته چاره نه لري ١٤٩

کسبګر د بنه ژوند په حالت کې ښارونه ١٤٩

د کلیوالو طبیعي ګرځنده ژوند ١٥١

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کلیوالو پر یوه ځای اوسېدل غوره دي ۱۵۱
کلیوالتوب تر ښاریتوب پخوانی دی ۱۵۳
کلي د ښارونو زړي دي، لوی لوی ښارونه ۱۵۳
تر ښاریانو کلیوال خیر ښېګڼې ته ډېر ۱۵٤
چاپېریال پر انسان اغېز کوي ۱۵٤
تر ښاریانو کلیوال زړور وي ۱۵۷
د احکامو تعمیل د ښاریانو زړورتیا خوري ۱۵۸
د غیرتي کورنیو غړي پر یو بل ظلم نه کوي ۱٦۱
خلک د کانونو په څېر دي ۱۷۱
د حسب او نسب ګټه ملاتړ دی ۱۷۱
په یوه کورنۍ کې د حسب انتها څلور پښته دي ۱۷٦
د عصبیت موخه د حکومت ترلاسه کول دي ... ۱۸۱
د حکومت او ریاست په مفهوم کې توپیر ۱۸۱
عیاشي او ساعت ټېرۍ د حکومت دوام ته ۱۸۳
د عیاشو پلار او مور اولاده هم عیاشه وي ۱۸۳
د یوه نسل عمر ۴۰ کاله دی ۱۸۵
د حکومت او خلافت حقدار څوک دي ۱۸۸
په واکمنو کې ښه عادتونه لیدلای شو ۱۸۸
د واکمنو عام صفتونه ۱۸۸
د هېواد د زوال سببونه ۱۸۹
د کمال سببونه ۱۸۹
د فضایلو د خاوندانو عزت د کمال سبب دی... ۱۸۹
د څنګلي قومونو پاچاهي پراخه وي ۱۹۱
زامن د پلرونو تقلید کوي ۱۹٤
مغلوب قام ډېر زر له منځه ځي ۱۹۵
د نړۍ په قومونو کې عربان له سیاست نه ډېر ... ۲۰۱
د هېواد او عام حکومت تکیه پر ملي ځواک ۲۰٤
چې کله حکومت پیاوړی شي قومي ملاتړ ۲۰۵
په بحراني وضعه کې د حکومت ملاتړ ۲۰۵
له قومي ملاتړ پرته د حکومت ترلاسه کولو ۲۰۸
مذهبي غورځنګ قومي ملاتړ ډېر پیاوړی ۲۱۰
مذهبي غورځنګ له قومي ملاتړ پرته زور نه ۲۱۱
تر ټولو مخکې اصلاحي تحریك له بغداده پیل ۲۱۲
پر حکومت د بوډاتوب اغېزه ۲۱۵
په کومو هېوادونو کې چې ډلې او قومونه ډېر وي د هغوی حکومتونه پیاوړي نه وي ۲۱۹
عیاشي غوښتل د حکومتولۍ خانګړتیا ۲۲۳
کله چې هېواد د مستۍ او عیش اوج ته ۲۲۵
د حکومت د زوال د مخنیوي یوه اغېزناکه لاره ۲۲۷
یو حکومت ډېر لږ تر ۱۲۰ کاله اوړي ۲۲۹
د شجرې قانون ۲۳۰
ښاریتوب څه شی دی ۲۳۱
په پیل کې په حکومت کې ناز او نعمت ۲۳۵
د ابن بطوطه کیسه ۲٤٤
د حکومت د پایته رسېدو یوه نښه ۲٤۷
تر حکومت مخکې اړیکې تر حکومت له وروسته اړیکو ژورې او پخې وي ۲٤۹
بیدار مغزه او ذهین پاچاهان نرم خویه نه وي ۲۵۷
د امامت شرطونه ۲٦۳
خلافت پر حکومت بدلېدل ۲۷۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

شریعت پر حکومت او قومپالنې بد وایي ۲۷۷

که حکومت مطلق بد وای نو حضرت سلیمان او حضرت داود علیهم السلام به ولې پاچاهان وو؟ ۲۷۹

خلافت څه شی دی؟ ۲۸۰

په عادلانه حکومت کې هېڅ بدي نشته ۲۸۳

حضرت عثمان «رض» له خپل ژوند تېر شو ۲۸۶

حضرت علي «رض» د دین لپاره سیاست ۲۸۶

خلافت او حکومت دوه بېل واکونه دي ۲۸۷

د بیعت تعریف ۲۸۸

د بیعت الایمان تعریف ۲۸۸

ځایناستی (ولیعهد) ۲۹۰

د ابن زبیر رضی الله عنه سیاسي غلطي ۳۰۲

په خلافت او حکومت کې توپیر ۳۰٤

د خلیفه ځانګړې دندې ۳۰٤

د فتواو لیکل ۳۰٦

د علماؤ دندې ۳۰۷

د قضا منصب ۳۰۷

د پولیسو مشر ۳۱۰

پاچاهان د علماؤ عزت ولې کوي؟ ۳۱۲

د امیرالمؤمنین لقب، د امارت پخوانی یادګار ... ۳۱۷

امیرالمؤمنین د پوځي منصبدارانو لقب ؤ ۳۱۷

د سلطان د نوم دود کېدل ۳۲۰

مهدي ته د امام خطاب ۳۲۱

د بني اسراییلو د حکومت ټوټه کېدل ۳۲٤

د قلم او توري په مرتبو کې توپیر ۳۵۷

د بیرغونو دود له کومه وخته دی ۳۵۹

سریر (تخت) ۳٦۲

په اسلام کې تر ټولو لومړی تخت ۳٦۲

د سکې د لفظ څېړنه ۳٦۳

د لیکونو د نغاړلو دود ۳٦۹

د خاتم (مهر) اداره یانې څه ۳٦۹

دښمني ۳۷۷

جهاد ۳۷۷

د بغاوت د ځپلو لپاره جګړه ۳۷۷

یرغلیزه (چریکي) جګړه: ۳۷۸

حکومت په وروستیو وختونو کې ګمرکي ۳۹۰

د حکومت په پیل کې د پاچا او چارواکیو ۳۹۰

د پرمختګ او تمدن په دوران کې د واکمنو ۳۹۰

څلوېښتم فصل ۳۹۱

د پاچا سوداګري د ولس په زیان ده او ۳۹۱

د هېواد لګښتونه څه ډول پوره کړای شي ۳۹۱

د حکومت کرنه او سوداګري ۳۹۱

یو حکومت دوه ټوټې کېدل ٤۰۷

د حکومت ټوټه کېدل د زوال نښه ده ٤۰۷

پوځي فساد ٤۱۱

د نویو حکومتونو جوړېدل ٤۱۵

د نوي حکومت د جوړېدو دوه ډولونه ٤۱۵

نوی حکومت پر پخواني له یوې مودې ٤۱٦

یاغیان ناڅاپي بریا نشي ګټلای ٤۱٦

د قحطی او وبا خپرېدل ٤۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وبايي ناروغيو د زياتوالي سبب ٤٢١
په انساني ټولنه کې د نظم لپاره سياست ته اړتيا. ٤٢٢
د عقلي سياست ډولونه ٤٢٢
مسلمانان عقلي سياست ته اړتيا نه لري ٤٢٣
د امام جعفر صادق وړاندوېنې ٤٦٣
د ساري ناروغيو اصل سبب ٤٨١
کرنه بنسټيز کسب دی ٥٣٠
د صنعت دوهمه درجه ده ٥٣٠
د سوداګرۍ درجه دريمه ده ٥٣٠
عزت او مقام د شتمنۍ لپاره ګټور دی ٥٣٨
ديني علما لکه مفتي، قاضي، مدرس، امام، خطيب، او مؤذن په عام ډول شتمن نه وي ٥٤٤
کرنه د لټو او آرامۍ طلبه کليوالو دنده ده ٥٤٥
کوم تجارت وشي کوم نه ٥٤٧
د بيې د لوړېدو لپاره د مال ساتل ٥٥٠
صنعتونه علومو ته اړتيا لري ٥٥٣
د صنعتونو ډولونه ٥٥٣
عرب له صنعت څخه ډېر لرې دي ٥٥٩
يو سړی په يوه صنعت کې کمال پيدا ٥٦٠
د ترکانۍ صنعت ٥٦٧
د ترکانۍ په چارو کې هندسه ډېر رول لري ٥٦٨
د ټوکرانو جوړولو او ګنډلو صنعت ٥٦٩
قابله توب (دايي) ٥٧٠
طب ٥٧٢
معده د ناروغيو کور دی ٥٧٢
پرهېز د دوا سر دی ٥٧٢
د هرې ناروغۍ ريښه په ډکه معده خوراک دی ٥٧٢
د ناروغيو ريښه ٥٧٣
په ښارونو او عياشانو کې ناروغۍ ډېرې وي ٥٧٤
کاغذ جوړول ٥٨٠
زمونږ د زمانې طالبان ٥٩٢
خلک د تمدن په اندازه هوښيار وي ٥٩٤
په زده کړو کې د مصريانو کمال ٥٩٤
د نقلي علومو ډولونه ٥٩٨
قرائت ٦٠٠
اووه مشهور قرائتونه ٦٠٠
د ناسخ او منسوخ علم ٦٠٥
د اجماع تعريف ٦١٤
د کتاب، سنت، اجماع او قياس څلورو ٦٢٢
يوولسم فصل ٦٣٩
د تصوف علم ٦٣٩
د صوفيانو لقب ٦٣٩
د خوب تعبير ٦٤٨
له خوب څخه د پټو خبرو د معلومولو سبب ٦٤٨
د تعبير حقيقت ٦٤٩
د خوب ډولونه ٦٥٠
د تعبير په فن کې امام محمد بن سيرين دی ٦٥١
عقلي علوم څلور دي ٦٥٢
د ستوريو پېژندنې علم ٦٦٤
د ازياج (جدولونو) علم ٦٦٥

(c) ketabton.com: The Digital Library

د منطق علم ٦٦٦
د نباتاتو علم ٦٧٢
الهيات (فلسفه)..... ٦٧٣
جادو او کوډې ٦٧٥
د معجزې او جادو تر منځ توپير ٦٧٨
د رنګونو ډولونه ٦٩١
په حيوان کې کېمياوي عمل آسانه دی ٦٩١
د عربي ژبې علوم ٧٣٥
د نحوې علم ٧٣٥
د لغت علم ٧٣٧
د بيان علم ٧٤٠
د بيان علم ډولونه ٧٤١
د بلاغت علم موخه ٧٤٢

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړن یادښت

د لوی الله جل جلاله ډېر شکرونه چې ما ته یې د اسلامي نړۍ د ستر نابغه علامه عبدالرحمن ابن خلدون نوماند اثر (د ابن خلدون مقدمې) د ژباړې توفیق راوبښه، دغه اثر تر ننه د اروپا د علمي مرکزونو او پوهنتونونو په درسي نصاب کې شامل دی. د نړۍ پر زیاترو ژوندیو ژبو څو څله ژباړل شوی او په رښتینې مانا د یوه داسې نابغه ذهن محصول دی چې انساني ټولنې ته له پېړیو پېړیو وروسته خدای تعالی یونیم ورلورولي دي.

علامه عبدالرحمن ابن خلدون پر ۷۳۲ هجري په المغرب (تونس) کې زېږېدلی، د وخت له مشهورو علماؤ څخه یې دیني زده کړې ترسره کړې او بیا یې په فلسفې، تاریخ او بېلابېلو نورو ټولنیزو علومو کې د ترلاسه کړې تجربې پر مټ په دوو ټوکونو کې دغه تلپاتې اثر (مقدمه) ولیکه چې د نړۍ له نوماندو اثارو څخه یو ډېر غوره او ویاړمن اثر ګڼل کېږي.

د دغه اثر لومړی کتاب نومولې په ۷۹۹ هجري کال کې د پنځو میاشتو په موده کې بشپړ کړی دی.

د ابن خلدون په دغه اثر کې په رښتینې مانا دودیز علوم په یوه ټوک کې راټول شوي دي، له تاریخ، جغرافیې، ټولنپوهنې او ټولنیزو اړیکو تر نجوم او ستوریو پېژندلو پورې، د نړۍ د مذاهبو، تر لویو امپراتوریو پورې د عروج او زوال لاملونه، د بشر د تاریخ لوړې ژورې، علوم، اړیکې، او د بدوي او ښاري ژوندانه څانګړتیاوې په داسې بڼه لیکل شوې چې لوستونکی یې د لیکوال پر نبوغ اعتراف ته اړ کېږي.

علامه ابن خلدون په ریښتنیې مانا جامع الکمالات او نابغه عالم دی. نومولې چې د حکومتونو او قومونو د عروج او زوال او د هغو د پیل، ځوانۍ او بوډاتوب کومې نښې او ځانګړتیاوې په ګوته کړې نن یې مور هم په خپله ټولنه کې عیني شواهد لیدای شو او هم یې د خپل مظلوم ولس د تېرې نیمې پېړۍ پېښې کټ مټ د ابن خلدون د سوونو کلونو وړاندې ښودلو پایلو سره یوشان مومو.

ابن خلدون وایي چې ټولنې او حکومتونه د انسانانو په څېر زېږي، ځوانېږي او د ژوند شباب ته رسېږي او بلاخره بوډا کېږي او مري.

د ځوانۍ په اوج کې هغو غلطیو او کړو وړو ته اشاره کوي چې د بوډاتوب د پیل په مانا دی. نومولې وایي چې حکومتونه د پرمختګ اوج ته ورسېږي بیا عیاشي او تجملي ژوند پکې پیل شي چې ورځ تر بلې زور اخلي. همدغه عیاشي او تجمل لګښتونه زیاتوي چې بوج یې پر عام ولس ورلوېږي، دا د یوه حکومت او نظام د بوډاتوب پیل دی. ابن خلدون مثال راوړي چې کله د حکومتي چارواکیو خرمستۍ اوج ته ورسېږي نو پر عام ولس مالیې او باج زیاتېږي چې د چارواکیو د خرمستیو لګښتونه پوره کړي.

تاسو څو سوه کاله پخوا دغه درنې خبرې زمور د ټولنې او حکومت له اوسني حالت سره پرتله کړی، پر عامو خلکو څومره بوج دی، چې د څو نازولیو د خرمستیو لګښتونه پوره شي.

د ابن خلدون مقدمه د همدغو ځانګړیتاو له مخې دغه ارزښت لري چې د نړۍ په معتبرو علمي مرکزونو کې د تعلیمي نصاب برخه ده، نه یوازې دا چې د نصاب برخه ده بلکې په زغرده ویلای شو چې ابن خلدون، ابن

(c) ketabton.com: The Digital Library

رشد، ابن سینا او څو نور د اسلامي نړۍ ویاړمن زامن وو چې په اروپا کې یې د علم او پوهې ډیوې روښانه کړې، نن اروپا د پوهې، تمدن او تکنالوژۍ هغه اوج ته رسېدلې چې مور یې خوب نشو لیدلی.

راځم د دې درانه اثر ژباړې ته. دا چې بنده په وس پر دی ما چې څومره توان درلود صرفه مې نه ده کړې، دغه اثر مې له دوو ژبو اردو او فارسي ژباړلی، د ژباړې ستونزه په دې کې ده چې پخپله اثر څو متنونه لري، د پاریس چاپ، د بیروت، ینې، د قاهرې او ډهر نور. په هر چاپ کې له بل سره یو لړ توپیرونه شته، ما د اردو ژبې څخه چې مولانا عبدالمجید صدیقي ژباړلی او له فارسی څخه چې ایراني لیکوال (محمد پروین گنابادي) ژباړلی دی، په ژباړه کې ګټه اخیستې، د دغو دواړو ژباړو په متنونو کې توپیرونه شته، په ځانګړې توګه په فارسي متن کې تفصیل او لمن لیکونه زیات دي. په دې کې د هغه اضافي متن په باب دا وضاحتونه هم شته چې ګواکې په ینې متن کې نه ؤ او ژباړن د پاریس له متن نه پکې راوړي دي او یا د دې برعکس.

ما ته سمدستي دا اړینه ښکاره شوه چې لومړی په پښتو ژبه کې د دغه نوماند اثر مطلق تشه رفع شي هم غنیمت ده، ځکه مې له ډهرو لږو ځایونو پرته د فارسي متن اضافي برخې نه دي ژباړلې، نه مې لمن لیکونه او حاشیې راوړې.

د ژباړې په برخه کې زما تر ټولو لویه ستونزه دا وه چې دغه اثر د علومو او فنونو خزانه ده، له جغرافیې، تاریخ او د بشري ژوندانه له بېلابېلو اړخونو نیولې د نړۍ تر مذهبونو، دودونو، کلتور، خرافي عقایدو او باورونو پورې، آن تر ستوریو پېژندنې، کوډو، جادو، معجزو او کراماتو پورې هر څه پکې په تفصیل بیان شوي دي، په داسې حال کې چې زه د ځینو شیانو په الف، ب هم نه پوهېږم، د کوډو، جادو، ستوریو پېژندنې په باب چې کوم مطالب ژباړل شوي تر ممکن حده مې د ژباړې امانت خوندي ساتلی خو پر اړوندو موضوعاتو د نه پوهېدو په دلیل ما ته د فهم وړ نه وو. ښایي هغه چا ته چې له یادو مسایلو سره یې سروکار وي او معلومات پکې لري دغه مسایل د فهم وړ وي.

په ټوله کې د ابن خلدون مقدمه یو علمي اثر دی، له درنو، پوهانو او فاضلو لوستونکیو نه مې د زړه له کومې هیله ده چې که په ژباړه کې چېرته تېروتنه وویني له ما (ژباړن) او یا د اکسوس له اداري سره یې دې شریکه کړي چې په نورو چاپونو کې اصلاح شي.

د دې درانه اثر پر ژباړلو کمپیوټر او سمون ټول ټال ۱۴ میاشتې ولګېدې، که د درنو لوستونکیو لخوا یې هرکلی وشي دا به زما او زما د ټولو هغو همکارانو لویه نېکمرغي وي چې د دې اثر په کمپیوټر چارو سمون او اېډېټ کې راسره ملګري وو، د دوی ټولو ښه منم په تېره د ښاغلي ولي داد خوښکي، محمد منعیم زماني، نورالحق حیدر، رحمت الله مالیار او محمد عاصم منندوی یم. د اکسوس د اداري ښه غواړم چې د رغنده او علمي اثارو د چاپ په لړ کې یې درومد خدمت ته اوږه ورکړي او تر اوسه یې ډهر ارزښتناک اثار خپاره کړي دي چې د ځوان کوول د لوست تنده یې پرې ماته کړي ده، د دې درانه اثر د ژباړې پر بشپړېدو بیا بیا د الله ج شکر ادا کوم، په مینه او درنښت.

محمد زبیر شفیقي ــ کابل ــ د خوشال مینې ښارګوټی ۱۳۹۸ ــ د سلواغې ۱۳ مه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسمه تعالی

حمد او ثنا

د الله فقیر او د هغه لطف او کرم ته اړ بنده، عبدالرحمن محمد بن خلدون حضرمي عرض کوي چې: الله ج دې همت ورکړي آمین.

ټولې ستاینې د الله ج لپاره دي، په رښتیا چې عزت او کبریایي د ده جل جلاله له لوړو صفاتو څخه دي، هغه داسې عالم دی چې نه د ګونګوسې خبرې ترې پټې پاتې کیږي او نه هغه خبرې چې په چوپتیا کې کیږي. الله د داسې غلبې خاوند دی چې پر ځمکه او اسمانونو یې کوم شی ناتوانه کولای نشي او نه یې د ځواک له دایرې څخه څه شی وتلي دي. هغه موږ له خاورې ژوندي راپیدا کړو او همده موږ پر ځمکه د قومونو او نسلونو په بڼه بسیا کړو. همده زموږ لپاره د روزې برخه آسانه کړه. موږ په کورونو او خپلولیو کې راګیر یو، او زموږ د روزي او خوراک ضمانت یې اخستی دی. موږ پر خپل هغه ټاکلي وخت چې راته غوره شوی دی، رخصتیږو (مانا دا چې فناه کیږو). او بقا او دوام یوازې د الله ج لپاره ده. او په اصل کې هماغه ذات تل تر تله ژوندی دی او هیڅ مرګ نه لري.

پر رحمة للعالمین درود

زموږ درود او سلام دې زموږ محبوب پیغمبر ته ورسیږي چې زموږ سردار دی او مبارک نوم یې محمد صلی الله علیه وسلم دی. هغه اُمي عربي پیغمبر دی چې په تورات کې یې د راتلو زیری ورکړ شوی و. او په انجیل کې یې صفات یاد شوي وو. هغه څوک چې د موجوداتو عالم یې د پیدایښت لپاره ځانګړی شوی دی. او چې لا اونی، لسیزې او میاشتې نه وې پیدا شوې، او زحل له حوت «کب» څخه نه ؤ بهل شوی چې د پیغمر په بڼه دی پیدا شوی و.

د ده پر اولاد او کورنۍ او یارانو دې درود او سلام وي، چې د ده مبارک په حضور مشرف شوي او په علم کې پر نړۍ ځلېدلي دي، او د ده په بریا او ملاتړ کې د زړه له کومي ولاړ وو او دښمن یې د ګډوډۍ او تیت او پرک کېدو ښکار دی. الله ج دې پر ده او د ده پر یارانو بېساري رحمتونه و اوروي. تر هغو چې د مسلمانانو د وحدت رسۍ مضبوطه او د کفر شلېدلې وي. پر هغه دې رحمتونه او سلامونه وي.

د تاریخ ارزښت

له حمد او درود وروسته لوستونکیو ته عرض دی چې تاریخ داسې فن دی چې امتونه او قومونه یې لاس په لاس ګرځوي او د ترلاسه کولو لپاره یې لرې لرې ځایونو ته سفرونه کوي، په تاریخ کې د معلوماتو د ترلاسه کولو لپاره «عالمان» او «ناپوهان» دواړه سرګردانه دي، په دې کې «پاچاهان» او «نوابان» هم دېره لېوالتیا ښیي او پر تاریخ د پوهېدو لپاره عالمان او ناپوهان دواړه په هلو ځلو ستومانه دي. ځکه چې ظاهراً تاریخ د جګړو او حکومتونو د خبرونو او د تېرو پېړیو له پېښو نه وړاندې نه ځي، په دې کې د نقل قولونو او مثالونو پرېمانې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې چېرته لویه غونډه جوړه شي نو ویناوې یې پر تاریخي روایاتو ښکلې کېږي او تاریخ موږ ته د نړۍ وضعه ښیي چې څه ډول خلک له نازکو پراوونو راووتل. پر هغوی څه ډول نازک وختونه راغلل او د حکومتونو سیمې او لمنې څه ډول پراخه او ورټولې شوې او هغوی په کوم ډول زیار او هڅو په نړۍ کې ژوند وکړ تر دې چې مرګ ورته راغی او له نړۍ نه یې خپله بستره او کمپله ورټوله کړه.

خو که په ژور نظر ورته وګورو نو په تاریخ کې تحقیقي نظریات هم شته او د کایناتو لاملونه او مبادي هم. او د دغسې پېښو د کیفیت او اسبابو ژور علم هم شته له همدې لامله تاریخ له فلسفې او حکمت څخه سرچینه اخلي او هغه د دې وړتیا لري چې د حکمت په علومو کې شامل کړای شي.

پر تاریخ لیکونکیو تنقیدي نظر

د اسلام سترو تاریخ لیکونکیو تفصیلي تاریخونه لیکلي او د نړۍ پېښې یې بشپړې لیکلې او په کتابونو کې خوندي کړې دي، خو افسوس چې نابلیو ناپوهو مېلمنو له تاریخ سره دروغ او غلطې افسانې ګډې کړې دي. وهمونه او خیالونه یې راوړي او په کمزوریو او له ځانه جوړو شویو روایاتو یې ښکلې حاشیې لیکلې دي.

بیا را وروسته کسان د دوی په لاره تللي او د تقلید ښکار شوي دي چې کومې پېښې دوی اوږدلې له کمې زیاتې پرته یې موږ ته رارسولې. هغوی د پېښو پر لاملونو «فکر» نه دی کړی او نه یې پر دې پام کړی چې تشې اوازې یې هم نه دي پرېښې نه یې هغو ته معقول ځواب ورکړی دی. لنډه دا چې هېڅ «پلټنه» یې نه ده کړې.

په زیاتو پېښو کې د پېښو لړۍ غوټه خوړلې او په خبرونه کې خیال او وهم همګام او همغږي روان دي. تقلید په انساني طبعو کې پوخ شوی دی او ریښې یې خپرې شوې دي. په فنونو کې د نابلیو مېلمنو شور او زور دی او د خلکو خپتو ته د ناپوهۍ واښه ښه نه ور لګي او د هضم وړ نه دي. (نا اهله پر علومو مسلط دي او جهالت په عام ډول په زور کې دی.) خو د حق برلاسي داسې نه ده چې مقابله یې څوک وکړای شي او د باطل شیطان د لوبدونکي ستوري (شهاب ثاقب) په یو سرسري نظر وژل کېږي.

نقل کوونکي یوازې نقل کوي، که رښتیا وي او که دروغ، خو د بصیرت خاوندان غوټې خوري او د اصلي او جعلي توپیر کوي او په «بصیرت» او «پوهه» د زړه پانې سپینې، پاکې او رڼې ساتي.

رښتیني مؤرخین د ګوتو په شمار دي

که څه هم تاریخ لیکونکي ډېر زیات دي او د تاریخ کتابونه هم بې‌شمېره دي. مؤرخینو د قومونو پر لوړتیا او ځوړتیا ډېر څه لیکلي دي، خو کومو چې په ثقه توب کې شهرت او فضیلت ګټلی دی او کومو چې د پخوانیو له اثارو څخه څاڅکي څاڅکي خپلو کتابونو ته را نښتیځلي دي هغوی لږ دي او د لاس په ګوتو شمېرل کېدای شي. لکه ابن اسحق، ابن جریر طبري، ابن کلبي، محمد بن عمر واقدي او سیف بن عمر اسدي او نور دوی مشهور مؤرخین او په څېړونکیو کې سرلاري دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسعودي او واقدي په اړه نظر

که څه هم د څېړونکيو او د احاديثو د رښتينو حافظانو په اند د مسعودي او واقدي په کتابونو کې نيمګړتياوې او عيبونه موندل کېږي او د ستاينې او تنقيد وړ دي، خو ټولو شاغليو بيا د هغوی خبرونه منلي دي او په کتاب ليکلو کې يې د دوی لاره غوره کړې ده. ټول د هغوی په لاره تللي دي، خو د تنقيدي نظر او بصيرت خاوندان د خپل عقل او پوهې په رڼا کې د دوی په نقل کړيو روايتونو کې توپير کوي چې کوم روايتونه غلط دي او کوم سم؟ ځکه چې تاريخونه له جوړوونکيو طبعو او حالاتو سره ژور تړاو لري او پر همدې اثار او روايات ارزول کېږي.

په تاريخونو کې د تاريخ ليکونکيو انداز

د هغو زياترو شاغليو په زياترو تاريخي اثارو کې د عامو خلکو چلن او ليکدود دی، ځکه چې د اسلام په پيل کې چې د امويانو او عباسيانو په واکمنيو کې په نړۍ کې کومه وضعه راغله او کومې پېښې وشوې، په دې تاريخونو کې هغه ټولې شاملې شوې دي او هغه موخې هم چې له پيله تر پايه تر ټرلاسه شوې پکې شاملې دي. په دې مؤرخينو کې ځينې داسې هم دي چې له اسلام څخه پخوا يې د قومونو او حکومتونو عامې پېښې پکې خوندي کړې دي. لکه مسعودي او د مسعودي د سبک پيروان مؤرخين. ور پسې هغوی راغلل چې د عامو پراخو پېښو نه پرته د تنقيد تنکو جونګړو ته ننوتل، هغوی د عامې وضعې د تشريح لپاره پراخ ګامونه واخيستل بلکې د خپل وخت هغه پېښې يې خوندي کړې چې له مازغو څخه د ورکېدو په حال کې وې، د خپلو هېوادونو پېښې يې په تفصيل وليکلې او د خپلو شاروونو او حکومتونو پر پېښو يې تکيه وکړه. لکه ابوحيان چې د اندلس او په اندلس کې د امويانو د حکومت تاريخ ليکونکی دی او ابن رفيق چې د افريقا او د قيروان د حکومت تاريخپوه دی. تر هغوی وروسته هر تاريخ ليکونکی تقليد کوونکی شو چې عقل او فطرت يې نيمګړی و او يا نيمګړی جوړ شوی و، دوی د پخوانيو مؤرخينو د پوهې پر غولي نوي تنابونه وغوړول او د هغوی په غوره کړې لاره يې ګامونه واخيستل. دوی د وخت د وضعې له بدلون څخه بې خبره پاتې شول، پر دې هم و نه پوهېدل چې د ولسونو په عادتونو او اخلاقو کې څومره لوی انقلابونه راغلي دي. دغه ډول مؤرخين د حکومتونو وضعه او د پخوانيو وختونو پېښې داسې رانقلوي چې له محتوا څخه تشې وي. لکه له پوښ څخه چې توره لرې شوې وي. (مانا دا چې د دوی خبرې او ويناوې د پام وړ نه وي.) د دوی له لوري را ټول شوي اوسني او پخواني معلومات د منلو وړ نه وي. هغوی يوازې پېښې ليکلې دي خو د هغو د اصولو د پوهېدو هڅه يې نه ده کړې، داسې شيان يې ليکلي چې د حقيقت له پېژندلو يې ناخبره دي او د هغو د فصلونو توپير يې و نه کړای شو. دوی بيا بيا پېښې له بېلابېلو موضوعاتو سره تکرار کړې او د تېرو مؤرخينو تقليد يې کړی دی. د خلکو د وضعې بدلون ته يې پام نه دی کړی چې وخت د نويو اړتياوو له مخې څه ډول بدلونونه او انقلابونه راوستلي دي. دا ځکه چې دوی ته پر دغه نويو بدلونونو پوهېدل ګران دي. پر دې سربېره کله چې دغه کسان د کوم حکومت وضعه بيانوي نو که رښتيا وي او که دروغ، کټ مټ روايات رانقلوي نه يې په پيل غرض لري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او نه په لاملونو. نه يې د امتياز لامل يادوي او نه د زوال. لوستونکي چې د دوی اثار لولي د حکومتونو د پيل او مرتبو په لټه او د پېښو او لانجو د سببونو په موندلو کې سرګردانه او حيران وي. لوستونکي د داسې لاملونو په موندلو کې ستومانه پاتې وي چې د يوه حکومت د پياوړتيا او دوام سبب وي. زه به ان شا الله په دې مقدمه کې دغه ټولې خبرې بيان کړم.

د لنډکي تاريخ ليکونکي

په هغوی پسې د هغو مؤرخينو مهال راځي چې ډېر لنډکي او مختصر ليکي او يوازې د پاچاهانو پر نومونو اکتفا کوي. د هغوی به نبيره او نوره وضعه غرض نه لري، يوازې د دوی د حکومت د ورځو پېښې ډېرې سرسري يادوي لکه ابن رشيق چې په ((ميزان العمل)) کې يې دا کار کړی او هغو وزګارو ښاغليو هم چې همدغه لاره يې غوره کړې ده.

د دوی کتابونه بې اعتباره او بې اسنادو دي او له هغو څخه هېڅ خبره هم د رانقلولو وړ نه ده. ځکه چې هېڅ ګټه نه لري او دوی د مؤرخينو له دود او لارو څخه بلکل بېل دي.

پر تاريخ د يوه کتاب ليکلو اراده

کله چې ما د دغو مؤرخينو کتابونه ولوستل او د پرون او نن ترمنځ مې د توپير اټکل وکړ نو فطري سترګې مې له خوب او غفلت څخه را ويښې کړې. اراده مې وکړه چې زه به پخپله د تاريخ يو کتاب وليکم. په داسې حال چې زه تش لاس يم خو د ګټې وتې خبرې کوم. بلاخره مې پر تاريخ يو کتاب وليکه چې په هغو کې مې د خلکو د پيدايښت له حالاتو پرده پورته کړې ده او په بېل بېل باب کې مې تاريخونه په تفصيل بيان کړل او د حکومتونو او تمدنونو د پيل په سببونو او لاملونو مې رڼا واچوله. ما د دې تاريخ وداني د هغو قومونو پر تاريخونو ودروله چې په اوسمهال کې په مغرب (المغرب، اوسنی تونس) کې ژوند کوي او د مغرب هر کونج او ګوټ ته خپاره شوي دي. ما د هغوی اوږد مهال او يا لنډ حکومتونه هم بيان کړل او هغه پاچاهان او د هغوی مرستندويان هم چې تر دوی پخوا تېر شوي وو. يانې د عربو او بربرو. ځکه چې همدغه دوې قبيلې دي چې د تم کېدو ځای يې پر مغرب ورځي او په مغرب کې په پېړيو پېړيو اوسېدلي دي. تر دې چې په مغرب کې د بل قام د اوسېدو تصور هم نشي کېدای. د مغرب اوسېدونکي د انساني نسلونو څخه له دې دوو پرته پېژندل کېدای هم نشي.

د تاريخ د ترتيب ځانګړتياوې او ځرنګوالی

ما د دې تاريخ موخې په غوره ډول ترتيب کړې دي او هڅه مې کړې چې د عامو او خاصو د ذهنيت او پوهې له کچې سره برابر وي. د دې د ترتيب او شواهدو لپاره مې عجيبه طريقه غوره کړې ده. د مذهبونو په اړه مې يوه خاصه د بيان ژبه ايجاد کړې ده. د آبادی او تمدن بهير مې په تفصيل راوړی دی. په انساني ټولنه کې مې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ذاتي عوارضو پېښې په تفصيل بيان کړې چې له هغو څخه لوستونکي د کاياناتو د پېښو پر لاملونو او سببونو پوهېدای شي او دا ترې معلومېږي چې واکمن د حکومتونو پر دروازو څه ډول ورننوزي. تر څو لوستونکي له تقليد څخه ببغمه شي او د پخوانيو او وروستيو له پېښو او د نړۍ د قومونو د ورځو او شپو له پېښو په سم ډول خبر شي. ما دغه تاريخ په يوه مقدمه او درې کتابونو کې ترتيب کړی. په مقدمه کې مې د تاريخ د علم پر ارزښت او د مذهبونو پر تاريخ څېړنه بيان کړې ده همدارنګه د مؤرخينو غلطيو ته هم اشارې شوې دي. په لومړي کتاب کې مې د نفوسو او آبادیو او د هغو ذاتي ستونزو يادونه کړې چې په يوه هېواد کې د پاچا، کسب او کار، د ژوند د اړتياو او علومو او د هغو په سببونو او لاملونو بحث کېږي.

په دوهم کتاب کې د عربو يادونه ده، د عربو پيدايښت، د دوی نسلونه له پيله تر نن زمانې پورې د عربو ټول حکومتونه بيان شوي دي.

په دې کې د ځينو هغو قومونو او حکومتونو يادونه هم شته چې له عربو سره هم مهاله دي لکه نبطيان، سريانيان، فارسيان، بني اسراييل، قبطي، يونانيان، روميان، ترکان او پيرنګيان.

په درېيم کتاب کې د بربريانو او د دوی د آزاد کړای شويو غلامانو «زناته» تفصيل دی.

د هغوی د لومړيو وختونو او د هغوی د قبايلو پېښې دي. په تېره د هغو حکومتونو چې په لويديز (اروپا) کې اوسېدل. بيا يې د ختيځو رېناګانو د وړانګو د ټولولو لپاره د ختيځو قومونو له کتابونو نه د ختيځو قومونو له پېښو د خبرېدو لپاره ختيځ لور ته مخه کړه. ما د عجم پاچاهانو پېښې هم ور زياتې کړې دي تر څو په تاريخونو کې پاتې کمی هم بشپړ شي او د ترکانو د حکومتونو تفصيل هم چې په شاوخوا کې يې جوړ کړي وو. د دې تر څنګ مې د هغو قبايلو سره د هغوی د هم مهاله کليو او پاچاهانو يادونه هم کړې ده خو ډېره په لنډون په اسانه ټکيو د دوی عامو اسبابو له يادونې سره بيان شوې دي. د تاريخ اسباب په ځانګړې توګه ياد شوي، اوس دې تاريخ له ټولې نړۍ څخه خبرونه راټول کړي دي او حکمتونه پکې راټول شوي د حکومتونو او پېښو لاملونه او سببونه يې هم په خپله غېږ کې خوندي کړي ځکه خو دغه تاريخ د پوهې او حکمت خوندي خزانه او د تاريخي معلوماتو ډېره غوره شتمني ده.

د کتاب العبر و ديوان المبتدا و الخبر د نومونې سبب

څرنګه چې په دې کتاب کې د عربو او بربريانو د کليو او ښارونو پېښې او د هغو د هم مهاله لويو لويو حکومتونو په لور اشارې دي. د پېښو او خبرونو د پيل او پای، د نصيحتونو او عبرتونو ډېر روښانه درسونه دي. ځکه خو يې ما نوم « د کتاب العبر و ديوان المبتدا و الخبر من ايام العرب و العجم و البربر و من عاصر هم من ذوی السلطان الاکبر» اېښی دی.

ما د قومونو او پاچاهيو د لومړنيو پېښو په لړ کې، د قومونو د هم مهاله پېښو په باره کې او په تېرو پېړيو کې د مذهبونو د انقلابونو او بدلونونو د لاملونو او دلايلو په بيانولو کې او په ټولنه کې په کوم حکومت، ولس، ښار او يا کلي کې چې کوم څه پېښ شوي د عزت او ذلت، پرېمانی او يا کمبود، د صنعت علم او يا بوختيا او وزګارتيا،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاریانو او یا کلیوالو هغه عام وضعیت چې رامنځته شوی او یا یې د رامنځته کېدو هیله کېږي، د هغو دلایل او شواهد مې هم راوړي دي. ځکه خو دغه کتاب ښه ساری دی.

پخپله په دې کې عجیب او غریب علوم هم دي او د حکمتونو فهم ته نږدې زېرمه هم. خو له دې ټولو سره، زه د نړۍ په وړاندې پر خپله بې‌وسۍ اعتراف کوم، پر خپلو کمزورېو مې باوري یم او دا اعتراف کوم چې د تاریخ حق مې ادا نکړای شو. د بصیرت له خاوندانو او په علومو او پوهنه کې د پراخ نظر له خاوندانو مې هیله ده چې دوی زما دغه اثر په تنقیدي نظر ولولي، په نېک نظر نه. په دې کې چې کومې غلطۍ مومي هغه دې اصلاح کړي او سترګې دې پرې پټې نه کړي. د علماؤ په منځ کې زما شته کوټه دې کره نه دي، قصور مې له ملامتۍ د ژغورنې لار ده او له وروڼو نه د یوه ورور هیله ده. الله ج ته دعا کوم چې موږ د خپل لوړ ذات په لوړېنه مخلصان کړي. آمین هغه جل جلاله موږ ته کافي او تر ټولو غوره چاره ساز دی.

سلطان عبدالعزیز ته د تاریخ د یوه ټوک ډالۍ

کله چې ما دغه کتاب بشپړ کړ او د بصیرت لټون کوونکیو ته مې یې په بې ساري ډول وځلاوه او ډېوه مې یې بله کړه او په علومو کې مې یوه عامه لاره روښانه کړه او د پوهنې په ډګر کې مې لاره ورته پرانیستله او د دې ګلبڼ څلورو لوریو ته مې دېوال را وګرځاوه، نو یو ټوک مې یې مولانا سلطان، امام، مجاهد، فاتح، امیرالمؤمنین ابو فارس عبدالعزیز بن مولانا سلطان معظم ابوسالم ابراهیم شهید بن مولانا سلطان مقدس امیرالمؤمنین ابوالحسن مریني کتابتون ته د ډالۍ په توګه واستولو.

د سلطان ستاینې او څانګړتیاوې

یاد سلطان عزتمن له وړکتوبه او د ځوانۍ له زمانې د تقوا او پرهېزګارۍ په ګانه سنبال دی او د سپېڅلو صفتونو، لوړو اخلاقو او عادتونو ښکلی څادر یې اغوستی چې د ښکلیو تر امېل ډېر ښکلی دی. دی د پخې او مرستندویې ارادې خاوند او د لوړ بخت څښتن دی. د عزت لوړې درجې یې ګټلې او د پیاوړیو بنسټونو خاوند هېواد ته د حسن او ښکلا سبب دی. د ده درجې او مرتبې لوړې دي او په ببلابېلو علومو کې برلاسی دی. د تیت پرک پوهې او مشکلو پوښتنو پر حل برلاسی دی... د بېلاریو د اصلاح لپاره هر اړخیز او د نړۍ د غلطیو د سمون هوډمن، د پخوانیو خطرونو له منځه وړونکی او زمانې ته د نوې ځوانۍ د خوښیو او تازګیو جامه ور اغوندي. دوی د الله ج داسې دلیل دی چې د انکار کوونکیو له انکار او د مخالفینو له بدګومانیو څخه زیان نه وینې.

د مرین کورنۍ تعریف

آل مرین هغه څوک دي چې دین یې نوی کړ او د حقانیت لټوونکیو ته یې د نویو لارو بنسټ کېښود. یاغیان، لنډه غر او فتنه ګر یې وځپل. الله ج دې پر محمدي امت د دوی سیوری تل لري او د اسلام په دعوت کې دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدمه

د تاریخ ارزښت، د مذهبونو د تاریخ څېړنې، د مؤرخینو غلطیو ته اشارې او د غلطیو پر لاملونو ځغلنده نظر

د تاریخ ارزښت

په یاد ولرئ چې د تاریخ علم یو عزتمن او د لوړې کچې، ډېر ګټور او د شریفانه موخې لرونکی فن دی. ځکه چې دا مورِ ته د تېرو وختونو او قومونو پېښې او حالات بیانوي، د پیغمبرانو «ع» پر کړو وړو او عادتونو مو خبروي او په حکومتونو او سیاستونو کې د پاچاهانو د وضعې په باب معلومات راکوي چې که څوک په کومه دیني او یا دنیاوي برخه کې د هغوی پر پله درومي، نو بشپړه ګټه ترې واخلي.

په تاریخ کې د غلطیو لاملونه او سببونه

په دې کې د بې شمېره سرچینو، د ډول ډول علومو او پوهنو، د حسن نظر او د تایید د رایې اړتیا ده، تر څو د ژور فکر او نظر خاوندانو لوستونکیو ته حق روښانه کړي او دوی د حق په رڼا کې له غلطیو او نیمګړتیاو خوندي شي. ځکه چې که په پېښو کې یوازې د هغو په رانقلولو اعتماد وشي او د عادت اصول، د سیاست قواعد، د مدنیت فطرت او د ټولنې حالاتو ته نظر ونشي او شته په نشتوالي او حاضر پر غایب قیاس نکړای شي، نو په هغو کې د ډېرو غلطیو او نیمګړتیاو سره له نېغې لارې څخه د کږېدو امکان پر ځای پاتې وي. ځکه خو د مؤرخینو، مفسرینو او د روایت له استاذانو څخه په کیسو او نکلونو کې ډېرې غلطۍ له همدې لامله شوې چې دوی که سم دي او که غلط یوازې د روایاتو په نقلولو یې قناعت کړی دی. پېښې یې د هغو د اصولو له مخې نه دي ارزولې، پر شکونو او ګومانونو یې قیاس نه دی کړی او نه یې د حکمت او فلسفې پر کچ او مېچ ارزولی دی. نه یې د کایناتو پر فطرت ارزولی، نه یې پر هغو ژور او په خلاصو سترګو نظر اچولی دی. پایله دا چې دوی سمه لاره ورکه کړې او په اوهامو او غلطیو کې سرګردانه او ورک شوي دي. په تېره د مالونو او پوځ په شمېر کې یې ډېرې غلطۍ کړې دي. کله چې د دوی د داستانونو یادونه راغله، څرنګه چې په کیسو او داستانونو کې د دروغو احتمال زیات وي او د چټیاتو شتون پکې ډېر دی، ځکه خو داستانونه د اصولو او قواعدو له مخې باید وارزول شي.

د تاریخي غلطیو څو مثالونه

لومړی مثال

وګورئ مسعودي او زیاتو مؤرخینو د اسراییلي پوځ په اړه ویلي دي چې د تیه پر ډګر حضرت موسی علیه السلام له ۲۰ کلونو نه د لوړ عمر څوانان وشمېرل نو شپږ لکه تنه بلکې تر دې هم زیات وو. خو د مصر او شام د سیمې له اټکل نه په دې خبره کې غلطي شوې چې دومره پوځ په هغو هېوادونو کې ځاییدای هم شي که نه؟ ځکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې هر هېواد دومره پوځ ساتي چې سنبالولای او ځایولای یې شي او دوی یې لګښتونه ورکړای شي. تر اندازې زیات پوځ نه په یوه هېواد کې ځاییدای شي او نه یې لګښتونه پوره کولای شي.

له دغسې دعوې سره په هېواد کې د عام دود له مخې د هغوی ترمنځ د جګړې پېښېدل له عقل څخه لرې خبره ده. ځکه چې کله پوځونه مقابلې ته ودرېږي او د دوی ترمنځ د سترګو د څار دوه یا درې چنده زیات واټن وي نو بیا دواړه پوځونه څه ډول جنګېدای شي؟ یا د یوه پر بل غلبه څه ډول شونې ده. په داسې حال کې چې د یوه لوري پوځ د بل لوري له پوځه هېڅ خبر نه دی، حال د ماضي څرکونه راته ښیي او ماضي کټ مټ د اوسمهال په څېر ده. د فارس هېواد تر اسراییلو ډېر لوی و او د هغه حکومت پر اسراییلو بریالی شو نو هغه د دوی په هېواد کې ډېر مرګونو او ورانۍ وکړې. هر چېرته یې لوټ او تالان ګډ کړ. له هغوی نه یې حکومت ونیو او هېواد یې لاندې کړ. او بیت المقدس چې د دوی د مذهب او ځواک ستنه (پایه) وه او پلازمېنه یې و لوټه لوټه کړ. بخت نصر د فارس د حکومت تابع ؤ او ویل کېږي چې نوموړی د لوېدیځ سرحد مشر و او د ټولواکۍ په حدودو کې یې عراق، خراسان، ماورالنهر او ابواب شامل وو. د هغه د امپراتورۍ ساحه د اسراییلو د حکومت تر ساحې ډېره پراخه وه. بیا هم د فارس د لښکرو شمېر هېڅکله هم دومره نه و لکه د اسراییلي پوځ چې یاد شوی دی او نه د هغو د شمېر په شاوخوا کې و. د دوی تر ټولو زیات لښکر چې د قادسیې پر ډګر راټول شوی و د سیف بن عمرو په قول یو لک او شل زره تنه و. چې د دوی تر لاس لاندې تر دوه لکه زیات ځوانان وو، له حضرت عایشې صدیقې «رض» او زهري څخه روایت دی چې د رستم پوځ چې حضرت سعد «رض» د قادسیې پر ډګر ماته ورکړه یوازې شپېته زره تنه وو. پر دې سربېره که بني اسراییل دومره شمېر ته رسېدلي وای نو د دوی د واکمنۍ ساحه به هم پراخه شوې وه او هېواد به یې ډېر پراخ شوی و. ځکه چې د حکومتونو ساحه او هېواد د پوځونو او د وګړو د شمېر او نفوسو له شمېر سره تړلی وي. «مور پر دې موضوع په لومړي کتاب کې د هېوادونو په څېرکي کې رڼا اچوو. ان شا الله؛ په داسې حال کې چې د یهودو قوم په شام کې د اردن او فلسطین له حدودو او په حجاز کې د یثرب او خیبر له حدودو نه دی پراخ شوی او دا مشهوره خبره ده.

پر دې سربېره د څېړونکیو په اند د حضرت موسی «ع» او حضرت یعقوب «ع» ترمنځ یوازې څلور پښته واټن دی. ځکه چې (۱) حضرت موسی «ع» بن عمران (۲) بن یصهر بن (۳) قاهت (۴) بن لاوي بن (۵) یعقوب «ع» دی. د حضرت یعقوب «ع» لقب اسراییل دی او په تورات کې یې همدغه نسب دی. او د مسعودي د روایاتو له مخې د دواړو ترمنځ دوه سوه او شل کاله واټن دی. مسعودي لیکي چې کله اسراییل له خپلو زامنو او لمسیانو سره مصر ته ننوتل هغه مهال اویا تنه وو او په مصر کې مېشت شول. بیا چې کله له حضرت موسی «ع» سره د تیه میدان ته راغلل نو په مصر کې دوه سوه او شل کاله اوسېدلي وو. په دې موده کې قبطي فرعونانو پر دوی حکومت کاوه، ځکه خو دا عقل نه مني چې په څلور پُښتونو کې د دوی شمېر دومره زیات شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یوه شک ځواب

که د هغوی دا ګومان وي چې دغه شمېر د حضرت سلیمان «ع» په زمانه کې او له هغه وروسته و، نو دا هم د عقل پر خلاف ده. ځکه چې د حضرت سلیمان او حضرت یعقوب «ع» ترمنځ ۱۱ پښته دي. د هغو نسب په دې ډول دی:

حضرت سلیمان ع د داود علیه السلام زوی، بن یشا بن عوفیذ (عوفذ) بن باعز (بوعز) بن سمعون بن عمیوذب (حمینا ذاب) بن رم بن حصرون (حسرون) بن بارس (بیرس) بن یهودا بن یعقوب علیه السلام. په ۱۱ پښتونو کې اولاد دومره نه زیاتېږي لکه چې هغوی ښودلی دی. تر سلګونو او زرګونو پورې رسېدای شي. خو له زرګونو وړاندې لکونو ته رسېدل یې ناشوني دي. که تاسو د اوسنۍ زمانې پر عیني واقعیتونو او په نژدې مشهورو واقعیتونو قیاس وکړئ، نو د دوی د غلط اټکل او د روایتونو دروغ به ډېر ښه درته څرګند شي. له اسراییلیاتو نه ثابتېږي چې د حضرت سلیمان علیه السلام پوځ له ۱۲ زه تنو ځوانانو څخه جوړ و، د دوی خاص کسان زر تنه او څلور سوه اسونه یې درلودل. چې د دوی په دروازو کې به ټرلي وو، دغه روایت عقل مني او د عامو خلکو ښځایه خبرې د پام وړ نه دي. د حضرت سلیمان علیه السلام د حکومت مهال د اسراییلو د حکومت د عروج دوران ؤ او هغه ښه پراخ و ځکه خو دغه ټکی په یاد وساتئ.

معمولاً خلک د څه شي شمېر ډېر ښیي

مور د خپلې زمانې زیاتره خلک ګورو چې کله د خپل وخت او یا نړۍ ماضي د حکومت د لښکرو شمېر یادوي یا د مسلمانانو او عیسویانو د پوځونو د شمېر یادونه کوي یا د مالیې او خراج مال شمېري یا د شتمنیو د لګښتونو او د دوی د وسایلو او سامانونو یادونه کوي نو په شمېر کې له مبالغې زیات کار اخلي او د دودیزو عادتونو له حدودو پښه اړوي، د خاصو خبرو د وړاندې کولو لپاره د ګومانونو او اټکلونو پیروي کوي.

کله چې بیا د پوځونو په باب راجسترونه وپلټل شي او د شتمنیو د سامان او وسایلو او د دوی د لګښتونو په باب څېړنه وشي او د رییسانو او نوابانو د لګښتونو حساب کتاب وشي، نو د هغه ښودل شویو شمېرو لسمه برخه هم ثابته نشي. د دغه مبالغې لامل دا دی چې خلک له عجایبو او غرایبو سره په زړه کې مینه لري، دوی د خبرې د پلټونکیو په کیسه کې نه وي او سمدستي داسې څه وایي چې پخپله یې هم په غلط او رښتیا فکر نه کوي. په خبرونو کې د روایت کوونکیو او د هغو د عدالت او رښتینولي خیال نه ساتي او هغه څېړنې او نقد ته نه اچوي. هغوی د ژبې واګې سست پرېږدي او د دروغو په ورشو کې ژبه څرولو ته پرېږدي. د الله ج پر ایتونو ملنډې وهي او خلک د الله ج له لارې نه د ښلارې کولو لپاره د ناروا لوبو خبرې رانیسي. تر دې لویه د زیان معامله به نو بله کومه وي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تبابعه په باب یو غلط خبر

د مؤرخینو له خیالي پېښو څخه یوه همدغه پېښه هم ده چې زیاترو مؤرخینو د تبابعه «د یمن او عرب پاچا» په باب رانقل کړې ده چې نوموړی له یمن «خپل وطن څخه» پر المغرب سیمو «افریقا او بربریانو» بریدونه کول او دا هم چې افریقش بن قین بن صیفي د یمن د لومړنیو پاچاهانو څخه یو ډېر لوی پاچا تېر شوی چې د حضرت موسی علیه السلام په زمانه کې او یا تر هغه لږ وړاندې وخت کې یې ژوند کړی دی. نوموړي پر افریقا یرغل وکړ او بربریان یې ووژل او پر هغوی «بربر» نوم هم ده اېښی دی. کله یې چې د دوی ګونګوسې واورېدلې نو وې ویل «ما هذه البربرة» دا بربر څه شی دی؟ له همدې څخه همدغه نوم را واخیستل شو او له همدې ورځې دغه قوم بربریان وبلل شول. دا هم چې کله هغه له مغرب څخه بېرته راستون شو نو په مغرب کې د حمیر ځینې قبیلې پاتې شوې او بیا همالته مېشت شول او له ځایې اوسېدونکو سره ګډ شول چې په هغو کې صنهاجه او کتامه حمیري قبیلې دي. ځکه خو طبري، جرماني، مسعودي، ابن کلبي او بیلي وایي چې صنهاجه او کتامه حمیري قبیلې دي، خو د بربریانو تېرپوهان دا نه مني او همدغه خبره رښتیا ده. مسعودي هم دا لیکلي دي چې ذوالا ذغار تر افریقایانو مخکې پاچاهان له یمن څخه دي او د سلیمان علیه السلام هم مهاله دي. هغوی پر مغرب یرغلونه وکړل او هغه یې فتح کړ. همدارنګه تر هغه وروسته د هغه د زوی یاسر په اړه یې لیکلي، دا چې هغه په مغرب کې د رمل تر سیمې مخکې لاړ خو په دښتو کې یې لاره و نه موندله له مجبورۍ بېرته را وګرځېد.

د اسعد ابوکرب په باره کې یو غلط خبر

(اسعد ابوکرب) په باب چې د یستاسف هم‌مهاله و (یستاسف د فارس له کیاني پاچاهانو څخه دی) وایي چې هغه موصل او آذربایجان ونیول. له ترکانو سره وجنګېد او هغوی یې مات کړل او لوټماري یې وکړه. بیا یې همدغسې دوهم ځلي او درېیم ځلي بریدونه وکړل. د هغه درې زامنو د فارس پر سیمه د سعد په ښارونو کې چې د ترکانو له ښارونو څخه دي او د ماورالنهر ښارونه کېږي او د روم پر ښارونو یرغلونه کول. یو زوی یې تر سمرقنده ځمکې ونیولې او ځنګلونه او دښتې یې لاندې کړې تر چین پورې لاړ چې هلته له خپل بل ورور سره یو ځای شو چې تر ده مخکې یې سمرقند تر پښو لاندې غوبل کړی و او چین ته رسېدلی و. دواړو وروڼو په چین کې لوټ او تالان ګډ کړ او دواړه د غنیمت له مال سره بېرته راستانه شول او د چین په سیمو کې یې د حمیر ځینې قبیلې پرېښودې چې تر ننه هلته ژوند کوي. درېیم ورور تر قسطنطنیې پورې ورسېد هغه یې ویجاړه کړه او د رومیانو ټوله سیمه یې فتح کړه. په فاتحانه شان بېرته راستون شو.

دغه ټولې پېښې رښتیا نه دي په دروغو او خیالونو کې ډوبې دي او زیاترې جوړې شوې افسانې دي. څرنګه چې د تبابعه حکومت د عربو په ټاپو کې و او پلازمېنه یې د یمن صنعا وه. د عربو ټاپو وزمې درې لوریو ته سمندر دی، جنوب ته د هند سمندر دی، ختیځ ته د عربو سمندرګی دی چې تر بصرې پورې غځېدلی او لویدیز لور ته د «سویز» سمندر دی. چې د «مصر تر سویز» پورې غځېدلی، لکه چې د جغرافیې له نقشې څخه ښکاري له یمن څخه د لویدیز لور ته له سویز نهر پرته بله لاره نشته او د سویز د نهر او د شامي بحر په منځ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوه پراوه او یا تر هغو لږ کم واټن دی. دغه خبره په عقل کې نه راځي چې کوم لوی پاچا به له خپل زړور پوځ سره په دې لاره تېر شي په داسې حال کې چې دغه سیمه به یې په واک کې هم نه وي. دغه خبره د عادت خلاف ده، هغه مهال پر دې سیمه (شام او مصر) د عمالقهؤ او کنعانیانو واک و. مصر د عمالقه ؤ په واک کې ؤ او بني اسراییل پر سوریه واکمن وو. هېڅکله هم له چا دا روایت نه دی شوی چې تباعه له دې قومونو څخه پر کوم یوه کوم وخت حمله کړې وي او نه کله د دې سیمو پر کومه برخه دوی تسلط موندلی. پر دې سربېره له یمن نه د سمندر پر لاره مغرب ته سفر ډېر اوږد دی، په دومره اوږده سفر کې د ډېر لښکر لپاره خوراک څښاک او د دوی اسونو او څارویو ته د خوراک ډېره زیاته اړتیا وي. کله چې دوی له پردیو هېوادونو تېرېږي نو ډېر فصلونه به ویجاړوي، څاروي به لوټوي او له کوم ځای نه چې تېرېږي نو ډېره لوټماري به کوي. بیا به هم د دوی او د دوی د څارویو د خوراک اړتیا نه پوره کېږي. او که ټول د اړتیا وړ سامان له خپل هېواده ورسره راوړي نو د دومره ډېر سامان د راوړو لپاره به یې ګاډی څه ډول چمتو کړې وي. له مجبورۍ به دا وایو چې دوی له کومو سیمو تېر شوي له هماغه ځایه به یې په لوټ او تالان ځانونو او خپلو څارویو ته خواړه لاسته راوړي وي او دغه سیمې به یې فتحه کړې وي چې دومره ستر پوځ چې له کومو سیمو تېر شوی له هغو به یې په سوله خواړه او اړتیا وړ توکي ترلاسه کړي وي او هغوی به یې بلکل ځورولي نه وي. دغه خبره بیا عقل نه مني او سخته ناشونې ده. بلاخره باید ووایو چې دغه ټولې خبرې ډېرې کمزورې او له ځانه جوړې شوې دي. په غرب کې چې د کومو دښتو یادونه شوې چې مسافر له سفره را ګرځېدو ته اړ کوي، د هغو یادونه په مغرب کې د کوم مسافر او لاروي څخه نه ده اوربدل شوې، په داسې حال چې د سفر کوونکیو او لاره ښوونکیو او یو او بل لور ته د سپرو د تګ را تګ او د مغرب په هر ګوټ کې د خلکو د اوسېدونکیو په هره دوره کې ښه ګڼه ګوڼه وه.

پاتې شوه پر ترکانو او د ختیځ پر سیمو د یمن د یرغل خبره. دا هم له عقله لرې خبره ده. که څه هم د ختیځ لاره د سویز د نهر تر لارې ډېره اوږده او پراخه ده خو سفر ډېر اوږد او لرې دی او فارس او روم د یمن او ترکانو په منځ کې پراته دي او هېڅکله هم کوم تاریخپوه نه دي لیکلي چې تباعه یو وخت پر فارس او روم برلاسي موندلې وه. تباعه د فارس له خلکو سره یوازې د عراق په سرحدونو کې شخړې کولې او په هغو سیمو کې هم چې په بحرین، حمیر او د جزیرې په منځ کې د فرات او دجلې ترمنځ سیمې دي. لکه چې د یمن د پاچا د ذوالاذعا د (تبع اکبر) او د ایران د پاچا تر منځ او دا هم ویل کېږي چې د کیکاوس اذر ابوکرب (تبع اصغر) او ګشتاسب د فارس پاچا ترمنځ جګړې شوې. بیا نو کیاني او ساسانیانو له پاچاهانو وروسته د تبابعه ؤ جګړې د نورو هېوادونو له پاچاهانو سره چې د فارس تر پاچاهي ټوپ واچوي پر تبت او ترکستان یرغل ور وړي د عادت له مخې ناشونې ده. ځکه چې پردي قومونه یې په مخه کې پراته دي. سفر اوږد دی او د سفر او اذوقې وسایلو ته ډېره اړتیا ده. ځکه خو دغه ډول پېښې هسې چتیات او له ځانه جوړې شوې کیسې دي. که دغه کیسې رانقل شوې په امانت هم وای بیا به هم لاندې خنډونه پکې وو او د هغو د صحت مانع به وو. اوس چې دغه روایتونه صحیح هم نه دي او اسناد او شواهد هم نه لري نو د هغو په دروغو کې شک له کومه شي. د یثرب د اوس او خزرج په ټراو ابن اسحق رانقلوي چې تر ټولو مخکې تبابعه پر ختیځ یرغل راوړ. په غالب اټکل د هغه موخه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فارس او عراق ښارونه دي، د تبت او ترک پر سيمو د تبابعه د يرغلونو روايتونه صحيح نه دي لکه چې پاس مو يې يادونه وکړه. ځکه خو که دغسې خبرې واورې باور مه پرې کوه او له فکر او ارزونې وروسته پرې قضاوت کوه. چې د الله ج حکم هم دا دی چې خبرې اورې نو ښه فکر پرې کوه او بيا پرې رايه ورکوه.

د ارم پلټنه

تر دې هم زيات د عقل خلاف او له باوره لرې هغه روايت دی چې مفسرينو د (بعاد ارم ذات العماد) په تفسير کې نقل کړی دی او د ارم لفظ يې د يوه ښار نوم بللی دی. د هغو صفت يې داسې بيان کړی چې پر ستنو ولاړ و. وايي چې د عاد بن عوص بن ارم دوه زامن وو شديد او شداد. چې له عاد نه وروسته پاچاهان شول. بيا شديد مړ او ټول هېواد شداد ته ور پاته شو او نور پاچاهان د هغه تابع شول. يو ځل يې د جنت ستاينې واورېدې. وې ويل چې زه به د جنت په څېر جنت جوړ کړم. بيا يې په عدن دښته کې په درې سوه کلونو کې ارم ښار جوړ کړ. شداد نهه سوه کاله عمر درلود. ارم يو ډېر لوی ښار و چې مانۍ پکې له سرو زرو او ستنې له زبرجدو او ياقوتو جوړې وې. په دې ښار کې هر ډول ونې موندل کېدې او هر لوري ته ويالې پکې بهېدلې. چې کله د شداد جنت بشپړ شو نو دی د حکومت له جګپوړيو چارواکيو او علماو سره د هغو د ليدو لپاره ور روان شو. چې د ۲۴ ساعتونو مزل پاتې شو نو الله ج پر هغه د اسمان له لوري يوه چيغه نازله کړه او ټول مړه شول. په مفسرينو کې دغه پېښه طبري، ثعالبي او زمخشري او نورو ليکلې، دې ښاغليو له عبدالله بن قلابه صحابي څخه روايت نقل کړی چې هغه د خپل اوښ په موندلو پسې را وتلی و او ناڅاپي پر دې ښار ور برابر شو او له هغه ځايه يې چې څومره توان درلود سره زر او جواهر يووړل. بيا حضرت معاويه «رض» خبر شو او هغه يې ور وغوښت. حضرت عبدالله «رض» ټوله کيسه ورته وکړه. حضرت معاويه کعب احبار را وغوښت او له هغو څخه يې د دې ښار په اړه د څېړنې غوښتنه وکړه. وې فرمايل دا هماغه ښار دی چې په فجر سوره کې يې د «اِرَمَ ذَاتِ العِمادِ» يادونه شوې. دې ته به يو مسلمان ننوځي چې د هغه رنګ به سور وي، قد به يې وړوکی وي او په وروځو کې به يې يو خال وي، بل خال به يې پر غاړه وي او هغه به د خپل اوښ په لټون پسې را وتلی وي او دلته به راشي. چې حضرت معاويه «رض» فکر وکړ په ابن قلابه کې دغه ټولې ننښې وې او بې اختياره يې وويل: په الله ج سوګند! هغه سړی همدی دی. وګورئ د ځمکې پر مخ د دې ښار د ننښو او ځای په باب هېڅا هم هېڅ ونه ويل، د عدن دښته چې ويل کېږي چې په هغو کې دغه ښار ودان شوی و د يمن په منځ کې ده چې يو پر بل پسې هلته خلکو ژوند کړی او اوسېدلي دي. او لاره ښوونکيو هر لوري ته لارې ايستلې او پرې تلل راتلل. خو هېڅا هم تر اوسه د دې ښار په باب کوم روايت نه دی نقل کړی. نه يې کوم مؤرخ يادونه کړې نه کوم قام د داسې يوه ښار يادونه کړې ده. که دغه خلک وايي چې د دې ښار ټول اثار او ننښې له منځه وړل شوې بيا هم دا عقل منلی شوای، خو د دوی له خبرې خو داسې ښکاري چې دغه ښار اوس هم شته دی. د ځينو په اند دا د دمشق ښار دی چې عاديانو هغه لاندې کړی و. بلکې د ځينو اوتې بوتې تر دې پورې رسېدلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دغه ښار يې پټ کړی دی او د رياضت او جادو خاوندانو ته معلومېږي. غرض دا دی چې دا ټول فاسد او بې بنسټه خيالونه دي.

د ارم په اړه د مفسرينو د تېروتنې سبب

مفسرين عربو دې اوتو بوتو ته هڅولي دي، ځکه چې په ترکيب کې د ذات العماد لفظ د ارم صفت دی او عماد د ستنو په مانا دی له همدې ځايه ارم د ودانۍ په مانا راغی. د ابن زبير په قرائت کې عاد د ارم سره اضافت دی. له دې نه د ده خيال هم تائيدېږي. وروسته مفسرينو ځينې نکلونه ومومندل چې د دروغو افسانو حيثيت لري. دا د هغو دروغو روايتونو څخه دي چې په مسخره کيسو کې شمېرل کېږي. اصلاً لعماد د خېمو او کېږديو ډانګونو ته وايي او که له عماد څخه مطلب ستنې وي بيا هم د ارم قوم د دې صفتونو خاوند بلل چې هغوی ودانۍ او ستنې درلودې دا کومه خاصه خبره نه ده. ځکه چې هغوی په خپل ځواک او دبدبه مشهور وو. خو دا له کومه معلومه شوه چې ارم يو ځانګړې شاهي مانۍ ده چې په يوه خاص ښار کې ده. که دغه لفظ د ابن زبير په قرائت کې له اضافت سره راغلی هم دی نو دا داسې اضافت لکه د کورنۍ اضافت چې د قبيلې په لور وي لکه کنانه قريش. الياس مضر، او نزار ربيعه چې ويل کېږي. نو دغه له احتماله لرې خيالي افسانې او دلايل آخر د کومې اړتيا له مخې دي. له دغسې نکلونو نه د الله ج سپېځلی کتاب پاک دی. ځکه چې دا له رښتيا و څخه ډېر لرې دي.

پر برمکيانو د رشيد د غوسې غلط لامل

د مؤرخينو له جوړو شويو نکلونو څخه يو هغه هم دی چې پر برمکيانو د هارون الرشيد د غوسې د لامل په باب راوړل شوی دی. دا د هارون الرشيد د خور عباسې او د هارون الرشيد د آزاد کړای شوي غلام جعفر بن يحی بن خالد د مينې داستان دی. چې هارون الرشيد له زړه څخه غوښتل چې عباسه له جعفر سره د ده د شرابو په محفل کې حاضره وي، ده دواړو ته د نکاح اجازه ورکړه خو د دواړو د يوازيتوب مخه يې نيوله. خو عباسه د جعفر په مينه کې ډوبه وه، ځکه يې د يوازې ديدن لپاره پر يوه تدبير فکر وکړ او جعفر له عباسې سره (د هغه په ګومان نېشې په حالت کې) وخت تېر کړ. عباسه حامله شوه او پر دې هارون الرشيد هم خبر شو چې هغه سخت پرې غوسه شو او برمکيان يې ټول له دندو برطرف کړل. ډېر د افسوس ځای دی، يوه لور ته د عباسې ديني مقام او د هغې درناوی او د هغې د مور او پلار مذهبي مرتبه بل لوري ته داسې ناوړه کار؟ عقل دا نه مني. معلومه ده چې عباسه څوک ده؟ عباسه د حضرت عبدالله ابن عباس لمسی ده. د عباسې او حضرت عبدالله ابن عباس ترمنځ يوازې څلور پُښته دي او څلور واړه له حضرت عبدالله وروسته د دين او ملت ستنې، شريفان او مشران دي. عباسه د محمد مهدي لور، د عبدالله ابوجعفر منصور بن محمد سجاد لمسی د علي کړوسی او د عبدالله يانې د قرآن د ترجمان ابن عباس کودی ده. د خليفه لور ده او د خليفه خور ده او حکومت له عزتمندو، د نبوي خلافت څخه د رسول په مينه کې را ايساره، د مذهب درناوی، د وحی رنا، د پرښتو را نازلېدل

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلورو لوريو ته مسلط چاپېريال مالامال دی. د دوی مهال د عربو کليوالي او ديني سادګی ته ډېر نږدې او د عياشيو او له شرمه ډکو ګناهونو نه ډېر لرې دی. که د هغې په پاک لمنی او پاکی داغ ولګېږي نو هېڅ پاک لمني، پاکي او حيا به پاتې شي. چې له دې کورنی نه پاکي او ابرو ووځي نو پاکي او ابرو به چېرته ترلاسه شي. بلاخره د هغو نبيره له جعفر بن يحی سره چېرته وصل کېدای شي. دا کله خپل عربي شرافت له يوه عجمي غلام سره چې نيکه يې د فارس ؤ داغدار کولای شي؟ او د خپل نيکه د غلام له لاسه کله خپله پاک لمني ناولې کولای شي. د دې نيکه هم هغه څوک چې د رسول الله «ص» د کاکا سعادت يې په برخه دې او د قريشو له شريفانو څخه دی. د جعفر د عزت اوج دا دی چې عباسي حکومت هغه او د هغه د پلار عزت څو چنده کړی و. هغه يې له غلامی نه وژغوره او د شريفانو مقام ته يې ورساوه او د لوړتيا بام ته يې وخېژاوه.

نو بيا هارون الرشيد له جعفر سره خپښی ته څه ډول راضي کېدو چې يو عجمي غلام و. په داسې حال کې چې رشيد د لوړ همت خاوند، د لوړ زغم څښتن او له خلفاو څخه و او د هغوی له مشرانو څخه يو دی. که څوک د فکر او غور خاوند د انصاف له نظره وګوري او عباسه د خپل وخت د کوم لوی پاچا له شهزادګی سره پرتله کړي، نو له دغسې پېښې څخه به پخپله هم وشرمېږي. او هغه به دا و نه زغمي چې د داسې يو لوړې مرتبې خاونده شهزادګی نکاح دې حکومت د يوه داسې آزاد کړای شوي غلام سره وکړي چې د حکومت عادي رعيت ګڼل کېږي. بلکې دغه کيسه به په هره ممکنه لاره دروغ وبولي او له هرې زاويې به يې دروغ ثابته کړي. چېرته عباسه او د هارون الرشيد لوړ مقام او چېرته يو عادي غلام.

د برمکيانو د زوال اصلي لامل

د برمکيانو د زوال سبب همدغه دی چې هغوی په خپلواک ډول پر حکومت منګولې ټينګې کړې او خزانه يې په خپلو لاسو کې واخيسته. خبره تر دې ورسېده چې که به هارون الرشيد د خپلې اړتيا لپاره يو څه غوښتل هغه به هم نه ورکول کېدل. برمکيان د ده پر حکومت برلاسي شوي وو او له ده سره په واک کې شريک شوي وو. او هارون الرشيد ته له دوی سره د حکومت په چارو کې واک هم پاتې نه شو. هغوی سترې کرسۍ د خپلې کورنۍ سردارانو ته سپارلې وې او ولايتونه يې خپلو پالل شويو کسانو ته وېشلي وو. نو وړ کسان يې له وزارتونو، ماموريتونو، ميرزاتوب، مشرۍ، کوتوالۍ او د تورې او قلم له مقامونو بې برخې کړي وو. ويل کېږي چې د رشيد په کور کې د يحیٰ د کورنۍ ۲۵ تنه مشران وو چې ټول د تورې او قلم خاوندان وو او د حکومت د ارکانو تر څنګ اوسېدل او هغوی يې سوکه سوکه لرې کول، ځکه چې رشيد، يحیٰ تر پالنه لاندې ستر شوی و. يحیٰ د ولي عهدۍ پر مهال هم د هغه کفيل و او د خلافت پر مهال هم. تر دې چې د هغه تر پالنې لاندې ځوان شو او د هغه په کور کې د خلافت پر تخت کېناست او يحیٰ پر خلافت راخپور او مسلط شو. رشيد هغه ته پلار جان ويل. بيا چې کله د رشيد پام د برمکيانو په لور ور واوښت او ده ډېر اخلاص ورسره وښود نو په خلکو کې د هغوی عزت او لويوالی تر لرې لرې پورې خپور شو. د خلکو نظر برمکيانو ته ور واوښت او د هغوی په وړاندې يې سرونه ټيټ شول. د خلکو اړتياوې پر همدوی پورې غوټه شوې او همدوی ته له لرې لرې پاچاهانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوغاتونه او ډالۍ را روانې شوې، امیرانو سوغاتونه ورکړل آن تر دې چې په چالاکۍ او دوکه له شاهي خزانې نه مالونه د دوی خزانو ته ورتلل. دوی له شاهي خزانو نه خپلې همیانۍ ډکې کړې او پر خپلو خپلوانو یې د سوغاتونو بارانونه واورول. د هغوی غاړو ته یې د خپلو احسانونو غړوندي ور واچول. د شریفو کورنیو کسان یې له دندو لرې کړل او بې وزلو ته یې مقامونه ورکړل. بندیان یې خوشي کړل. شاعرانو به د دوی په ستاینه کې داسې قصیدې ویلې چې د خلیفه په شان کې هم نه وې ویل شوې. هغوی هغه چا ته چې څه به یې ترې غوښتل په خلاص لاس، سره او سپین ور ښیل. دوی د ښارونو پر شاوخوا او د هېواد د ټولو ښارونو په حدودو کې جایدادونه ترلاسه کړل آن تر دې چې د برمکیانو رازداران هم پر دې خپه وو او دوی پخپلو کې هم یو پر بل رخه کوله. علماو او د رایې او نظر خاوندانو چې دغه حالت لیدو له زړونو یې وینې څڅېدې. په هر صورت د دوی پر خلاف په عامو او خاصو کې د دښمنۍ او کینې اور په لمبو شو.

خلك له هغوی سره مخالف شول شکایتونه یې وکړل تر دې چې د قحطبه کورنۍ، د جعفر ماما د شکایت کوونکیو سردار و او د هغه هېڅ رحم پرې رانغی ځکه چې د هغوی په زړونو کې کومې کینې ځای ونیو د رحم احساسات یې لاندې کړل بیا نه خپلوی دوی له شکایت را وګرځول او نه کوم بل څه.

بل لور ته د برمکیانو خپل پالنې او خپلواکو اقداماتو د هارون الرشید په زړه کې د غیرت او شرم احساسات نور هم را وپاروول. لنډه دا چې د هغوی پر خلاف کینه او رخه له وړوکو وړوکو خبرو را پیدا شوه، کله چې دوی پر خپل حالت ټینګار وکړ نو کینې په لویو مخالفتونو بدلې شوې. د ساري په توګه د یحیٰ بن عبدالله بن حسن بن علي بن ابي طالب کیسه چې د مهدي ورور دی او نفس ذکیه لقب ورکړای شوی و. هغه چې د منصور پر خلاف بغاوت کړی و دا هماغه یحیٰ و چې فضل بن یحیٰ یې د هارون الرشید امن لیك ور وښودو دیلم سیمې ته یې ور وباله. د طبري په قول په هغه یې لس لکه درهم ولګول. رشید هغه جعفر ته سپارلی و. او د جعفر په کور کې د هغه تر څارنه لاندې نظر بند شو. جعفر تر یوې مودې پورې هغه نظر بند وساته بیا جعفر د رشید له حکم پرته خوشی کړ. تر څو د ده په اند د اهل بیتو د وینې درناوی پر ځای شي. هغه دې ته هم پام کاوه چې سلطان تل د ده ناز وړې ځکه خو به په دې کار خپه نه شي. کله چې رشید د یحیٰ له خوشې کېدو خبر شو له جعفر نه یې پوښتنه وکړه. هغه ورته وویل چې ما خوشې کړ. رشید د هغه په مخکې هغه مهال خوښ شو وې ویل چې ښه کار دې کړی دی، خو په زړه کې له جعفر نه خپه شو. په دې ډول جعفر د ځان او خپل قوم په لاره کې ازغي وکرل. بیا وضعه تر دې پورې ورسېده چې د برمکیانو د عزت چت را ولوېد، د سترګو په رپ کې اسمان پرې را پرېوت او څمکې دوی او د دوی کورونه ونغړل. او د دوی حالت د راتلونکیو لپاره د عبرت بېلګه شول. که څوك د دوی وضعه مطالعه کړي او د حکومتونو عادتونه او د برمکیانو عادتو په دقت و ارزوي نو دا به ورته معلومه شي چې د دوی د کړو وړو طبیعي پایله همدا وه. او د برمکیانو د زوال لاملونه همدغه وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د برمکیانو د زوال لوی لامل شاهي غیرت دی

وګورئ هارون الرشید د خپل بابا له تره داود بن علي سره د برمکیانو د زوال په باره کې لیکونه استولي، هغه ابن عبدالله په العقد کې رانقل کړي دي. اصمعي چې له رشید او فضل بن یحیٰ سره په دې لړ کې کومې خبرې او روغبړ کړی دی چې په العقد کې په باب الشعر کې ابن عبدویه رانقل کړې دي پر دې به هم تاسو پخپله وپوهیږئ چې د برمکیانو د زوال تر ټول ستر لامل شاهي غیرت او دښمني ده او د اهل حل و عقد غیرت هم دی. دا پر رشید غالب شو چې د خپلې خبرې په مخ کې یې د هغه حکم ته اعتنا نه کوله. همدغسې د هغوی په زوال کې هغه لاملونه او توطیې هم شاملې وې چې د دوی خپلو دوستانو د دوی پر خلاف جوړولې. داسې چې خلیفه ته یې د اورولو لپاره او د دې لپاره چې هغه د خپل غیرت د ساتنې لپاره په جوش راولي په پته یې سندرغاړو ته دغه شعر ور وښود:

لیت هندا انجز تنا ما تعد و شَفَّتْ اَنْفُسَنَا مِمَّا نَجِدُ

هندې چې له موږ سره کومه ژمنه کړې درېغه پوره یې کړي او موږ یې له هغه ستونزو ژغورلي وای چې پرې اخته یو.

و استبدت مرة واحدة

انما العاجز من لا یستبد

یو ځل هغه استقلال څرګند کړ. بې وسي هغه ده چې پر استقلال برلاسي نه وي.

کله چې رشید دغه شعرونه واورېدل بې اختیاره یې وویل هوکې په الله تعالی سوګند! دا زه یم. لنډه دا چې خلکو دغه ډول توطیې جوړې کړې تر څو د خلیفه پټ غیرت په جوش راشي، هغوی د برمکیانو پر خلاف خلیفه کسات ته را وپاراوه. د خلکو له غلبې او بدې وضعې نه د الله تعالی پناه غواړم.

پر هارون الرشید یو دروند تور

دا کومه افسانه چې جوړه کړای شوې چې رشید د شرابو ډېر شوقي او د محفل له یارانو سره به تل د شرابو په خمار کې ډوب و. ماشا الله موږ په هغه کې بدي نه ده لیدلې د رشید له داسې بې حیایي سره څه کار و. هغه خو د خلافت دنده په ډېره دینداري او عدالت سر ته رسوله. هغه له علماو او اولیاو سره ناسته پاسته درلوده. که یې شرابو او بېلارۍ ته مخه کولای هغوی یې په مخه کې درېدل. پر دې سربېره رشید له فضیل بن عیاض، ابن سماك او عمري سره مجلسونه کول، له سفیان ثوري سره یې د لیکونو اړیکې درلودې، د هغه نیك وعظونه به یې چې اورېدل وسره ژړل به یې، د طواف پر مهال به یې دعاګانې کولې، په عبادت کې به بوخت و. پنځه وخته لمونځونه یې کول او د سهار لمانځه ته به په اول وخت کې حاضر و.

طبري او نور لیکي چې هارون الرشید د ورځې سل رکعته نفل لمونځ کاوه. هغه به یو کال په جهاد کې بوخت و او یو کال به یې حج کاوه. یو ځل یې ابن ابې مریم چې ده ته به یې ټوکې کولې رټلی هم و. کیسه داسې وه: هارون الرشید په لمانځه کې «و مالی لا اعبد الذي فطرنی» آیت لوستی و نو دې ټوکي وویل (والله ما ادری

(c) ketabton.com: The Digital Library

لم؟) (په خدای چې نه پوهیږم ولې!) وویل. رشید چې دا واورېدل خندا یې را قابو نکړای شوه وې خندل. بیا یې سلام وګرځاوه، پر ټوکي په غوسه شو ورته وې ویل: ابن ابي مریم! باخبر په لمانځه کې ټوکې مه کوه. بیا په لمانځه او د قرآن په تلاوت کې دا کار ونه کړې. په نورو وختونو کې اختیار لرې چې هر څه کوې.

رشید عالم او سادګي خوښوونکی و

پر دې سربېره رشید عالم او د ساده مزاج خاوند و. څرنګه چې د ده زمانه سلف ته نږدې ده او د سلفو د دین په مزاج او سادګۍ کې لوړ مقام دی هغه ټولو ته معلوم دی. د ده او د ده د نیکه ابوجعفر په منځ کې زیات توپیر نه و.

په دیني علم کې د منصور مقام

له منصور نه رشید وړوکی پاتې شو او هغه وفات شو. منصور چې په دیني علم کې تر خلافت مخکې او له خلافت وروسته مقام لري، منصور امام مالك ته د موطا د لیکلو مشوره ورکړې وه او ورته ویلي یې وو ای ابو عبدالله! نن د ځمکې پر سر تاسو او ما نه لوی عالم نشته. زه خو د خلافت په چارو کې بوخت وم نو ځکه ته د خلکو لپاره یو کتاب ولیکه چې خلك ګټه ترې واخلي په دې کې د ابن عباس له رخصتونو «آسانیو» او د ابن عمر له «توندی» څخه ډډه وکړه. خلکو ته پر احادیثو د کتابونو لاره پرانیزه. امام مالك (رح) فرمایي پر الله تعالی سوګند! په همغه ورځ منصور زما پام د کتاب لیکلو ته ور واړاوه.

د منصور تقوا

د رشید پلار مهدي به لیدل چې منصور خپلو بچیانو او مېرمنې ته له بیت المال څخه له نویو جامو له جوړولو ډډه کوله. یو ځل مهدي، منصور ته ورغی وې لیدل چې هغه له خیاط سره ولاړ دی او د خپلو بچیانو پر زړو جامو پیوندونه لګوي. مهدي چې دا ولیدل وشرمېد او وې ویل ای امیرالمؤمنین! سبر کال به زه پخپلو پیسو خپلو بچیانو ته نوي کالي وګنډم. وې فرمایل ته اختیار لرې. منصور، مهدي له دې ارادې منع نه کړ خو د مسلمانانو له مال نه یې د ماشومانو پر جامو د لګښت جرئت هم ونه کړ. نو چې رشید له دغه خلیفه سره دومره په نږدې زمانه کې اوسېده او خلیفه یې نیکه هم و او د دوی په کورنۍ کې په دغسې تقوا روزنه ورکول کېده او دغه ډول اخلاق یې په زړونو کې ریښې کړې وې نو دوی څه ډول د شرابو محفلونو مینه وال کېدای شي او څه ډول یې برالا څښلای شي؟

د جاهلیت په زمانه کې له شرابو نه د عربو د شریفانو ډډه کول

په داسې حال چې د جاهلیت په زمانه کې د عربو شریفانو له شرابو پرهېز کاوه، بله دا چې انګور د دوی په سیمو کې نه پیدا کېدل او شراب څښل په ډېرو عربو کې عیب بلل کېدل. رشید او د هغو مشرانو له دیني او دنیاوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدیو نه په پرهېز کې لوړ مقام درلود او په دوی کې د عربو ښېګڼې او ښه خویونه او د مشرتابه صفات ډېر زیات وو.

له شرابو نه د رشید پرهېز

طبري او مسعودي د جبریل بن بختیشوع طبیب یوه پېښه لیکي چې یو ځل د رشید دسترخوان ته کبان راغلل، طبیب رشید د کبانو له خوراکه منع کړ او پخوونکي ته یې حکم وکړ چې دغه کبان د دوی کور ته یوسي، رشید وپوهېد پر ده د طبیب شك پیدا شوی و. پټ یې خدمتګار ته وویل چې لاړ شه وګوره چې طبیب پخپله کبان خوري که نه. خدمتګار ولیدل چې طبیب کبان خوړل. طبیب د خپل سپیناوي لپاره د کبانو دریې توتې په دریې پیالو کې واچولې، په یوه کې یې مسئله داره غوښه، سابه او ترکاري او مربا ورګډه کړې وه، په دوهمه پیاله کې یې یخې اوبه ور واچولې او په دریمه کې یې خالص شراب ور واچول. پخوونکي ته یې وویل چې په هغو دوو پیالو کې د امیرالمؤمنین خواړه دي، خو له کبانو سره دې څه شی نه وي. په وروستۍ کې د امیرالمؤمنین د طبیب خواړه دي. بلاخره کله چې امیرالمؤمنین را ویښ شو او را جګ شو د رټلو په نیت یې طبیب را وغوښت. طبیب پخوونکي ته غږ وکړ او دریې واړه پیالې یې را وغوښتې. د شرابو په پیاله کې کبان خاشه خاشه شوي او حل شوي وو. په دوو نورو پیالو کې خوسا شوي وو او بد بوی تریې اوچتېده. رشید چې دغه مناسب عذر ولید او په سترګو یې هر څه ولیدل نو چوپ پاتې شو. له دې نه ښکاري چې رشید له شرابو سخت پرهېز کاوه له شرابو څخه د هغه کرکه د ده نږدې کسانو، خدمتګارانو او پخوونکي ته معلومه وه. هغه د ابو نواس شاعر په باب چې خبر شو چې تل شراب څښي دا ژمنه کړې وه چې زندان ته به یې اچوي، تر دې چې هغه له شرابو توبه وکړه.

رشید نبیذ څښل

رشید د کجورو نبیذ څښل، د عراق اوسېدونکي هغه روا بولي او په هغو کې دغه فتوا په خلکو کې عامه ده چې «نبیذ» هغه مهال حلال دي چې نښه پکې نه وي. چې کله غوښ او ځګ پکې راپورته شي نو نښه پکې را پیدا کېږي بیا دا حرام دي ځکه چې هر نشه لرونکی حرام وي. پر رشید د سوچه شرابو څښلو یوازې تور پورې دی. یوازې پر آوازو باور او د خلکو په منځ کې د اورېدلو خبرو منل د عقل د خاوندانو په اند ښه کار نه دی. رشید داسې څوك نه ؤ چې د ملت په اند دې تر ټولو لویه ګناه وکړي. دغه کورنۍ بشپړه د خوراك څښناك، جامو او ګانو او سینګار په برخه کې له عیاشیو ډډه کوله، ځکه چې دوی شډل کلیوال او پر دیني سادګۍ ولاړ وو چې اوس له خپل پخواني عادت څخه نه شوای ګرځېدای. دوی نو بیا د روا پر ځای ناروا او د حلالو پر ځای د حرامو لور ته چېرته ګام اوچتولای شوای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اموي او عباسي خليفه گانو د تقوا يو ساری

مؤرخينو طبري او مسعودي او نور پر دې متفق دي چې د بني اميه ټولو پخوانيو خلفاؤ او بني عباس خليفه گانو د خپلو سپرليو خورجينې، زينونه او خپلې توري معمولي او يوازې د سپينو زرو کارولې، تر ټولو وړاندې يې چې د سرو زرو شيان وکارول هغه معتز بن متوکل و چې له رشيد وروسته اتم خليفه و.

په جامو کې هم د هغو همدغه حال و. دا خو پرېږده چې په خوراك څښاك کې دې دوی له حد څخه پښه واړوي. په دې دعوه کې زمونږ د دغو څرگندونو څخه هم زيات پخپله د حکومت د پيل د وختونو وضعه دا ښه روښانوي چې په دې زمانه کې پر حکومت د سارايي ژوند د کم لگښت روحيه غالبه وه. داسې چې د لومړي کتاب په مسايلو کې به رڼا پرې واچوو ان شاالله. الله تعالی هدايت کوونکی او ښه لارښود دی.

پر مامون او يحیٰ ابن اکثم تور

دې ته ورته چرندیات او يا دې ته نږدې هغه داستان دی چې ټولو مؤرخينو د مامون د قاضي يحیٰ بن اکثم او مامون په باب رانقل کړی دی. دا چې دغه قاضي شرابي و او شراب يې ډېر څښل. يوه شپه يې ډېر شراب وڅښل چې نشه يې نه تله تر دې چې په ريحان کې يې ښخ کړ. تر څو چې په هوښ نه و راغلی خلکو دغه اشعار ويل:

يا سيدی و اميرالناس کلهم
قد جارنی حکم و من کان يسقينی

ای زما او ای د خلکو اميره! پر ما چې هغو شراب څښلي په خپله پرېکړه کې يې ظلم کړی دی.

انی غفلت عن الساقی فصيرنی
کما ترانی سليب العقل و الدين
ما له ساقي نه غفلت وکړ
او چې گورې يې هغه عقل او دين را نه يووړ

د مامون او ابن اکثم ديندارې

په داسې حال چې د مامون او ابن اکثم حالت هم رشيد ته ورته دی، د هغه شراب نبيذ وو او نبيذ د دوی په اند حرام نه وو. په نښه کې مستېدل د دوی د شان خلاف ده. اکثم له مامون سره چې ترڅو درلود هغه يوازې د ديني دوستی و. دغه خبره ثابته ده چې ابن اکثم له مامون سره په يوه کور کې ويده کېدو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مامون فضلیت

د مامون د فضلیت او د ښه چال چلن په لړ کې دغه پېښه رانقل شوې چې یوه شپه تږی شو، را ویښ شو جګ شو چې چېرته د اوبو کوزه په کراره پیدا کړي. وېره یې له دې وه چې ابن کثم را ویښ نشي. دا هم ثابته ده چې د سهار لمونځ به دواړو یو ځای ادا کاوه. نو چېرته دومره دینداري او چېرته د شرابو پیالې!

یحیٰ بن اکثم د لوړې کچې محدث و

پر دې سربېره یحیٰ بن اکثم د لوړې کچې محدث و او امام احمد او قاضي اسماعیل غوندې لویانو یې ستاینه کړې ده. ترمذي په خپل اثر ترمذي کې له هغه نه روایت راوړی. حافظ مزني فرمایلي دي چې بخاري له بخاري پرته یوازې له هغه نه روایت کوي، ځکه خو پر هغو بد ویل پر دغو ټولو لویانو بد ویل دي.

پر نوموړي قاضي یو دروند تور

بې‌شرمه کسان پر هغو دا تور هم پورې کوي چې نوموړي له هلکانو سره لېوالتیا درلوده. پر دې شرمناك تور پر الله تعالی هم بهتان راځي او پر علماؤ هم. مؤرخینو دغه پېښې له کیسه ویونکو واعظانو روایت کړې چې له سند پرته رښتیا او دروغ کیسې بیانوي. غالباً به پر یحیٰ دغه تور د ده دښمنانو لګولی وي، ځکه چې له هغه سره د ده د ذاتي کمال او له پاچا سره د دوستۍ په سبب کینه کېدله. په داسې حال کې چې د نوموړي علمي مقام او دیني مرتبه له دغه ډول تورونو څخه پاکه ده. یو ځل د امام احمد په مخکې هم د دغه تور یادونه وشوه. نوموړي وفرمایل: سبحان الله! دغه تور چا پورې کړی، هغه دغه تور ډېر په کلکه رد کړ، یو ځل یې قاضي اسماعیل ډېره ستاینه وکړه، یو چا د هغه د عیب خبره هم وکړه چې تور پرې لګول شوی و. له الله تعالی څخه پناه غواړو چې ستاسو په څېر دښمنانو او کینه ګرو په بد ویلو به عدالت له منځه لاړ شي. دا یې هم وفرمایل چې یحیٰ بن اکثم د الله تعالی په مخکې له دې نه پاك دی چې څه ورپسې ویل کېږي او د هلکانو په لور د لېوالتیا کوم تور چې پرې لګېږي هغه بلکل بې بنسټه دی. زه د هغو په باطني وضعه ښه پوهېږم. ما هغه له خدایه وېرېدونکی انسان لیدلی دی.

د دې تور لامل

نوموړي مجلسي او ټوکي طبیعت درلود. له همدې لامله پرې دغه تور پورې شو. ابن حیان هم هغه ثقه منلی او فرمایلي یې دي چې هغو تورونو ته چې پرې لګول شوي پام مه کوئ، ځکه چې په هغو کې زیاتره دروغ دي.

د زنبیل حدیث

له دغه ډول غلطو داستانونو څخه هغه هم دی چې ابن عبدویه د عقد الفرید لیکوال بیان کړی دی، دغه داستان د زنبیل د حدیث په نامه یادېږي او د حسن بن سهل له لور پوران سره د مامون د اړیکې او واده سبب ښودل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی دی. وایي چې یوه شپه مامون د بغداد په کوڅو کې ګرځېده، هغه یوه توکرۍ ولیده چې چا له یوه بام نه را ځړولې وه. توکرۍ د وربښمو په مضبوطو تنابونو تینګه وه. مامون پر تنابونو بروسه وکړه او کلك یې ونیول. تنابونه چا پورته کش کړل او هغه یې یوه محفل ته بوتلو، د محفل پوښتنه مه کوه د ودانۍ ښکلي انځورونه او سینګار، ښکلی فرش غوړېدلی چې زړونه وړي. په دې کې له پردې نه یوه ډېره ښکلې او ګلالۍ نجلۍ راووته چې په ښکلا کې بېساري وه. مامون ته یې په ډېر ادب او درناوي سلام وکړ او ترې وې غوښتل چې که ته نن شپه زموږ سره د شرابو په محفل کې شریك شې نو دا به مو ستره نېکمرغي وي.

مامون له هغې سره درومي او کرۍ شپه د شرابو پیالې ګرځي. مامون په دې ښځه زر زړه بایلي. سهار خپلو ملګرو ته ورځي، ځکه چې هغوی په هماغه ځای کې د مامون په انتظار وو. دې مینې مامون مجبور کړ چې حسن ته له دې نجلۍ سره د واده پیغام واستوي. اوس نو چېرته دغه ډول بې حیایي او خرمستي او چېرته د مامون تقوا او ښکاره دینداري، علم او د خپلې کورنۍ د روایاتو درناوی، دغه بشپړې کورنۍ د راشده خلفا کړه وړه او خویونه غوره کړي وو چې د اسلام پخې ستنې وې.

پر دې سربېره مامون له علماؤ نه د مسایلو څېړل هم غوښتل او په لمانځه او شرعي احکامو کې د الله تعالی د حدودو له ساتونکیو څخه و. دوی ته د فاسقانو او سپین سترګیو له لوري داسې کړه وړه چېرته منسوبېدای شي چې هغه به د شپې په کوڅو کې ګرځېده او کورونو ته به ورننوت، د شرابو محفلونو او د نکلونو اورولو په بندارونو کې به ناست و. بیا د حسن بن سهل د لور د مقام او شرف نه هم او د ښکلا او پاکۍ او پرهېزګارۍ نه هم دغه کیسه دروغ ښکاري. په هر صورت دغه ډول مثالونه ډېر دي او د تاریخ کتابونه پرې ډك دي.

د دروغو داستانونو جوړولو یو لامل

په حقیقت کې د دغسې کیسو د جوړولو یو لامل حرامې عیاشۍ او د پرده دارو با پته ښځو د بې عزته کولو بوختیاوې دي. خلك د لذتونو او خپلو هیلو د پوره کولو لپاره چې کوم څه کوي پر هغو د پردې اچولو لپاره د نورو په باب دغه ډول داستانونه جوړوي. د همدې لپاره به لوستونکي وګوري چې دغه ډول داستانونه بیانوي او په کتابونو کې هم په همدغسې داستانونو پسې ګرځي. درېغه دوی نورې خبرې او د کمال او ښېګڼو بېلګې وړاندې کولای چې د دوی د مشرانو د لویۍ او شان سره ښایي. دا به څومره ښه وای. که دوی عقل او هوښیاري لري نو همدغه یې په خیر ده.

یوه شهزاده ته نصیحت

ما یوه ورځ یوه شهزاده ته نصیحت وکړ چې د موسیقي علم د زده کړې او له تارونو سره د سندرو ډېر شوقي و. ما ورته وویل چې دغه شیان ستا له شان سره نه ښایي او ستا له مرتبې سره وړ نه دي. هغه ویل ته ابراهیم بن مهدوي نه وینې چې هغه په خپله زمانه کې د دې هنر سرلاری او د سندرغاړو مشر و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما وويل افسوس! تا ولې د هغه د ورونو او پلار پيروي و نه کړه؟ آيا پر دې دې فکر کړی چې ابراهيم د هغوی مقام ته نشي رسېدای؟

دا يې چې واورېدل شهزاده حيران شو او څه ځواب يې رانکړای شو او مخ يې را نه واړاوه. الله تعالی چې چا ته وغواړي هدايت يې په نصيب شي.

آيا د عبيديانو خليفه گان له اهل بيت څخه وتلي

د هغو بې بنسټه خبرو څخه يوه دا هم ده چې زياتره مؤرخين د قيروان او قاهرې شيعه خليفه گان عبيدين له اهل بيتو څخه وتلي بولي او وايي چې د امام اسماعيل بن جعفر صادق له اولادې څخه نه دي. دوی پر هغو خبرو استدلال کوي چې د کمزوريو عباسي خليفه گانو د دوستۍ او د هغوی د خوښۍ ترلاسه کولو په منظور جوړې کړای شوې دي. تر څو دوی د خپلو دښمنانو عيبونه واوري او خوښ شي. او د دې عيبونو ويونکي د خليفه گانو په زړونو کې ځای نيسي. مورږ به دغه ډول يو څو خبرې د هغه وضعې د بيان لپاره راوړو. دغه دروغ جوړوونکی د پېښو پر هغو شواهدو او دلايلو سترگې پټوي چې په ښکاره د دوی کيسې دروغ ثابتوي او دوی ردوي. څرنگه چې د شيعهؤ د حکومت د پيل په اړه د مؤرخينو پر دې اتفاق دی چې کوم وخت په کتامه کې ابوعبدالله محتسب يې د امام رضي له اولاده وباله او دا مشهوره شوه او د عبدالله مهدي او د هغه د زوی ابوالقاسم پر خلاف د دوی له فعاليتونو خبر شول نو دوی دواړه ووېرېدل او له ختيځ نه چې د دوی د خلافت محل و وتښتېدل. دواړه له مصر نه تېر شول او له اسکندريې د سوداگرو په جامه کې لاړل. د دوی خبر د مصر او اسکندريې حاکم عيسی نوشري ته ورغی. هغه په دوی پسې څو تنه سپاره واستول. هغو سپرو دوی را لاندې کړل خو په بدله جامه کې يې و نه پېژندل، ځکه خو دوی د مغرب لور ته لاړل. معتضد په قيروان کې د افريقا د اغالبه اميرانو او د بني قدرار سجلماسه اميرانو ته اشاره وکړه چې د هېواد گوټ گوټ پسې چاڼ کړي او هغوی لاس ترلي ور واستوي. بلاخره له بني مدراوو څخه د سجلماسه حاکم اليشع ته هغه ځای چې دوی پکې پټ وو معلوم شو. هغه د خليفه د خوشاله کولو لپاره هغوی دواړه ونيول. په داسې حال کې چې د شيعه تحريک په قيروان کې د اغالبه تر غوږو نه و رسېدلی. تر دې وروسته يې په مغرب او افريقا کې تحريک زور ونيو. بيا يې په يمن کې، وروسته اسکندريې او بيا مصر، شام او حجاز ته دغه تحريک خپور شو او هلته چې څه پېښې شول ټولو ته معلومه ده، هغوی د عباسي خلافت نيمايي هېوادونه ونيول، داسې ښکاريده چې دغه شيعه گان به د هغوی په کورونو ورننوځي، اړ دوړ به جوړ کړي او حکومت به ختم کړي.

په بغداد او عراق کې د دوی د تحريک پيلوونکی امير بساسيري و چې نوموړی د ديلم آزاد کړای شوی غلام و. بني ديلم پر عباسي خليفه گانو مسلط وو او د هغوی او د عجمو اميرانو ترمنځ خپگان راغلی و. له همدې لامله هغوی دغه تحريک پيل کړی و او بشپړ تر يوه کاله د هغوی په نومونو خطبه ويل کېدله. بني عباس چې د شيعه گانو د حکومت زور او برلاسي وليده له زړونو يې وينې خوټېدې. تر سمندرونو پورې غاړه بني اميه هغوی ته د جگړې چلينج ورکاوه او پر دوی غوسه وو. لږ فکر وکړئ دغسې بريادې لاسته راوړل او د چاپېريال

(c) ketabton.com: The Digital Library

برابرېدل د نسب دروغ دعوه دار ته څه ډول برابرېدای شي؟

د دروغجنو راز زر افشا کېږي

د قرمطي حالت پرتله کړئ څرنګه چې هغه په دروغو د نسب دعوه کړې، ځکه يې تحريك زر ختم شو. پيروان يې تيت او پرك شول او خلك په لږ موده کې د دوی په خباثتونو خبر شول. بيا يې پای ډېر خراب و او د خپلو ناوړو کړنو وبال يې تر غاړې شو. که د عبيديين معامله همدغسې وای نو پايله به يې هم هماغسې وه که څه هم اوږده موده وروسته به پېژندل شوي وو.

و مهما يكن عند امری من خليفه

و ان خالها تخفی علی الناس تعلم

"(او چې په انسان کې کوم څه وي، دی ګومان کوي چې له خلکو به پټ وي خو هغوی پرې خبرېږي.)"

يانې هېڅ خبره پټه نه پاتې کېږي. يو وخت افشا کېږي. دا چې د دوی حکومت نږدې ۲۷۰ کاله دوام درلود او هغوی پر مکه معظمه او مدينه منوره هم واك درلود. غرض دا چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم وطن، د هغه صلی الله عليه وسلم د خاورو ته سپارل کېدو ځای، د حاجيانو د اوسېدو ځای (عرفات) او د پرېښتو د راکوزېدو ځای د دوی تر واك لاندې وو. بيا يې پر حکومت زوال راغی په دې ټوله موده کې شيعه ګانو د دوی اطاعت کاوه. بلکې د دوی د حکومت له ختمېدو وروسته چې د دوی نښې او اثار هم له منځه لاړل هغوی څو څله د خپل تحريك د غوړېدا لپاره د هغوی د زامنو په نوم بغاوتونه وکړل. ځکه چې دوی پوهېدل چې د خلافت حقداران همغوی (عباسيان) دي. د خپلو لومړنيو امامانو له وصيت سره سم يې هغوی د خلافت لپاره نومول. که دوی د هغوی په نسب کې د يوې ذرې شك درلودای نو د هغوی سره به يې په مرسته ځانونه په خطر کې نه وو غورځولي. ځکه چې د نوي تحريك پيلوونکي خپل تحريك شکمن نه پرېږدي او نه دوی پخپله په خپل تحريك شك کوي او چې څوك کومه نوې لاره غوره کړي دوی هغه غلطه ګڼي.

قاضي ابوبکر باقلاني عبيديان سيدان نه مني

قاضي ابوبکر باقلاني چې له متکلمينو سره د مناظرې امام او سردار دی د حيرانۍ خبره ده چې د هغه دغه جرحه شوي او ضعيف روايت ته څنګه پام شو او ولې يې منلی. که د دې لامل دا وبلل شي چې هغه بې دينه او سرتمبه رافضي و نو دغه خبره د تحريك په پيل کې د هغه نسب باطل کوونکی نه دی. که دی د سم نسب خاوند وي او په کفر کې مړ شي نو نسب به يې په کار را نشي. الله تعالی نوح عليه السلام ته د هغه د زوی په اړه وفرمايل: «ان ليس من اهلك...» هغه ستا له کورنۍ نه، نه دی ځکه چې کړه وړه يې ناوړه دي. ځکه خو د داسې څه غوښتنه مه کوه چې علم يې درسره نشته. حضرت رحمة للعلمين، حضرت فاطمې بي بي ته نصيحت وفرمايه: فاطمې! نېك عمل وکړه ځکه چې زه د الله تعالی له عذاب څخه ستا په کار نشم درتلای. که څوك په

(c) ketabton.com: The Digital Library

کومه خبره پوه وي او پر هغو يې باور وي نو دا پرې لازمه ده هغه ووايي. الله تعالی حق خبرې فرمايي او هغه تعالی سمه لاره ښيي.

د شيعه گانو د پټېدو سبب

شيعه (آل فاطمه) هغه مهال په ډېرو ستونزو کې راښکېل وو، ځکه چې خلافتونو له دوی نه کرکه کوله او دوی د ياغيانو او لنډغرو په لاس کې وو، ځکه چې د بني عباس پلويان ډېر وو او د هېواد هر گوټ ته تيت شوي وو. تر څو په هېواد کې د دوی تحريك پياوړی شي. له همدې لامله يې بيا بيا بغاوتونه کول. په دغسې وضعه کې که شيعه گان پټ شوي نه وای نو وژل شوي به وو. بلاخره هغوی ځانونه پټ کړل او داسې تري تم شول چې د درك لگول يې گران وو.

فلو تسال الايام ما اسمی ما درت

و اين مكانی ما عرفن مكانيا

«که ته له زمانې وپوښتې چې زما نوم څه دی نو د هغو هم زما نوم نه دی زده او که دا تړې وپوښتې چې چېرته اوسېږم هغه زما پر ځای خبره نه ده.»

تر دې چې د عبيد الله مهدي د نيکه امام محمد بن اسماعيل لقب مكتوم (پټ شوی) شو، هغه ته يې پيروانو دغه لقب ورکړ ځکه چې ټول د هغه پر پټېدو متفق وو. دا ځکه چې د حکومتونو له لوري هغه ته خطر و. له همدې لامله د بني عباس پلويانو د دوی د واکمنۍ پر مهال د هغوی پټېدل د دوی د نسب د پېغور او کنځلو لپاره پلمه کړه. پر دې يې کمزوريو خليفه گانو ته ځانونه نژدې کړل. پر دې د دوی هغه دوستان او د حکومت امیران هم ډېر خوښ شول چې له دښمنانو سره په جگړه کې ښکېل وو. څرنگه چې پر دوی په شام، حجاز او مصر کې برلاسي شوي وو او د عبيدين پلويان او د هغوی د تحريك فعال غړي وو. په کسات او دفاع کې د ناکامۍ د داغ د لرې کولو لپاره يې آن د بغداد له قاضيانو څخه د هغوی د نسب د انکار فتوا واخيسته او د عزتمندو شريفانو يوې ډلې چې په هغو کې شريف رضي، د هغه ورو مرتضیٰ او ابن بطحاوي، له علماو څخه ابوحامد اسفزاييني، قدوري، ضميري، ابن اكفائي، ابيوردي او ابو عبدالله نعمان د شيعه و فقهي شامل دي. په عامه گڼه گوڼه کې يې د هغوی پر دروغجنۍ شاهدي ورکړه. دغه پېښه پر ۴۶۰ هجري کال وه چې د قادر بالله د حکومت زمانه وه، د دغو ښاغلو شهادت د اورېدو پر بنسټ و. ځکه چې د بغداد په خلکو کې دغه عامه آوازه وه چې د هغوی نسب له اهل بيت سره ثابت نه دی. د بغداد زياتره خلك د بني عباس پلويان وو او د هغوی نسب يې نه مانه. مؤرخينو هم چې خبره څنگه واورېده هماغسې يې وليكله او د خپلو يادښتونو سره سمه يې روايت کړه، که نه حقيقت د دې پر خلاف دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عبيدالله د ربښتيني نسب په اړه شاهدي

معتضد چې د عبيدالله په باره کې په قيروان کې ابن اغلب او سجلماسه کې ابن اقدار ته کوم ليکونه ليکلي هغه د ده د نسب په ربښتينولې ډېر ربښتيا شاهد او د لمر په څېر روښانه دليل دی.

د حکومت له لوري د اهل بيتو سره د نسب نښلول منعه وو

معتضد هر سړی له دې نه منعه کړی و چې خپل نسب له اهل بيتو (د پيغمبر له کورنۍ) سره ونښلوي. حاکم او پاچا نړۍ ته د بازار مثال لري، چې هلته علوم او صنعتونه له هر لوري راټولېږي. دلته پټ حکمتونه لټول کېږي او همدلته د روايتونو او خبرونو اسونه څغلي.

که په پاچاهانو کې دغه شيان وچلېږي نو په عامو خلکو کې هم چلېږي. که حکومت له کوږوالي، ملاتړ، ناپوهۍ او ناراستۍ څخه پاک وي او په سيده لاره روان وي او يوې او بلې خوا ته نه کږېږي نو د هغو په بازارونو کې سوچه زر چلېږي. د دې پر خلاف که غرضي وي او د حسد جذبه پکې زياته وي او په هغو کې ياغي او خپلسري سوداګر ورننوتلي وي نو کوټه سکې به هم پکې چلېږي، خو د هوښيارانو نظر ښه محک دی او د عدالت او نياو ترازو ده چې سم له ناسمو څخه بېلوي او پېژني يې.

د ادريس د نسب پېغور

دې ته ورته بلکې تر دې هم ډېر د عقل خلاف ادريس بن ادريس بن عبدالله بن حسن بن حسن بن علي بن ابي طالب (چې له خپل پلار وروسته د مغرب اقصی امام شو) په نسب کې د مؤرخينو پېغور دی، هغه هم داسې پېغور چې له حدودو وتلی دی. ځکه چې د دوی په اند د کشر ادريس نطفه د مشر ادريس څخه نه ده، بلکې د مشر ادريس د غلام راشد څخه ده .

الله ج دې دوی برباد کړي جهالت هم حد لري، آيا دوی پر دې خبر نه دي چې ادريس اکبر له بربريانو څخه واده کړئ و او کله چې هغه مغرب ته ننوت تر مرګه بيا پر سارايي او اطرافي ژوند تېنګ ؤ، او په دغسې پېښو کې چې د کليوالو کوم حالت وي هغه له چا نه پټ نه دی، د هغه ژوند ټولو ته معلوم ؤ چې په هغو کې د يوې ذرې هومره د شک ځای نشته.

د هغه د مېرمنو حالت د ده ګاونډيانو ته ښه معلوم ؤ او هغوی ښه ترې خبر وو. ځکه چې دېوالونه يې ور سره ګډوو او کورونه يې څنګ تر څنګ وو چې همدغه يو دېوال يې تر منځ ؤ، راشد د خپل بادار تر مرګ وروسته د هغه د مېرمنو پر خدمت ګومارلی ؤ. او د پيغمبر د کورنۍ د پلويانو او خواخوږو په مخ کې ؤ او دا خدمتونه يې ټول د هغوی تر حکم لاندې تر سره کول. بيا د ادريس اکبر نه وروسته ټولو بربريانو له ادريس اصغر (د هغه زوی) سره پر بيعت اتفاق درلود. ټولو په خوښۍ او لېوالتيا له هغه سره معامله وکړه، که د دوی په زړونو کې دغسې څه شک وای او يا يې دغسې کومه خبره غوږو ته رسېدلې وای که دوی دا د خپلو د سر د دښمنانو او

(c) ketabton.com: The Digital Library

بدګومانه منافقينو له خوا اوړېدلې وای هم نو (ادريس اصغر) ته به نژدې هم نه وو ورغلي، که ټولو دا کار نه وای کړی نو يوې ډلې به خامخا کاوه.

د ادريس په نسب کې د پېغور سبب

د الله ج پر ذات سوګند چې دغه خبرې دښمنانو خپرې کړې دي، چې د عباسيانو څخه دي او په افريقا کې د هغوی ټاکل شويو اغلبيانو او حکومتي ارکانو لخوا خپرې شوې. ځکه چې کله ادريس اکبر د بلخ له پېښې څخه وروسته مغرب ته راوتښتېد نو هادي اغلبيانو ته اشاره وکړه چې ادريس ته په کمين کې اوسي او د هغو د نيولو لپاره ځري ورپسې وګماري. خو اغلبيان پر دې بريالي نه شول چې هغه ونيسي، نوموړی روغ رمټ مغرب ته ورسېد، غورځنګ يې زور ونيو او د واک په ترلاسه کولو يې بری وموند. تر دې وروسته رشيد خبر شو چې د ده غلام واضح چې د اسکندريې حاکم دی د علويانو پټ ملاتړ کوي او د همده په تدبيرونو ادريس روغ رمټ المغرب ته ورسېد، ځکه خو هغه خپل غلام وواژه او د پلار له غلامانو څخه يې يو تن شماخ په پټه واستاوه چې په څه پلمه ادريس ووژني او بېرته راشي. شماخ ادريس ته ورغی او له خپلو بادارانو (عباسيانو) څخه يې کرکه او بېزاري وښودله او وې غوښتل چې د ادريس په پيروانو کې شامل شي. ادريس هغه په خپله ډله کې شاملوي او له هغه سره راشه درشه زياتوي. چې شماخ کله فرصت وموند ادريس ته يې زهر ورکړل او ويې واژه، کله چې د ادريس د وژل کېدو خبر عباسيانو ته رسېږي نو هغه ډېر خوشاله کېږي، ځکه چې دوی ګومان کاوه چې نور به په مغرب کې د علويانو غورځنګ ختم شي، ريښې به يې وچې او زړې به يې وسوځي. خو چې بيا د ادريس د نطفې له پرېښودو خبر شول نو دا آوازې يې واچولې چې دا د ادريس نطفه نشي کېدای بلکې د ده د پلار د غلام راشد نطفه ده، تر څو دوی په دې ډول د غورځنګ د راپورته کېدو خطر له منځه يوسي. کله چې غورځنګ زور واخيست او په مغرب کې شيعه ګان را پورته شول او د دوی حکومت د ادريس بن ادريس په سبب را ژوندی شو نو د عباسيانو زړونه پر دې سخت تېپي او سوري شول. دغه مهال د عباسيانو په حکومت کې دومره کمزوري او ناتواني مسلطه شوې وه چې پر مغرب يې د برېد توان نه درلود.

د مشر ادريس وژل او د غورځنګ د له منځه وړو هڅې

څرنګه چې لوی ادريس په مغرب کې واک لاسته راوړی ؤ او بربريانو د هغه په ملاتړ خپل ټټرونه سپر ګرځولي وو، نو د رشيد څواک همدومره ؤ چې په کومه طريقه ادريس ووژني، تر دې چې هغه ته يې زهر ورکړل او له منځه يې يووړ، بيا چې دغه غورځنګ په مغرب کې د اصغر ادريس په نوم بيا زور ونيو نو هغو يې ووېرول او په مغرب کې يې خپلو اغلبيانو دوستانو ته وليکل چې د دې درز د بندولو لپاره چې څومره کولای شي هڅه وکړي. او دغه ناروغي چې د ده حکومت ترې په خطر کې دی وداغي له منځه يې يوسي. او پخوا تر دې چې ريښې ونيسي له بيخه يې وباسي او ايسته يې وغورځوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر خلافت د عجميانو برلاسي او د خليفه بې وسي

مامون او پر هغه پسې عباسي خليفه ګانو اغلبيان دې ته پارول، خو د مغرب اقصى اغلبيان پخپله د بربريانو په مخکې بې وسه او نا چاره وو او د خپلو پاچاهانو په پرتله هغوی ته ډېر اړوو.

څرنګه چې پر خلافت عجميان مسلط شوي وو او د دوی پر ورمېړو ورسپاره شوي وو، نور همغوی د خلافت د سرو او سپينو مالکان او واکداران وو، چې څه يې زړه غوښتل تصرف يې کاوه او د حکومت ټولې اداړې د دوی تر حکم لاندې وې، د خزانې مالکان، همدوی د حل او عقد د پرېکړو واکمن وو او همدوی نور چارواکي ګومارل لکه چې يوه شاعر ويلي دي:

«خليفه د وصيف او بغا په منځ کې په پنجره کې ايسار دی او د طوطي په څېر هغه څه وايي چې دغه دوه يې وايي»

په همدې دليل د اغلبيانو اميرانو په غير ارادي ډول د چغلګرو له خولې څخه خطر احساس کړ او عذرونه او بې وسي يې وښودله. کله به يې ويل چې دغه مغربيان دي زمونږ نظر هېڅ ارزښت ورته نه لري، کله به يې له ياغي ادريس او د هغه له ځاينانستو څخه هغوی وېرول او ويل به يې چې دغه خلک د خپل هېواد له حدودو څخه هم وړاندې تېر شوي دي او ډېر ځواک يې پيدا کړی دی. او په خپلو سوغاتونو او ډالیو کې يې د خپل خراج له مالونو څخه د ادريس سکې هم ور استولې تر څو هغوی خبر کړي چې ادريس ډېر زورور شوی او ځواک يې تر خطرناک حده رسېدلی دی. او مونږ د شاهي آدابو پوره رعايت کوو شاهي غوښتنې بشپړې پوره کوو او پر خپل ټاکلي وخت خراج او ماليه بشپړه درته استوو. خو که مونږ مجبور شو نو د ادريس له تحريک سره به ملګري شو.

کله به يې بيا د ادريس د شان او دبدبې د وړوکي کولو لپاره د هغو په نسب کې خو را ايستله او دغه ډول به يې دروغ نخرې کولې چې پاس يې يادونه وشوه، د دروغو او رښتيا په کيسه کې نه وو ځکه چې پوهېدل چې عباسيان دومره لرې واټن نشي وهلی او دلته نشي راتلای او په هغو هلکانو کې چې د عباسيانو د تخت ځاينانستي وو د دې رښتيا او دروغو د توپير عقل او هوښياري نه وه. هغوی خو د هر چا خبره مني او هرې غوغا ته يې غوږ نيولی وي. په هر صورت همدغه حالت دوام درلود تر دې چې د اغلبيانو زوال راغی او د خلکو غوږونو ته له شرمه ډکې خبرې رسېدلې. بيا تر هغوی وروسته ځينې پېغور ورکوونکيو د جګړې پر مهال د خپلې بريا لپاره د هغو شرمناکو خبرو آوازې خپرې کړې او خبرې يې کولې.

الله دې هغوی هلاک کړي پر دوی څه وشول د شريعت له موخې څخه واوښتل د باوري او دروغ خبرو تر منځ يې توپير نه کاوه، ادريس د خپل پلار په کور کې وزېږېد او د شريعت له مخې اولاد همدې ته وايي چې د چا په کور کې وزېږېږي.

پر دې سربېره د مسلمانانو دا عقيده ده چې د پيغمبر کورنۍ له داسې خبرو نه مبرا او پاکه ده، ځکه چې الله ج له دوی څخه پليدي لرې کړې ده، دوی يې سپېځلي، پاک او د عفت خاوندان ګرځولي دي. ځکه خو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادریس مېرمن د قرآن په حکم له پلیدۍ او ناوړه چټلیو څخه پاکه ده، که څوک د دې پر خلاف عقیده ولري نو ګناهکارېږي او د کفر له دروازې به کفر ته ننوزي.

د دروغو آوازو د خپرولو سبب

ما د دې ډول آوازو په تردید تفصیلي رڼا واچوله، یوازې د دې لپاره چې د شک او بدګومانۍ دروازې وتړل شي، او د رڼه کوونکیو پر ټټر سوکونه ور حواله شي. ځکه چې ما پخپله له یوه ظالم رڼه کوونکي څخه داسې خبرې اوربدلې دي چې په دروغو تورونو یې د هغه په نسب کې عیبونه لټول، هغو له یوه مغربي تاریخ لیکونکي څخه چې د پیغمبر د کورنۍ مخالف ؤ او هغه د هغوی د مشرانو په ایمان شک درلود رانقل کاوه. سره له دې چې دغه ځای د داسې خبرو نه بلکل پاک او بې عیبه دی، او دغه ډول معصوم ځای چې هلته نیمګړتیا ګرانه وي د عیب او نیمګړتیا نفیې هم عیب دی، خو ما په نړۍ کې په دې تمه د پیغمبر د اولادې له لوري دغه تردید وکړ او جګړه مې وکړه چې هغوی به د قیامت په ورځ زما له لوري لانجې او مقابله وکړي، په دې دلیل مې هم دا کار وکړ چې لوستونکي وپوهېږي چې دغه پېغور ورکوونکي زیاتره هغه څوک دي چې د رڼې او کینې په اور کې سوځېږي. دوی د هغه ادریس له اولادې سره رڼه کوي چې دوی پخپله هم د پیغمبر له کورنۍ سره ټراو لري، یا هغه څوک چې د پیغمبر په کورنۍ کې ورننوتلي دي، ځکه چې دغه شرافت او عزت لرونکي نسب دعوه د نړۍ په قومونو او مذاهبو کې د یوه ستر شرافت او نېکمرغۍ ضمانت ګڼل کېږي، ځکه خو پر دوی ډېر بد رد ویل کېږي او زیاتره تورونه ورپورې کېږي.

د ادریسیانو د نسب شهرت

د هغو ادریسیانو نسب د دوی په وطن فاس او د مغرب په ټولو هېوادونو کې دومره شهرت موندلی چې بل کوم نسب او قوم نه دی لیدلی، نه بل کوم نسب دومره ستر شهرت ته د رسېدو هیله کولای شي. ځکه چې ټوله ډله او بشپړ نسب له بلې ډلې او نسل څخه نقل کوي او همدغسې هر څه له یو نسل څخه بل ته را لېږدېدلي دي، چې له څو پښتونو څخه همدغه لړۍ را روانه وه، کور یې په یوه محله کې ؤ، جومات یې د محلې تر څنګ ؤ، د نومورې توره د محلې پر یوه لویه مناره لوڅه راڅرګندېدلې وه پر دې سربېره د دوی نور اثار او نښې هم وې چې نسل په نسل خلکو ته رسېدلې او په تواتر کې تر مشاهدې پورې رسېدلې.

کله چې نورو دغه د شرافت خاوندان ولیدل چې الله ج دوی ته د نبوي کورنۍ پر شرافت سربېره په مغرب کې دومره شاهي دبدبه هم وربښلې ده، ځانونه یې له هغو فضایلو څخه محروم ولیدل او دا یې هم ولیدل چې ګواکې زمونږ یو څوک د هغوی نیمایي عزت ته هم ونه رسېدل، دغه عزت او شان د دوی د کینې او رڼې احساس ډېر راوپاراوه، ځکه یې په زړونو کې دغه ارادې را پورته شوې چې د دې کورنۍ پر خلاف د تورونو او بهتان خبرې راپورته کړي، تر دې چې پاس یاد شوي شرمناک تورونه یې ولګول او دروغ خبرې یې جوړې کړې، د دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

موخه دا وه چې پر دې به يې زړونه يو څه تسلي شي. خو نه يې دې تورونو ځای ونيو نه دوی د مقام او مرتبې خاوندان شول او نه يې د ادريسيانو مقام او عزت ته زيان ورسولی شو.

موږ ته دا معلومه شوه چې په مغرب کې د دغه کورنۍ د نسب او عزت په باب د يوې ذرې هومره شک نشته. دغه صفا نسب چې د حسن له اولادې څخه دی، اوس مهال يې مشران د عمران د کورنۍ څه دي چې له فاس څخه دی او د يحی حوطي بن يحی العوام بن قاسم بن ادريس بن ادريس له اولادې څخه دي. چې په فاس کې د پيغمبر د کورنۍ سردار او مشر دی، او د خپل نيکه ادريس په وطن کې استوګنه لري، هغوی د ټول مغرب سرداران دي چې موږ به د ادريسيانو په برخه کې رښا پرې واچوو. ان شاالله

پر امام مهدي بد ويل

لږ د امام مهدي شخصيت ته ځير شئ چې د هغه شان د علماؤ له شان سره مختلف ؤ، او د نوموړي حالت د هغوی له عقيدې څخه بالکل ممتاز ؤ، هغه د يوه ځواکمن حکومت مقابله وکړه، او نوموړي په بهساري اجتهاد له علماؤ سره مقابله وکړه نوموړي پر قوم د آزادۍ لپاره غږ وکړ چې په جهاد کې ورسره ودرېږي. او بيا يې د يوه پياوړي حکومت سره چې وسلې يې درلودې کلکه مقابله وکړه او د هغو ريښې يې له بيخه را وايستلې او تس نس يې کړ.

په دې جهاد کې چې د نوموړي څومره پيروان شهيدان شول شمېر يې الله ج ته معلوم دی، دې پيروانو يې له ده سره په مرګ بيعت کړی ؤ او د نوموړي د ساتنې او دفاع په لار کې يې خپل سرونه قربان کړل، او د توحيد د بلنې د خپرېدو او پرمختګ لپاره يې يوازې د لوی الله ج د رضا په لار کې ځانونه قربان کړل، د هغې کليمې په پلوۍ يې سرونه نذرانه کړل چې راپورته شي او پر ټولو کليمو اوچته شي، او د نړۍ تر دواړو څنډو پورې همدغه کليمه واکمنه او اوچته شي. بلاخره همداسې وشول

الله ج دوی ته بری ورکړ، نوموړي ساده ګي خوښوله، له مصيبتونو سره په صبر او زغم عادت ؤ، له دنيا نه يې ګوښه ژوند غوره کړی ؤ او له دنياوي خوندونو څخه يې ځان لرې ساتلی ؤ، تر دې چې الله ج خپل لوري ته وروباله.

په هر صورت هغه له کوم دنياوي راحت، خوند او آرام څخه ګټه وانه خيسته او د تقوا او سادګۍ ژوند يې وکړ، تر دې چې له خپل زوی څخه هم ښه اوسېده چې هر سړی يې په طبعي توګه د يو ځای ژوند هيله لري، او د اولادو لپاره د الله ج په لار کې د شاندارو کارنامو په ترسره کولو کې زړه نا زړه وي. که له دې ښلتون نه د نوموړي موخه د الله ج رضا نه وي نو څه به وي؟ د مطالعې خاوندان دې پخپله قضاوت وکړي. نوموړي له دنياوي نعمتونو څخه لږ ګټه هم وانه خيسته، نو که فرض کړو چې که د نوموړي نيت ښه نه ؤ او دنياوي تمې ورسره وای نو غورځنګ به يې نه ؤ بريالی شوی او حکومت به يې ډېر زر له منځه تللی وای. ځکه چې په خلکو کې د الله ج همدغه طريقه روانه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امام مهدي د نسب له اړخه سپيناوی

پاتې شوه دا چې ځينې د نوموړي له نسبه انکار کوي چې د پيغمبر له کورنۍ څخه نه دی، په دې کې له هغوی سره هېڅ دليل نشته، دا چې د هغه نسب له پيغمبري کورنۍ سره غلط ثابت کړي داسې دليل شته؟ ټول خلک د پيغمبر د کورنۍ سره د هغه پر نسبي تړاو لري.

د يوه شک ځواب

پر يوه قوم د بل قوم کوم څوک حکومت نشي کولای، لکه چې دغه اصول موږ هم صحيح بللي دي او د دې کتاب په لومړي فصل کې مو پر دې وضاحت کړی دی چې درانه لوستونکي به يې ان شاالله ولولي، او نوموړی د ټولو قبيلو مشر او سردار دی، د نوموړي د قبيلې او ډلې اطاعت همدغه قبيلې هم کاوه تر دې چې د دوی غورځنګ پياوړی شو او پرمختګ يې وکړ.

د دې اصلي لامل دا دی چې د نوموړي بلنه يوازې تر فاطمي نسب پورې محدوده نه وه او نه يوازې د دې نسب خلکو د هغه اطاعت کاوه، بلکې د هرغه او مصموديه قبيلو د پلوي توب په سبب خلکو د دوی اطاعت وکړ، پر هغو خلکو د نوموړي ډېر اغېز پروت ؤ او له دوی سره يې کورنۍ اړيکې درلودې فاطمي نسب هېر شوی ؤ او د خلکو په زړو کې د هغو خيال هم نه ؤ، داسې ډېر مثالونه شته چې خلکو ته د چا د لومړي نسب معلومات نه وي او هغه تړې پټ وي، د بجيله رياست په باره کې د عرفجه او جرير پر پېښو غور کړئ، عرفجه قبيله د ازد وه او هغو د بجيله پرده پر ځان راغوړولې وه تر دې چې د حضرت عمر «رض» په مخکې يې له جرير سره د رياست په باب شخړه هم راغله له دې نه به تاسو د رښتيا خبرې په پوهاوي کې مرسته وشي، او الله د سمې خبرې لوري ته لارښوونکی دی.

د بد ګومانيو وضاحت اړين ؤ

په غالب ګومان پر دغو بدګومانيو له مفصلې رڼا اچولو سره موږ د کتاب له اصلي موضوع څخه ووتو. خو دلته وضاحت اړين ؤ ځکه چې په دې ځای کې ډېر د باور وړ علما مؤرخين او حافظان تېرېدلي دي. داسې خبرې يې په ذهنونو کې ناستې دي او کمزوري نظرونه او اټکلونه يې ليکلي دي، په داسې حال کې چې دوی ته هم له پلټنې او تحقيق پرته دغه نظريات رسېدلي دي او د دوی د معلوماتو په زېرمه کې راټول شوي دي، تر دې چې د تاريخ فن يو پخوانی فن او هنر وګرځېد او هر څه پکې ګډوډ شول چې لوستونکی په شکونو او بدګومانيو کې پرېږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاريخ د خواصو فن دی د عامو خلکو نه دی

د دې خبرې مفهوم دا راوزي چې تاريخ د عامو خلکو فن ګڼل شوی دی، په داسې حال کې چې یو مؤرخ د سیاست پر قواعدو او د معبوداتو پر طبیعت خبروي، په عادتونو او اخلاقو کې، په قولونو او مذهبونو، خصلتونو او سیرتونو کې، د بېلابېلو قومونو بېلابېلو مقامونو او بېلابېلو زمانو خیال وساتي او دا ډېر اړین دي.

دا هم اړینه ده چې خپل معلومات له پخوانیو سره پرتله کړي او د هغو ورته والی وپلټي، چې آیا په دواړو کې یووالی دی او که اختلاف. او د همدې اختلاف او یووالي لاملونه او نښې هم معلومې کړي.

د هېوادونو او مذهبونو اصول او د هغو د ظهور او حدوث مبداوې او لاملونه، د هغو د شتون حرکتونه او د هغو د پیروانو او منونکیو حالت او وضعه هم باید ورته معلومه وي، تر څو مؤرخ د هرې پېښې او خبر په لاملونو او سببونو برلاسی شي، تر څو نقل شوی روایت د خپلو اصولو او قواعدو له مخې وڅاندې کړي، وګوري چې که د هغو اصولو او قواعدو سره برابر وي نو صحیح دی او که نه غلط، بیا دې د هغو په ښکاره تردید وکړي او د دې پروا دې نه لري چې پخوانیو په دې تړاو تاریخ مهم بللی دی، تر دې چې طبري او بخاري او تر هغه مخکې ابن اسحاق او نورو تاریخ خپل فن بللی دی، له دې حکمت څخه ډېر خلک نا خبره دي آن چې تاریخ ته د فن او هنر نسبت جهالت او ناپوهي بولي. او عام خلک او هغه کسان چې ژوره مطالعه نه لري د تاریخ علم معمولي او بې ارزښته بولي او فکر کوي چې زده کول یې کومه ډېره ګټه نه لري او په دې کې وخت لګول هسې د وخت ضایع کول دي. پایله دا چې په دې کې رښتیا، دروغ، ښه او بد او کره نا کره هر څه سره ګډ دي. د ټولو چارو پای د الله ج په واک کې دی.

یوه لا شعوري غلطي

یوه غیر شعوري غلطي چې په تاریخ کې کېږي دا ده چې د وخت او زمانې له بدلون سره د خلکو او ولسونو د وضعیت بدلون ته پام نه کېږي. دا وژونکې پټه ناروغي ده چې لږ خلک یې پېژني. دا چې دغه ناروغي ډېره موده وروسته راپیدا کېږي ځکه خو یوازې د ګوتو په شمار د عقل خاوندان پرې پوهېږي.

په هره زمانه کې د قومونو وضعه بدله وي

دا په یاد ولرئ له زمانې سره د نړۍ د قومونو وضعیت هم بدلېږي او د هغوی اخلاق، عادتونه، د ژوند ژواک بڼه او کلتور او تمدن په یوه حالت او یوه لاره نه پاتې کېږي بلکې له وخت سره بدلون پکې راځي. په کوم ډول چې دغه بدلونونه په خلکو کې، په بېلابېلو وختونو او ښارونو کې راڅرګندېږي. همدغسې د نړۍ په هر ګوټ، هره دوره او هره واکمنۍ کې هم راڅرګندېږي. دا د الله ج یوه طریقه ده چې د هغه په بندګانو کې همدغسې را روانه ده او دوام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسو وګورئ په پخوا زمانو کې پارسیان، سریانیان، نبطیان، یمنیان، اسرائیلیان او قبطي قومونه ابادوو او په حکومت، هېواد، سیاست، صنعت او کسب، ژبه اصطلاحاتو او نړیوالو شریکو مسایلو کې دوی خپل ځانګړی مقام درلود، په نړۍ کې د دوی پر ټولنیز حالت د دوی اثار شاهدي وایي.

بیا په هغوی پسې پارسیان، رومیان او عرب راځي، خامخا په لومړیو حالاتو کې بدلون راځي او له دې سره په عادتونو او اخلاقو کې هم بدلون راځي. چې بیا له پخوا سره ورته یو شان عادتونه زېږي یا بلکل بېل عادتونه هغوی رابښکېل کوي.

بیا چې اسلام او د مضر قبیلې حکومت راځي او وضعه یو مخ په بل لوري لټ خوري او نور حکومت له ځان سره نور رنګ او بڼه راوړي، نن چې مورږ کومه وضعه ګورو دا له اسلامي انقلاب سره راغلې ده چې اولادونو له خپلو پلرونو او نیکونو څخه په پیروۍ تر ننه را رسولې ده. وروسته بیا اسلامي حکومت هم له زوال سره مخ کېږي او له منځه ځي او د هغو د پسرلي تاندوالی د مني د موسم ښکار کېږي او د مشرانو او نیکونو وخت تېرېږي چې په خپلو قربانیو او هڅو یې د اسلام عزت لوړ او پیاوړی کړی ؤ، د حکومت او هېواد حدود یې پراخ کړي وو او واک او اقتدار یې اوج ته رسېدلی ؤ.

دغه مهال خلافت د عجمیانو لاسونو ته ورغی، په ختیځ کې د ترکانو په لاس او په مغرب کې د بربریانو او په شمال کې د فرنګیانو په لاس کې لوېږي. په دې ډول د عربو له ختمېدو سره دغه قومونه هم له منځه ځي او د خلکو په عادتونو او وضعه کې هم بدلون راځي او لومړي عادتونه او وضعیت له خلکو هېرېږي او په مازغو کې یې د هغو هېڅ نښه هم نه پاتې کېږي.

د وضعې او عادتونو د بدلون سببونه

د حالاتو او وضعې د بدلون عام سبب دا دی چې خلک د خپلو واکمنو او پاچاهانو په خوی او خصلت ژوند کوي. لکه دغه د حکمت نه ډکه مقوله مشهوره ده چې «اَلنَّاسُ عَلی دِیْنِ مُلُوْکِهِمْ» یانې خلک د خپل پاچا په دین وي. د بل هېواد واکمن که کوم هېواد فتحه کړي نو د لومړنیو قومونو عادتونه خپلوي او زیات عادتونه له هغوی څخه را اخلي.

له دې سره دوی د خپل قوم عادتونه هم نه هېروي، ځکه خو د حکومت اوسنی کلتور د لومړني قوم له کلتور سره یو څه اختلاف لري بیا بل حکومت راځي او هغه هم یو څه اختلافونه ورسره راوړي خو له تر ټولو مخکې حکومت سره یې اختلافونه نور هم ډېر وي، په دې ډول د بېلابېلو بې شمېره حکومتونو له بدلېدو سره بلکل یو نوی کلتور رامنځته کېږي، څومره چې حکومتونه بدلېږي په وضعیت کې بدلونونه ورسره جوخت روان وي.

په قیاس او نقل کې د تېروتنې امکان

قیاس او نقل انساني فطرت دی چې له غلطی څخه خوندي نه دی، انسان هېرول او غفلت له خپلو موخو څخه لرې کوي، او هغه له خپل اصلي هدف څخه کږوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زیاتره وختونه اوربدونکی د پخوا وختونو خبرونه اوري خو د وضعې د بدلون رابدلون په باب فکر نه کوي او سمدستي د معلوماتو او مشاهدې له مخې اتکلونه کوي، په داسې حال کې چې د اوس او هغه مهال تر منځ توپیر وي بلاخره د غلطۍ په ختو کې نښلي.

د قیاس د تېروتنې یو ساری

په دې برخه کې مؤرخین د حجاج په تړاو یوه کیسه لري، چې د حجاج پلار استاذ ؤ. پر دې سربېره زموږ په اوسنۍ زمانه کې علم یو صنعتي مسلک ګرځېدلی دی، دا یو کاروبار دی چې د یوه شریف خاندان د عزت او لوړوالي پر خلاف ګڼل کېږي. بېچاره استاذ کمزوری او محتاج وي چې ریښې یې غوڅې شوې وي او هېڅ قدر او عزت یې نه وي، زیاتره له ټیټې طبقې کمزوریو خلکو څخه د دې مقام د ترلاسه کولو لپاره په تمه وي، چې هغوی د دې حقدار نه وي خو ترلاسه کول یې ورته آسانه ښکاري، او همدغه تمه یې دې لوري ته راولي، کله کله یې د تمې پرې له لاسونو څخه وزي هم او دوی د مرګ او تباهۍ په خطرناکه کنده کې ورلوېږي. خو دغه مقام ترلاسه کول د ځان لپاره سخت نه ګڼي او نه پر دې پوهېږي چې دی کسبګر او مسلکي حیثیت لري.

د اسلام په پیل کې د علم حیثیت

د اسلام په پیل کې او د امویانو او عباسیانو په دورو کې د علم حیثیت داسې نه ؤ، ځکه چې په عام ډول علم ته چا د صنعت او کسب په سترګه نه کتل، بلکې علم یوازې د شرعي روایتونو نقل کول وو او قرآن او حدیث له تبلیغي اړخه خلکو زده کول، ځکه خو شریفو او د عزت خاوندانو چې د دین او قوم خادمان وو له تبلیغي نظره د قرآن او سنتو تعلیم ورکاوه، د صنعت او کسب له نظره نه. دا چې قرآن د دوی کتاب ؤ چې د دوی پر پیغمبر صلی الله علیه وسلم له آسمانونو رانازل شوی ؤ او په هغو کې د همدغه نور وړانګې خپرې وې او اسلام د دوی غوره کړی د خوښې دین ؤ چې د هغو د ساتنې لپاره یې خپل سرونه او ځانونه تري ځاروول او مخالفین یې وژل. مسلمانان د نړۍ په ولسونو کې د همدغه قرآن په سبب سر لوړي او د عزت خاوندان شول. ځکه خو د دوی په زړونو کې د قرآن د تبلیغ او پوهې جذبه څپانده وه، له هغو څخه نه دنیاوي مقام دوی راګرځولای شوای او نه یې کوم شرم او عار له هغو مخه اړولای شوای.

د رسول الله صلی الله علیه وسلم له لوري عربو ته د پلاویو په توګه د لویو صحابه کرامو استول چې هغوی ته دین وروښیي د دې ښکاره دلیل دی رسول الله صلی الله علیه وسلم لس تنه لوی اصحابان چې د جنت زیری پرې شوی ؤ واستول، له دوی سره یې نور اصحابان هم واستول.

بیا چې اسلام پیاوړی او ریښې یې ټینګې شوې، تر دې چې د مسلمانانو هممهاله د نړۍ نورو قومونو اسلام زده کړ او د یوې مودې له تېرېدو وروسته د دې قوم په حالت او وضعه کې بدلون راغی او د ډېرو زیاتو پېښو د پېښېدو په سبب له قرآن څخه د شرعي احکامو د راایستلو اړتیا پېښه شوه، نو د دې لپاره د داسې قانون د جوړېدو اړتیا شوه چې د نورو صنعتونو په څېر دا هم په یوه مسلک او صنعت بدل شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې بيان به يې د علم او تعليم په فصل کې راشي.
اوس نو خانداني شريف او د عزت خاوندان د هېواد او حکومت د اداري په چارو کې بوخت شول او علم يې نورو خلکو ته چې پکې بوخت وو پرېښود او دا بيا د کاروبار لپاره يو مسلک او کسب وګرځېد، چې شتمنو او واکمنو ته نور د هغو زده کړه شرم ښکارېدو، او د ټيټ پاڼکي کمزوريو خلکو ته يې زده کړه پاتې شوه، د لويو کورنيو شريفو خلکو ته نور دا حقير او سپک ښکارېدو، د حجاج پلار د بني ثقيف قبيلې له سردارانو او عزتمنو خلکو څخه ؤ او د عربي عصبيت او قريشي عزت له مخې يې چې کوم مقام درلود هغه تاسو ته معلوم دی ځکه خو هغه مهال که هغه استاذ ؤ د تعليم او زده کړې دومره سپکاوی نه ؤ چې اوس دی، بلکې علم زده کول او نورو ته ورښودل د عزت او شرافت نښه او سبب ؤ. اوس خو تعليم يو مسلک او کسب دی.

دوهم مثال

په همدې ټراو د تاريخي کتابونو لوستونکي يو بل ګومان هم کوي چې دوی ته د قاضي مقام ورکړای شي، کله چې دوی د قاضيانو حقيقت مطالعه کوي او د دوی شان او دبدبه ګوري چې په جګړو کې د لښکر قوماندانان وو او پوځونه به د دوی تر قوماندې لاندې وو نو د دوی په زړونو کې هم دغه هيلې راوټوکېږي چې دوی هم دومره لوړو مقامونو ته رسېدای شي او پرې پوهېږي چې نن د قضا د مقام کوم شان او شوکت دی، په هغه زمانه کې به هم همداسې و. خو چې کله دا واوري چې ابن ابي عامر چې د هشام ملګری او د ټولو واکونو خاوند وو او ابن د عباس پلار چې قاضي و د اشبيليه قومونو له پاچاهانو څخه و، نو فکر کوي چې د اوس وخت په څېر قاضي به وي او پر دې نه پوهېږي چې د قضا په منصب کې څومره انقلاب راغلی دی او د هغو په وضعه کې ډېر بدلون راغلی چې مونږ به يې په لومړي کتاب کې د قضا په څېرکي کې بيان کړو.
ابن عامر او ابن عباد له هغو عربي کورنيو څخه وو چې په اندلس کې يې د امويانو حکومت ټينګ کړی وو. د دغه حکومت چلوونکي د عصبيت خاوندان وو د دوی مرتبه او مقام په حکومت کې لوړ وو او ټولو ته معلومه وه چې په دې هېواد او حکومت کې چې دوی کوم لوړ مقام تر لاسه کړ هغه نن ورځ د قضا د مقام تر احسان لاندې نه دی. بلکې په پخوانيو وختونو کې د قضا مقام نږدې خپلوانو او غلامانو ته سپارل کېدو لکه نن چې په مغرب کې د وزارت دنده ده. فکر وکړئ قاضي به لوی لښکر په ډلو ډلو کې راويست او لوېي دندې به يې پر اوږو وې، دغه دندې د داسې چا پر غاړه وراچول کېدې چې د پلويتوب له اړخه به يې د تر سره کولو وړتيا ورسره وه، د تاريخ لوستونکي چې دې ځای ته راشي لاره ورکه کړي او د پېښو په ټراو د واقعيتونو پر خلاف اتکل کوي.

د اندلس د خلکو لنډ پاري

په هغه زمانه کې د اندلس اوسېدونکيو چې بصيرت يې کمزوری او تنګ نظري وو دغه غلطي کوي ځکه چې د دوی په هېواد کې د ملي ملاتړ نوم او نښه نشته، کله چې په اندلس کې د عربو حکومت ختم شو او له هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځايه عربان له منځه يوړل شول او بربريان چې د عصبيت خاوندان وو له هېواده ووتل نو د هغوی عربي نصب خوندي پاتې شو او د عزت او برلاسۍ وسيله چې ملاتړ او مرسته وه له منځه لاړه. هغه عربان چې پرون پاچاهان وو نن د عامو خلکو په ځېر ذليل او بې وسه دي او پردیو واکمنو غلامان کړي دي او ذلت يې په غاړو کې ورلوېدلی دی. دوی په همدې ګومان کې وي چې دوی يو وخت پاچاهان وو، ځکه خو به يې نسب دوی بيا واکمنۍ او حکومت ته راولي، همدغه وضعه د کسبګرو او صنعت کارو هم ده او په دې لاره کې هغوی زيار هم ګالي چې پخوانی کاروبار بېرته ترلاسه کړي. کوم کسان چې د قبايلو د ملاتړ او مرستې په سبب د هغوی له حکومتونو څخه خبر دي او پر دې هم پوهېږي چې قبيلې او قومونه څه ډول پر يوبل برلاسي مومي له هغوی څخه په دې خبرو کې غلطي نه کېږي او هغوی غلط اټکلونه نه کوي.

درېيم مثال

د همدې لړۍ يوه کړۍ دا هم ده چې مؤرخ د حکومتونو او د هغو پاچاهانو د نظم او ترتيب د بيانولو پر مهال د دوی نومونه، د نسب شجره يې، د دوی د پلار او مور نومونه، د دوی د مېرمنو نومونه، القاب يې، د هغوی ګوتې، د دوی قاضي، د دروازې پېره دار او د هغوی وزيران ټول يادوي، د بني اميه او بني عباس مؤرخين تقليد کوي، او د هغوی موخې او اهداف بې له دې چې فکر پرې وکړي ټول يادوي.

په داسې حال کې چې هغه مهال مؤرخينو تاريخونه، حکومت او د هغوی اولادونو ته يوازې د دې لپاره ليکل چې هغوی د خپلو نيکونو خويونه غوره کړي او د هغوی له حاجته خبر وي تر څو خپل ژوند هماغسې عيار کړي او د هغوی پر پله لاړ شي. آن که دوی په اولادونو کې کوم وړ ځوک وي نو مقام ورکړي او د کوم لايت او يا ښار حاکم يې کړي چې د همدوی لاره غوره کړي او ورسره مرستندوی شي.

په لومړيو وختونو کې قضا چا ته سپارل کېدله؟

په هغه مهال کې به قاضي هم د مملکت پلوي او له وزيرانو څخه په شمېرل کېدو، لکه چې مخکې مو يادونه وکړه، ځکه خو مؤرخينو دغه ټولې خبرې بيان کړې دي.

د اوسنيو مؤرخينو موخې او اهداف

اوس چې د حکومتونو بڼې او وضعې بدلې شوې دي او په زمانه کې ډېر واټن راغلی دی، د مؤرخينو موخې يوازې پر دې راټولې شوې چې يوازې د پاچاهانو له وضعې څخه خبر وي، د حکومتونو برلاسي او اقتدار ورته معلوم وي او د قومونو له لوړتيا ځوړتيا څخه خبر وي. چې څه ډول جوړ شول او څه ډول وشړېدل. نو په دې زمانه کې يوه مؤرخ ته د پاچا د زامنو، د هغه مېرمنو د ګوتيو نقشونو، لقبونو د قاضيانو، وزيرانو او ساتونکيو د يادونې اړتيا پاتې نه شوه ځکه چې نن پخواني اصول، نسبونه او مقامونه پاتې نه شول، البته د نن مؤرخين د پخوانيو مؤرخينو د وچ تقليد او د هغوی له موخو او اهدافو څخه غفلت او بې پرې والي دې غلطيو ته چمتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي البته د هغو وزيرانو پېښې چې د هغوی د اثارو عظمت تر دې بريده لوړ شو چې د پاچاهانو د ژوند حالات يې پر وړاندې ختم شول او خبرونه يې پيکه شول لکه حجاج، مهلب، بني نو بخت، کافور اخشيدي، ابن ابي عامر او نور د هغو د پلرونو او نيکونو د پېښو په بيان کې ستونزه نشته ځکه چې دوی په شاهانو کې شمېرل کېږي.

يوه مهمه ګټه

اوس د يوې ګټې يادول اړين دي چې پر همدې به دغه فصل ختم کړو. هغه دا چې تاريخ د يوه وخت او يا قوم خاصو خبرونو ته ويل کېږي. خو د ټولو وختونو او د ټولو قومونو د عامې وضعې بيانولو ته هم اړتيا ده چې مؤرخين يې بايد ياد کړي او دا د بنسټ حيثيت لري، چې پر دې د هغوی د موخو او اهدافو ودانۍ جوړېږي. او د دغو پېښو د بيان وضاحت هم زيات کېږي. خلکو پر دې ځانګړي کتابونه ليکلي دي. لکه مسعودي چې په مروج الذهب کې د خپلې زمانې (۲۳۰هجري) د ختيځ او لوېديز او د نړۍ هر ګوټ بيان کړی دی، د هغوی د مذهب او اخلاقو په باب يې خبرې کړې دي، د ښارونو، غرونو، سمندرونو، هېوادونو او حکومتونو پر وضعه يې رڼا اچولې ده. د عربي او عجمي کورنيو تر منځ يې توپيرونه روښانه کړي دي، ځکه خو مسعودي د مؤرخينو پيشوا او امام بلل کېږي. ټولو مؤرخينو همدې لور ته مخه کړې ده او د زياترو تاريخي مسئلو په څېړنه کې همدی د سند په توګه مني. تر مسعودي وروسته د تکبري مهال راځي، هغه هم په ملکونو او هېوادونو کې د مسعودي تګلاره غوره کړې ده. څرنګه چې د هغه پر مهال په قومونو او قبيلو کې ډېر بدلونونه نه دي راغلي ځکه هغه د هغو ورځو پېښې پرېښې دي.

د اتمې پېړۍ په پای کې د مغرب په وضعه کې بدلون

د اتمې پېړۍ په پای کې د مغرب په وضعه په بل لټ واوښته چې موږ يې ګورو نو وضعه ټوله بدله شوې ده. د بربريانو پخوانی حالت پاتې نه شو ځکه چې دوی ته د عربانو د راتلو مهال له پنځمې پېړۍ څخه پيلېږي، عربانو د دوی شان او دبدبه له منځه يوړه او پرې برلاسي شوي وو، د دوی نه يې هېوادونه ونيول او کومه سيمه چې د دوی په لاس کې پاتې شوه په هغو کې هم عربان ورسره شريک وو.

د اتمې پېړۍ په نيمايي کې وژونکې وبا

د اتمې پېړۍ په نيمايي کې په ختيځو او لوېديځو ولسونو کې وژونکې وبا خپره شوه چې قومونه يې برباد کړل او پېړۍ کورنۍ يې د مرګ کومې ته ورټېل وهلې. د ولسونو کلتور ښېګڼې او پرمختګونه يې تر پښو لاندې کړل او هغوی يې د ژوند له ډګره ورک او برباد کړل. پر حکومتونو دغه اسماني ټکه په بوډا توب کې راپرېوته. په داسې حال کې چې دوی د ژوند وروستيو شپو او ورځو ته رسېدلي وو، دې وبا يې سيوری ورټول کړ. د هغو ځواک يې له منځه يووړ او واک يې کمزوری کړ. د هغوی سره مال پاتې نه شو او بې وسي او کنګال شول، وبا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک ووژل، آبادي يې ورانې او ښارونه يې رنګ کړل. کارخانې يې ويجاړې کړې، لارې او دلارو نښې له منځه لاړې، کورونه له خلکو تش شول او قبيلې او هېوادونه کمزوري شول او څوک چې پاتې شول هغه ډېر بدل شول. په ختيځ کې هم د لوېديز په څېر د آبادۍ په پرتله همدغه وبا خپره شوه. لکه چې «تقدير» د نړۍ د بربادۍ او تباهۍ «اعلان» وکړ سمدستي دنيا د دې اعلان په مخکې خپل سر ټيټ کړ. ځکه چې الله ج د ځمکې او د ځمکې د اوسېدونکيو وارث دی.

د نړۍ په وضعه کې له انقلاب سره په خلکو کې بدلون راځي

چې کله د ټولې نړۍ وضعه بدلېږي گواکې د نړۍ ټول خلک بدلېږي او ټول کاينات په يوه نوي رنګ او بڼه راڅرګندېږي. داسې لکه چې دا نوی مخلوق وي او دوی د ژوند بڼه بدله کړې وي او په يوه نوې نړۍ کې وي. ځکه خو د دې مهال لپاره داسې مؤرخينو ته اړتيا وي چې د نړۍ د ګوټ ګوټ، د نړۍ قومونو او بېلابېلو مذهبونو وضعه وليکي. چې په نويو نويو څېرو راڅرګند شوي دي. او کومه طريقه چې مسعودي په خپل مهال کې غوره کړې وه، هماغه غوره کړي، تر څو راتلونکي تاريخ ليکونکي د دوی پيروي وکړي او دوی هغو ته د اصل سرچينه شي.

د کتاب موضوع

زه به خپل کتاب کې تر ممکن حده د مغربي قطر يادونه وکړم، که په وضاحت وي، او که د پېښو خبرونه او که په اشارو ځکه چې زما د کتاب ځانګړې موضوع مغرب دی او د مغرب کورنۍ او قومونه دي، د مغرب حکومتونو او هېوادونو د وضعې بيان زما ځانګړې موخه ده، د نورو قطرونو وضعه نه ده، ځکه چې ما ته د ختيځ وضعه او د هېوادونو حالات معلوم نه دي او يوازې په مطالعه چې زه له وضعې خبرېږم هغه زما د موخو رښتينولي بشپړولای نه شي.

مسعودي يو سېلانی وو

مسعودي چې د ټولې نړۍ په وضعه کتاب ليکلی دی سبب يې دا دی چې هغه سېلانی و، هغه بېلابېل هېوادونه ليدلي وو، لکه چې پخپله يې په خپل کتاب کې ليکلي دي. پردې سربېره يې هم د مغرب په باب چې څه ليکلي دي، د بشپړې وضعې له بيان نه ناتوانه دی. پر ټولو د علم خاوندانو الله ج ډېر عالم دی، انسان عاجز او مجبور دی او الله ج پر هر څه عالم او خبر دی. انسان بې وسه او ناتوانه دی او ليکوالانو ته پر دې اعتراف لازم دی چې کمزوري او ناتوانه دي. خو الله ج چې د چا مرستندوی شي د هغه پر مخ د علم او پوهې دروازې پرانيزي او هڅې يې بلاخره ثمر ته رسېږي او بريالۍ يې پېښې ښکلوي. زه هم په دې کتاب کې د خپلو موخو د بيانولو لپاره له الله ج څخه مرسته غواړم، الله ج د سمې لارې ښوونکی دی او پر هغه مو ايمان دی. تر ټولو مخکې پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما فرض ده چې د توريو د بڼې پر کيفيت چې په عربي ژبه نه دي يوه سريزه وليکم. ځکه چې په ضمني ډول زموږ په دې کتاب کې ليکل شوې ده.

د عجمي ژبو د هجا توريو بيان

په ياد ولرئ هغه حروف چې په ويناو کې کارېږي د هغو غږونو حالت دی چې له حنجرې راوځي. دغه حالتونه هغه مهال پيدا کېږي چې غږونه پر تالو يا غاښونو يا سپږمو، يا د ژبې له سرونو يا له شونډو سره لګېږي. بيا چې له دې لګېدو سره څه ډول بدلون راځي هماغسې د غږونو په حالت کې هم بدلون راځي، او ببلابېل توري د غږونو له پاره سره لګېږي او يو له بله په توپير اوږدل کېږي. له همدې توريو کليمې جوړېږي چې د زړونو خيالونه روښانوي.

د نړۍ ولسونه د توريو په ادا کولو کې يو شان نه دي

د نړۍ ټول قومونه د دې توريو په ادا کولو کې يو شان نه دي، ځکه چې د ځينو قومونو په ژبو کې داسې توري هم دي چې د نورو قومونو په ژبو کې نشته، د عربي ژبې د هجا توري ۲۸ دي، په عبراني ژبه کې ځينې داسې توري دي چې زموږ په ژبه کې نشته او زموږ د ژبې ځينې توري په عبراني ژبه کې نشته، له دې نه د انګرېزۍ، ترکي، بربري او نورو ژبو اټکل وکړئ.

په عربي کې ۲۸ توري دي

عربي کاتبانو د اوږدونکو توريو د دلالت لپاره د هر يوه توري لپاره يوه ځانګړې علامه جوړه کړې، چې ۲۸ علامې دي، هره علامه له بلې څخه بېله ده د ۲۸ عربي توريو علامې لوستونکو ته معلومې دي.

د غير عربي ژبو کليمه څه ډول وليکل شي؟

کله چې د ليکلو پر مهال داسې توري مخې ته راشي چې په عربي ژبه کې نه وي د هغو لپاره عربي ليکونکو ځانګړې بڼه نه ده ښودلې او هغه يې بې مانا پرېښې او په اړه يې څه نه دي ويلي، ځينې ليکونکو هغه توري د خپلې ژبې د هممخرج توري په بڼه ليکلي، خو د عجمي ژبې د توريو لپاره دغه طريقه کافي نه ده، بلکې توري بايد د اصلي حالت نه واړول شي.

ما عجمي توري څه ډول ليکلي؟

دا چې زموږ په دې کتاب کې د بربريانو او د يو لړ عجميانو يادونې او خبرونه دي، د هغوی په نومونو او يا په ځينو کليمو کې داسې توري راځي چې زموږ د ژبې په ليکلو کې دود نه دي، نه زموږ په ژبه کې د هغو کومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه جوړه شوې ده، ځکه ما ته د هغو په لیکلو کې ستونزې جوړې شوې، خو ما یوازې د هغو د مخرج په لفظ اکتفا ونه کړه. ځکه زما په اند دا د دلالت لپاره کافي نه ده لکه چې یادونه مې یې وکړه، ځکه خو ما د داسې توریو لپاره په دې کتاب کې داسې اصطلاح پیدا کړه چې زه داسې عربي توري د داسې دوو توریو تر منځ راولم چې د دواړو په منځ کې د هغه توري تلفظ وي، تر څو لوستونکي هغه د دغو دوو توریو په منځ کې ولولي چې مخرج یې ادا شي. دغه اصطلاح ما د قرآن کریم له لیکونکیو نه د اشمام له لیکدود نه را واخیسته، لکه د لومړیو قاریانو په تلاوت کې چې د صراط لفظ دی، څرنګه چې د صاد مخرج په عجمي لهجه کې د صاد او زا تر منځ دی، ځکه خو د قرآن لیکونکیو صاد ولیکه او دننه یې د زا علامه ولیکله چې دا ترې څرګنده شوه چې دغه توري به د دواړو توریو تر منځ لوستل کیږي. په همدې ډول ما هر عجمي توری د خپلې ژبې د دواړو ژبو تر منځ ولیکه تر څو د دواړو تر منځ تلفظ شي، د ساري په توګه په بربري ژبه کې کاف «ګاف» دی. مورږ په خپله ژبه کې د کاف یا جیم او یا ق په منځ کې لیکلی لکه «بګین» یو نوم دی، ما دا داسې لیکلی دی بکین، تر څو معلومه شي چې دغه توری د کاف او جیم او یا کاف او قاف تر منځ لوستل کیږي. دغه توری په بربري ژبه کې ډېر کارول کیږي. پر دې سربېره چې کوم توري په دې ډول راغلي مورږ په همدې طریقه لیکلی او تلفظ کول مو یې معلوم کړي دي، تر څو درنو لوستونکیو ته معلومه شي چې دا په منځ منځ کې لوستل کیږي. که مورږ دا د هغو دوو توریو ترمنځ چې دغه توری دی په کوم یوه توري لیکلی نو دا به مو له خپل مخرج نه راایستلو او د خپلې ژبې مخرج ته به مو راوړاو د عجمي ژبې دغه توری به مو بدلوه ځکه خو دې ته پام کوئ. الله ج په خپل فضل او کرم سره د ربښتینې لارې ښودونکی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی کتاب

د نړۍ د نفوسو طبیعت، پر هغو اغیزمن اثرات مثلاً کلیوالتوب او ښاریتوب، غلبه او برلاسي، کسب او کار، علوم او صنعتونه او د هغو لاملونه او اسباب

د تاریخ حقیقت

فکر وکړئ چې د تاریخ ښښتینولي دا ده چې دوی له انساني ټولنې (د نړۍ له نفوسو) خبر درکوي او د هغو حالاتو چې پر دې وګړو په طبیعي ډول راځي، لکه پخپلو کې جګړې او ترینګلتیا، یو له بله راشه درشه، د حکومتونو مرتبې او درجې، د کورنیو غیرت او لور، ډول ډول خپلمنځي غوسې او برلاسۍ او له هغو نه را پیدا شوې اغیزې راته شرحه کوي. لکه د هېوادونو فتحه کول، د حکومتونو جوړېدل، د حکومتونو مرتبې او درجې او هغه تګلارې چې انسان یې په خپلو کړو وړو او هڅو کې غوره کوي، د ژوند ژواک کار، علم او فن، صنعت او کسب او هغه ټول حالات چې د نړۍ له انساني ټولنې سره تړاو لري.

په تاریخ کې د دروغ، ښښتیا او غلطیو احتمال

څرنګه چې په خبرونو کې د دروغو او ښښتیا امکان شته ځکه خو په تاریخ کې هم د دروغو او ښښتیا امکان دی.

په تاریخ کې د غلطیو سببونه

۱. ښلابېلې نظریې او مذهبونه دي، ځکه کله چې ذهن په اعتدال کې وي او کومه خبره اوري نو د هغو ارزونه کوي او له غور او فکر څخه کار اخلي، تر دې چې دا ورته معلومه شي چې دغه خبره ښښتیا ده او که دروغ. کله چې ذهن په کومه نظریه او یا مذهب کې ډوب شي نو سمدستي هغه خبره مني چې د ده، د رایې او مذهب سره موافقه وي، ځکه چې د ده په عقل د پلوي توب پټې تړلې وي چې دی له پلټنې او څېړنې څخه منع کوي. دی غلط خبر مني او د غلطۍ ښکار کېږي او همدغه دروغ خبر بیا له فکر او غور پرته نقلوي.

۲. پر نقل کوونکیو باور دی چې د ده په ګومان هغه ښښتیني دي، او دروغ ویل د هغو له شان سره نه لګېږي، د جرح او تعدیل پر اصولو د هغو حالات نه ارزوي.

۳. له موخو سره بې پروایي او بې نیازي ده، چې روایت کوونکي د خپله لیدلي او اورېدلي خبرونو له موخو څخه ناخبره وي او خیالي روایتونه راوړي ځکه خو په غلطیو کې لوېږي.

۴. د ښښتیاو وهم (ګومان) دی، دغه سبب ډېر عام او زیات دی او په ډېرو ډولونو پیدا کېږي، زیاتره داسې پیدا کېږي چې پر روایت کوونکیو باور کول، کله داسې پیدا کېږي چې خبرونه له د باندې وضعې سره نه پرتله کېږي چې له وضعې سره یې مطابقت راشي. ځکه خو د مطابقت د نه شتون په سبب جعلي او دروغ خبرې وده

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي او د رښتيا او غلطو خبرو تر منځ توپير ورکېږي. اورېدونکی يې کټ مټ داسې نقلوي، په داسې حال کې چې هغه جعلي وي او له حقايقو څخه په مايلونو واټن لري.

۵. د عزتمندو او لويو خلکو ستاينې کوي، غواړي هغه خوشاله کړي او موخه يې هغو ته نېږدې کېدل وي، زياتره غوړه مالان د لويو خلکو خبرو ته ښکلې بڼه ورکړي او هغو ته رشوت ورکوي، په دې ډول دروغ خبرې په نړۍ کې مشهورېږي، دا چې پر انسان باندې په فطري توګه خپله ستاينه ښه لګېږي او خلک د نړۍ د نورو اسبابو لکه (شتمني او مقام) ډېره تمه لري او زياتره يې فضيلتونه او د هغه خاوندان نه غواړي.

٦. تر پاسنيو ټولو موادو مهم د ټولنې له عامې وضعې څخه بې خبري ده ځکه چې د وخت د هرې پېښې لپاره که ذات دی يا فعل، ذات ته د ورپېښ حالت لپاره ځانګړی طبعيت دی که د خبر اورېدونکی د رامنځته شويو پېښو او وضعې د ځانګړي طبيعت او ځانګړيو غوښتنو نه خبر وي نو همدغه خبرتيا د هغو په ارزونه کې ورسره مرسته کوي.

د خبرونو ارزولو يوه معياري قاعده

د خبرونو د ارزولو لپاره دغه قاعده معياري حيثيت لري چې د هغو له مخې يې کره او کوټه معلوم کړي. د خبرونو د څېړنې لپاره دغه قاعده تر بلې هرې يوې غوره او ښه کار ورکوي.

ډېر ناممکن او سخت خبرونه منل کېږي

ځينې وختونه خلک سخت او ناشوني خبرونه مني او باور پرې کوي او له نورو يې روايت هم کوي او خلک بيا له دوی نه روايت کوي او همدغه خبرونه نقلوي.

د اسکندريې په اړه يو ناممکن خبر

لکه چې مسعودي له سکندر نه روايت کوي چې کله هغه د اسکندريې ښار جوړولو هوډ وکړ او سمندر يې په لاره کې خنډ شو، نو هغه د لرګيو يو تابوت جوړ کړ د هغه په منځ کې يې د ښيښې يو صندوق کېښود په هغه کې کېناست او د سمندر تل ته لاړ، د هغو سمندري شيطاني ځناورو تصورونه يې وکښل چې د سمندر په تل يې ليدلي وو، له اوسپنې څخه يې د هغو مجسمې جوړې کړې او د اسکندريې د تاداوونو په مخکې يې هغه پر ځمکه ښخې کړې. کله چې د شپې له لوري دغه ځاروي راووتل او هغه يې وليدې ووېرېدل او وتښتېدل او د ښار جوړول بشپړ شول، دا اوږده کيسه ده چې له بېځايه اوتو بوتو ډکه ده او په څو دلايلو ناشوني ده. لومړی دا چې د ښيښې صندوق د سمندر له څپو سره لګېږي ټوټه ټوټه کېږي. دوهم دا چې پاچا ځان په دغه ډول خطرناک او وژونکي ځای ته نه ورغورځوی، که کوم پاچا داسې وکړي مانا دا چې سړا (راشه ما مړ کړه) معامله به وي. او صفا دا اعلانوي چې زه له تاج او تخته لاس پر سر يم او خلک بل پاچا ځان ته غوره کوي ځکه چې په دې ډول به هغه حتمي وژل کېږي او خلک به يې د بېرته راستنېدو يوه شېبه هم انتظار ونه کړي. دوی پر دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

باوري وي چې له دې دوکې نه د هغه د ژغورنې امکان نه شته. درېیم دا چې د پېریانو خاصې بڼې او ځېرې نه وي، البته هغوی په هره بڼه ځانونه اړولای شي، دا چې خلک وایي چې پېریان څو سرونه لري مانا یې کټ مټ دا نه ده، بلکې په دې مانا چې هغوی وېرووونکې ځېرې لري. په لاندې څلورو دلایلو دغه کیسه ناممکنه ثابتېږي. او د هغو د ناممکن ثابتولو لپاره همدا کافي ده چې په اوبو کې د مړه کېدونکي لپاره که په صندوق کې وي هم ساه نه شي اخیستی او همدا یې د مرګ لپاره بس ده. ځکه چې د طبیعي ساه اخیستلو لپاره به هوا نه وي او د هغو نشتون به یې اروا توده کړي، چې سړه هوا ور و نه رسېږي چې زړه او سږي یې پرې تازه شي او اعتدال ته راشي نو په آسانه به په خپل ځای مړ شي.

په حمام کې لمبېدونکیو او په ژورو کانونو کې د ننوتونکیو د مرګ سبب

په حمام کې د لمبېدونکیو د مرګ سبب دا دی چې دوی ته د سړې هوا کلکه مخه نیول کېږي او په څاګانو او ژورو غارونو او کانونو کې چې دننه خلک وي د بد بویی له سببه چې سړه او تازه هوا نه ور رسېږي نو څوک چې هلته ورننوځي سمدستي مړه کېږي. په همدې ډول کله چې کب له اوبو راوویستل شي مړ کېږي، ځکه چې هوا د کب د سږو د متعادل پاتې کېدو لپاره کافي نه وي، دا ځکه چې کب ډېر ګرم دی او اوبه یې په اعتدال کې ساتي سوړوالي او یخې هوا ته چې ووځي د دغه ګرم مزاجه حیوان پر اروا غلبه کوي او هغه د مرګ کندې ته غورځوي.

د برېښنا په جټکه د مرګ سبب

د همدغه اصولو له مخې هغه څوک مري چې برېښنا پرې لوېږي.

د مسعودي بل د عقل خلاف روایت

د مسعودي عقل خلاف د یو بل روایت بیان د مینا د یوه بت په ټړاو دی، چې په رومه کې دی چې د کال په یوه ټاکلې ورځ ډېرې میناګانې په مښوکو کې زیتون اخلي او راټولېږي چې له هغو نه د رومه خلک غوړي وباسي. تاسو فکر وکړئ چې د زیتون غوړیو د تر لاسه کولو دغه طریقه له طبیعي طریقې سره څومره د عقل خلاف ده.

د بکرې یو د عقل خلاف روایت

دغسې بکرې هم یو د عقل خلاف روایت بیان کړی دی چې د ذات الابواب ښار د جوړولو په باب دی چې د دغه ښار ساحه تر دېرش پراوه هم زیاته پراخه وه او لس زره دروازې یې درلودې په داسې حال کې چې ښار د ځانونو د خوندي کولو او امن کولو لپاره جوړېږي. موږ به پر دې تفصیلي خبرې وکړو، کوم ښار چې دومره

(c) ketabton.com: The Digital Library

پراخ وي د هغو ساتنه او خوندیتوب ناشونی دی ځکه چې پر هغو د دېوال راګرځول ناشوني دي، ځکه خو د داسې ښار کلا او برجونه جوړول ډېر ګران دي.

د مسعودي درېیم د عقل خلاف داستان

دغه ډول مسعودي بیانوي چې د سجلماسه په دښته کې د مدینه الخاص په نامه یو ښار آباد شوی و چې ټول کورونه له اوسپنو او مسو جوړ وو کله چې موسی بن نصیر المغرب فتحه کړ نو دغه ښار یې هم ونیو، د ښار ټولې دروازې ټرلې وې، که به څوک پر دېوال ور وختل او دننه به یې ور وکتل نو لاسونه به یې وپرکول، بې خوده او بې واکه به شول او دننه به یې ټوپ کړل چې تر قیامته به بیا نه راوتل، یانې مړ به شو. دغه کیسه کوونکي ښاغلي په خرافاتو بوخت دي د عادت په اعتبار دا محال دي، شهسوارانو او لار موندونکیو د سجلماسه دښته تر پښو چاڼ کړه خو د دې ښار نښه یې ونه موندله، بیا کومې خبرې چې هغو د دې ښار په باب بیان کړې هغه ټولې د معمول له لحاظه ناشونې او د فطري وضعې خلاف دي، ځکه چې د ښار ټول کورونه له اوسپنو نه جوړېږي، نه یې دېوالونه له اوسپنو جوړېږي، څومره فلزات چې په نړۍ کې شته هغه د کور د لوښو او وسایلو لپاره کافي نه دي، دا خو پرېږده چې د ښار دېوالونه او کورونه دې ترې جوړ شي، دغه خبره عقل نه مني، په تاریخ کې داسې ډېر مثالونه شته، د خبرونو ارزول د وګړو او ټولنې پر طبیعتونو پوهېدو پورې تړاو لري د ارزونې دغه طریقه ډېره غوره او د اعتبار وړ ده، چې له هغو د رښتیاو او دروغو خبرونو تر منځ توپیر کېږي، که څه هم د خبرونو رښتینولي د روایت کوونکیو له عدالت څخه هم معلومېږي خو عدالت دوهمه درجه لري. او د ټولنو د طبیعي حالاتو د څېړنې طریقه لومړۍ ده، د روایت کوونکیو د عدالت څېړنه هغه مهال کېږي چې د خبر د رښتیا والي امکان وي، خو چې ظاهراً خبر ناشونی او د عقل خلاف وي د جرح او تعدیل ګټه څه ده؟

د خبرونو د صحت کچه

د دې لپاره پوهو د عقل خاوندانو د خبر په لړ کې دا هم یو سبب ښودلی چې له الفاظو څخه د ناممکن مانا واخلي او یا یې له عقله لرې تاویل وکړای شي. هوکې په شرعي خبرونو او اثارو کې د روایت کوونکیو ارزونه او پلټنه اړینه ده چې لږ تر لږه د هغو پر رښتینولۍ د برلاسي خیال خو وي، ځکه چې احادیث د احکامو او عبادتونو په اړه دي چې خلک پرې مکلف دي او شرعي پر هغو عمل واجب ګرځولی دی. د خیال د رښتیاتوب لاره د عدالت او ثبت په لحاظ د روایت کوونکیو ارزول دي، ځکه خو پر داسې خبرونو کې د هغو د پېښېدو پر امکان فکر کول اړین دي او د هغو د روایت کوونکیو عدالت مهم او لومړیتوب همدغه امکان دی. کله چې دغه خبره منل شوې نو د صحیح او غلط خبرونو تر منځ د توپیر لپاره همدغه قاعده ټاکل شوې ده چې په ټولنه کې د هغو د پېښېدو او نه پېښېدو په باب فکر وشي. د ټولنې ذاتي او طبیعي حالات او د نه اټکل کېدونکیو تصادفي پېښو او غیر طبیعي حالاتو تر منځ توپیر وکړای شي. که موږ پېښې او خبرونه پر دې اصولو ارزوو نو په هغو کې د حق او باطل او رښتیا او غلطو تر منځ توپیر کېږي. موږ به داسې قانون ومومو چې د دلایلو له لارې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خبرونو پر حقایقو رڼا اچوي او په هغو کې به شک پاتې نه شي. بیا چې مورخ په ټولنه کې د واقعیت سره سم کومه پېښه اورو نو راته معلومه به شي چې کوم خبر د منلو وړ دی او کوم نه دی، یو سم معیار به مو لاسته راشي چې مؤرخ د هغو په واسطه صحیح او غلط پېژني.

د لومړي کتاب موخه او هدف

زمونږ د دغه لومړي کتاب موخه او مقصد همدغه دی چې بشپړه موضوع یې ټولنه او بشري اجماع ده او مستقل مسایل په کې راځي، یانې هغه پېښې او حالات چې یو پر بل پسې راځي، د هر علم که وضعي وي او که عقلي همدغه حال وي.

د تاریخ د یوې نوې موخې او مقصد موندل

په یاد ولرئ چې د تاریخ په دې موخه خبرې بلکل نوې او د یوه ځانګړي فکر لرونکې دي. په دې کې ډېره ګټه هم ده او له ډېر فکر او غور وروسته یې درک موندل شوی دی. دغه بحث د خطابت په علم کې هم شامل نه دی ځکه چې د خطابت او وینا قولونه یوازې منعه کوونکي وي چې عامو خلکو پام د کوم نظر په لور وراړوي او یا یې د هغوی د ایسارولو لپاره ګټور وي. نه دا د ښار د سیاست او اداري په علم کې شامل دی ځکه چې مدني سیاست د کورنۍ او یا ښاري نظم جوړولو ته وایي چې د اخلاقو او حکمت له غوښتنو سره سم واجبېږي، تر څو د عامو خلکو لپاره داسې لاره پرانیزي چې د بشریت خوندیتوب او بقا پکې وي. ځکه د دې موضوع له هغو دوو نورو علمونو له موضوع نه بېله ده، البته کله کله دغه دواړه د دې په څېر کېږي. دغه علم بلکل نوی ایجاد شوی دی، پر الله ج سوګند ما ته په نړۍ کې داسې څوک معلوم نه دی چې پر دې علم یې ډېره رڼا اچولې وي.

ما ته یوازې د یوه قوم علوم په لاس راغلي

معلومه نه ده چې له دوی نه بې پروایي شوې ده، د علماوو په شان کې خو داسې تصور هم نشي کېدای، کېدای شي علماوو پردې څه لیکلي وي بلکې بشپړ وضاحت به یې کړی وي خو ما ته به نه وي رسېدلي، ځکه علمونه ډېر دي او د انسانانو په پرګنو کې د حکمت خاوندان ډېر دي. او هغه علوم چې تر مورخ نه وي رارسېدلي د هغو په پرتله چې رارسېدلي دي ډېر زیات دي، فارسي علوم چېرته دي چې د ایران تر فتحې وروسته، د حضرت عمر فاروق اعظم «رض» په حکم له منځه یوړل شول؟ او د کلدانیانو، سریانیانو او بابلیانو علوم چېرته دي؟ ټول د پېښو ښکار شول، مورخ ته یوازې د یوه قام (یونانیانو) علوم رارسېدلي دي، ځکه چې له مامون سره د دغو علومو د ژباړې مینه وه او هغه زیات ژباړن پر دې کار وګومارل، په دې لار کې یې ډېر مال ولګاوه، مورخ د نورو قومونو د یوه علم نه هم خبر نه یو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر حقیقت د مستقل علم حیثیت غوره کولای شي

کله چې په هر کار کې یو حقیقت دی او هغه له خاص طبیعت سره مینه لري، نو د هغو په ذاتي عوارضو رڼا اچول کېدای شي او هر مفهوم او حقیقت د یوه خپلواک، خاص او نوي علم په بڼه راتللای شي. کېدای شي حکیمانو دې ته پام اړولی وي او مفصله او ثابته رڼا یې پرې اچولې وي خو موږ یوازې د خبرونو د سمون د حیثیت له مخې په تفصیل راوړي. لکه چې درانه لوستونکي پوهېږي که څه هم د دې علم مسایل ذاتي او د ټیټې درجې دي، خو موخه یې د پېښو پلټنه او خبرونو معمولي شیان دي. ښایي علماوو هغه پرېښې وي او یا الله ج پوهېږي انسان ډېر لږ پوهه لري. بشپړ علم او بصیرت له الله ج سره دی.

د دې علم له ځینو مسایلو څخه پوهان په علومو کې استدلال کوي

عالمان له دغه علم څخه چې پرې غږېږو د زیاترو علومو د مسئلو په دلایلو کې کار اخلي، چې د دې وړ دي چې د علم د موضوع او موخې له مسئلو سره یو شان وي. د ساري په توګه عالمان او حکیمان د نبوت د اړتیا پر اثبات لیکل کوي چې انسان د خپل ژوند او شتون د دوام لپاره د یو بل مرستې ته اړتیا لري ځکه خو دوی حاکم او له مناسبو کارونو څخه را ایسارووونکي شارع ته سخته اړتیا لري. په دې ډول د فقهې اصولو لپاره د ژبې د اړتیا ثابتولو لپاره علما لیکي څرنګه چې انسانان یو بل ته اړتیا او په ټولنیز ژوندانه کې په طبیعي ډول اړ دی. د همدې لپاره د خپل زړه د خیالونو د څرګندولو لپاره جملو ته اړتیا لري او په جملو کې د خپل زړه د خیالونو بیانول او ترجماني ډېر اسانه دي، ځکه خو هغه ژبې ته اړتیا لري. په دې ډول د دې اثبات لپاره چې شرعي مسایل ځانګړې موخې لري، د فقهې پوهانو لیکلي چې له زنا څخه نسب ګډوډېږي او سوچه نه پاتې کېږي او دا د انسان نسل خرابوي. وژنې هم د انسان پرګنې ښلارې کوي، ظلم آباد ښارونه په کنډوالو بدلوي او په انسانانو کې بدګنې راپیدا کوي، غرض دا چې د شریعت ټول احکام پر خپل خپل ځای یوه ځانګړې موخه لري او د وګړو تکیه د وګړو په خوندیتوب ده، چې په ټولنه کې کوم ډول فساد او په کوم ګوټ کې کومه خرابي پیدا نشي، ګواکې په دې علومو کې د ټولنې پر عوارضو بحث کېږي لکه چې له وړاندې شویو مثالونو څخه معلومېږي.

د دې علم د علماوو په بېلابېلو جملو کې یو څه مسئلې

دغه ډول موږ ته د دې علم خینې مسئلې د حکیمانو په ځینو جملو کې هم تر نظره راځي، خو هغوی ټول په یوه ځای کې نه دي بیان کړي، لکه مسعودي چې د کونګ په نکل کې د موبدان بهرام بن بهرام خبره رانقلوي چې کونګ وایي چې ای پاچا! د هېواد عزت په شریعت د عمل او د الله ج به اطاعت او د اوامرو او نواهیو په حدودو کې اوسېدو سره څلور چنده زیاتېږي او د هغه عزت او شان ورځ تر بلې زیاتېږي او له حکومت پرته شریعت د شتون جامه نشي اغوستلی. د حکومت عزت د ښو خلکو څخه وي او د خلکو ژوند له مال او شتمنۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه تر لاسه کېږي، ابادي عدالت ته اړتيا لري، «عدل» يوه تله ده چې په دنيا کې خښه شوې ده او دا الله ج خښه کړې ده، د دې لپاره يې يو سمبالوونکی او څاروونکی غوره کړی دی چې «پاچا» ورته ويل کېږي.
په همدې مضمون د نوشېروان کټ مټ خبره ده چې هېواد په پوځ ولاړ وي، پوځ پر مال او شتو، مال په خراج او مالیه، خراج په ولس ولاړ دی، ولس له عدالت سره ټرلی عدل له سمو حاکمانو سره ټراو لري او سم حاکمان د وزيرانو له غوره چلند سره، د دې ټولو څوکه او سر پاچا دی چې د خپل ولس پالنه کوي او د دوی د روزلو او اصلاح ځواک ورسره دی تر څو دی د رعيت خاوند پاتې شي او رعيت د ده مالکان نشي، پاچا په دې طريقه پر ولس غالب پاتې کېږي که نه رعيت او ولس به پر هغه غلبه وکړي.

د سياست په موضوع د ارسطو يو کتاب

د سياست پر موضوع د ارسطو يو کتاب يادېږي، هغه په لوړه کچه په عامو خلکو کې لوستل کېږي خو په دې کتاب کې د دې هغه ټول مسايل نه دي راغلي او نورې خبرې هم ورسره ګډې شوې دي، د دلايلو هم بشپړ حق نه دی ادا شوی، په دې کتاب کې هم هغه جملې چې له موبدان او نوشېروان نه رانقل شوې د پوهې او ادراک وړ اشارې شته، د پام وړ قول دا دی چې «نړۍ» يو «چمن» دی چې «کښت» يې «حکومت» دی، حکومت يو «ځواک» دی چې طريقه له هغو څخه ژوندۍ اوسېږي، «طريقه» په يوه بڼه «سياست» دی چې پاچا يې سمبالوي، پاچا يو «نظام» دی چې پوځ ځواک ورکوي، پوځ د مرستندويانو يوه ډله ده چې کفالت يې شتمني کوي، مال له روزۍ څخه دی چې وګړي يې راټولوي. رعيت هغه تر لاس لاندې خلک دي چې عدالت سيوری پرې غوړوي او عدل غوره او مينه ناک عادت دی چې له هغه څخه د نړۍ بقا تضمين ده. پر اتمه جمله دايره پای مومي، دا له حکومت او سياست څخه ډکې اته جملې دي چې يو له بل سره ټرلې او يو ځای شوې دي. لومړۍ جمله د هرې وروستۍ جملې له لومړۍ برخې سره نښتې ده او دغه اته جملې د دايرې اته ټکي دي چې ګرده دايره ترې جوړه ده چې څنډه يې ټاکل شوې نه ده، ارسطو پر دې ذهني ايجاد وياړي او وايي چې د دې سترې سترې ګټې دي.

د ارسطو اته ټکي او د ابن مقفع سياسي مسايل زمور په کتاب کې مدلل دي

که لوستونکي د حکومتونو او پاچا په فصل کې زمور بيان ولولي او هغه په پوره پوهه او غور ولولي نو په دې کې به د دې جملې بشپړ تفسير او د هغو اجمالي تفصيل بشپړ له څرګندو دلايلو سره ومومي او په هر ګوټ به رڼا اچوي. الله ج د ارسطو له تعليم او موبدان او نورو له لارښوونو پرته دغه جملې زمور په زړه کې ځای کړې دي. په دې ډول د ابن مقفع د وينا او د هغه له دلايلو پرته عامې سياسي رسالې په دې کتاب کې مو له دلايلو سره راوړې، چې هغه مو د بلاغت او انشا له اصولو سره په ښه بڼه راوړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر سراج الملوک نیوکه

په دې ډول قاضي ابوبکر طرطوشي په خپل کتاب سراج الملوک کې پر دې راڅرخي د دې کتاب پر بابونو وېشل هم زموږ د کتاب په شاو خوا کې دي او مسایل يې هم، خو د هغه غشی پر نښه نه دی لګېدلی، نه يې سمه لاره غوره کړې ده نه يې مسایل بشپړ بیان کړي دي او نه يې د دلایلو وضاحت کړی دی. هغه یوازې د یوې مسئلې باب پرانیستی زیات حدیثونه او روایات يې رانقل کړي دي. د پارس حکیمانو لکه بزر جمهر، موبدان او نورو د هندي حکیمانو او د دانیال هرمس او نورو د نړۍ لویانو بېلابېلې سوچه خبرې او جملې يې راټولې کړې دي، د پلټنې او ارزونې په واسطه يې د هغو له څېرې پردې نه دي پورته کړې او په طبیعي ډول يې د هغوی له مخ نه پلو نه دی لرې کړی، هغه یوازې ساده روایت او ترکیب دی او تر ډېره وعظ او نصیحت ته ورته دي. هغه د موخې شا وخوا ته راګرځي خو له بیان يې عاجز دی او خپلې ارادې ته يې د عمل جامې اغوستلو توان نه لري او نه د ټولو مسایلو پر بیان برلاسی دی. زموږ په زړه کې الله ج دغه پوهه واچوله او موږ ته يې داسې علم راوښود چې هر څه مو واضح کړل. بیا مو چې ټول مسایل له لاملونو سره بیان کړل د هغو ډېر اړخونه مو د ټولو علمونو نه بېل کړل او حدود مو يې وټاکل، دا ټول د الله ج د توفیق او لارښوونې احسان دی که کومه مسئله پاتې وي یا له بلې مسئلې سره ګډه شوې وي نو درانه څېړونکي دې هغه اصلاح کړي. زما لپاره دا نېکمرغي ډېره ده چې ما دوی ته یوه لاره پرانیستله او هغه مې روښانه او څرګنده کړه، الله ج چې چا ته وغواړي رښا ته يې راولي، اوس به موږ په دې کتاب کې د ټولنې هغه حالات بیان کړو چې انسانان د هېواد، کسب، علمونو، صنعتونو په لړ کې په خپل عام ژوند کې په عام ډول ورسره مخ کېږي، دا له دلایلو سره په داسې انداز بیان شي چې له هغو څخه د عام او خاصو معلوماتو ارزونه په روښانه توګه د درنو لوستونکیو مخې ته راشي او شکونه او وهمونه به لرې شي، راځئ ویې ګورئ:

بشري خصلتونه چې انسان له حیوان نه اوچتوي

څرنګه چې انسان له نورو حیواناتو نه د څو ځانګړتیاو له لامله لوړ دی، چې په هغو کې علوم او صنعتونه هم دي چې د انساني فکرونو پایلې او حاصل دی، «فکر» د انسان داسې ځانګړتیا ده چې په همدې سبب هغه له حیواناتو څخه اوچت او په ټولو مخلوقاتو کې افضل دی.

د انسان یوه ځانګړتیا دا هم ده چې هغه یو «حاکم» ته اړتیا لري چې له بدیو او جرمونو څخه يې را ایسار کړي او ځواکمن پاچا ته يې هم اړتیا ده چې له دې دواړو پرته د انسان شتون محال دی، البته د نورو حیواناتو شتون ممکن دی خو د شاتو مچیو او مېریانو په باب ویل کېږي چې له منظم نظام سره د پاچا اطاعت کوي او ژوند ته دوام وکوي، که چېرته دا خبره رښتیا وي نو د دوی دغه اړتیا يې د دوی په زړونو کې اچولې ده د فکر او نظر اړتیا نشته. یوه ځانګړتیا دا هم ده چې انسان د روزې په لټه کې زیار ګالي او له همدې لارو د هغو د لاسته راوړو او د هغو د وسایلو د لاسته راوړو لپاره بوخت وي. ځکه چې د ژوند د دوام لپاره دوی خوړو ته اړتیا لري او الله ج د روزې د لټولو لارې چارې ورپېرزو کړې دي او د ژوند ژواک وسیلې يې ورښودلې دي. فرمایي: (ژباړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله ج هر شی پیدا کړي او بیا یې لاره ورښودلې) او د هغو یوه ځانګړتیا مینه او د اړتیاوو تر لاسه کولو په لړ کې یو له بل سره د شریکو هڅو او اوسېدو تلوسه هم ده، چې مور ورته ټولنه وایو. که دغه ټولنه په ښار کې وي او که په کلي کې، دا چې انسان په طبیعي ډول یو د بل مرستې ته اړ دی چې وروسته به یې بیان کړو.

د ټولنې ډولونه

ټولنې دوه ډوله دي. د کلي اوسېدونکي، دغه ټولنې د ښارونو شاوخوا ته په غرونو کې، د اوبو او څړ ځایونو شا و خواته په وړو وړو کلیو کې، چې د خاورینو میدانونو شا و خوا ته وي اوسېږي. دوهم یې ښاري اوسېدونکي دي چې په لویو او وړو ښارونو او ښارګوټیو او لویو کلیو کې په ګډه ژوند کوي، د دې ټولنې خلک په خامو او یا پخو کورونو کې ژوند کوي چې د هغو کلاو په ډهوالونو کې دننه خوندي وي.

په ټولنه کې انسان ته شپږ ستونزې پېښېږي

په هر صورت په هر ډول ټولنه کې په ټوله کې ځینې خبرې په ذاتي ډول مخې ته راځي ځکه خو په دې کتاب کې په شپږو فصلونو بحث پرې راټولوو. په لومړي فصل کې د عامو خلکو ژوند، د هغو ډولونه او د هغو د نفوسو د له منځه تلو بیان دی. په دوهم فصل کې د کلیو د خلکو ژوند د دوی د کلیو حدود او د نفوسو حدود دي، د قبیلو او ځنګلي قومونو بیان دی. په دریېم فصل کې پر حکومتونو، خلافتونو او امامتونو، هېوادونو او د پاچا پر مقام بحث دی. په څلورم فصل کې ښاري نفوس او د لویو او وړوکیو ښارونو په باب بحث دی. په پنځم فصل کې، صنعت، ژوند ژواک، کسبونه او د هغو وسایل تر بحث لاندې نیول شوي وي، شپږم فصل علم او نورو ته په زده کړو او د زده کړو په تر لاسه کولو ځانګړی شوی دی. د کلي آبادی ته د دې لپاره لومړی اشاره شوې چې اصلي آبادي همدغه ده چې وروسته به رنا پرې واچوو. په ښارونو کې پاچا ته لومړیتوب ورکړل شوی. ژوند ژواک ته مو په علم ځکه لومړیتوب ورکړی چې دا طبیعي او اړین شی دی، او علم د کمالي او له لومړنیو اړتیاوو وروسته اړتیا ده ځکه چې له هغو څخه کمال او هنر پیدا کېږي او دا د ژوند لپاره لومړی اړتیا نه ده. ښکاره ده چې لومړنۍ اړتیا او ضرورت پر کمالي اړتیا مقدم بلل کېږي. ما د تولیدي کار لپاره یو ځای صنعت اېښی دی، ځکه چې صنعت د ځینو دلایلو له مخې او د ټولنې له لحاظه په کسب کې راځي. پر مسایلو سم پوهېدل د الله ج په توفیق او مرسته کې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي کتاب لومړی فصل

په لنډ ډول د انساني نفوس یادونه، درې سریزې (لومړی سریزه) د ابادۍ او ټولنې اړتیا

د انساني ژوند لپاره ټولنې ته اړتیا ده

انساني ټولنه اړین څه دي، حکیمان یې د اړتیا تعبیر په دې جمله کې کوي چې په انسان کې په فطري ډول ټولنیز خصلت دی یانې د انسان لپاره ټولنه ضروري ده، دې ته پوهان مدینه یا ښار وایي، زمونږ په محاوره کې د (ولس او ټولنې څخه) همدغه موخه ده.

د ټولنې په اړه نور وضاحت

که زیات تفصیل غواړې نو واوره! الله ج انسان پیدا کړ، هغه ته یې داسې بڼه ورکړه او ده ته یې ژوند تېرول او دوام له خوړو پرته ناشونی کړ، په طبیعي ډول یې د خوراک د لټون لارې چارې ور وښودلې، او داسې ځواک یې ور وبښه چې روزي پرې پیدا کړي، خو په یوازې توګه له ډوډۍ پیدا کولو ناتوانه دی او له نورو خلکو پرته یوازې ژوند نه شي تېرولی، د ساري په توګه د یوې ورځې خوراک لپاره فرض کړئ که انسان وغواړي چې ډوډۍ وخوري نو له ډېرو کارونو پرته یې نه شي خوړلی. لومړی به اوړه کوي بیا اوړه اغږي، بیا به ډوډۍ پخوي، وروسته به ډوډۍ لاسته ورځي. بیا دا درې واړه چارې مرستندویو او وسایلو ته اړتیا لري او ډېر خواري کښان لکه پښې، ترکان، کلال نور کسبګر په کار دي. ښه فرض کوو چې انسان له زحمت پرته یوازې د غلې دانې نینې وخوري او خټه ډکه کړي، خو هغه د غلې تر لاسه کولو لپاره ډېرو نورو کارونو ته اړتیا لري چې له یادو کارونو څخه ډېر زحمت غواړي لکه د تخم کرل، د هغو رېبل، غوبل کول، او بادول چې دانې یې له وښو جلا شي، غرض دا چې دا ټولې چارې دېرې وسیلې او ماشینونه غواړي چې له لومړنیو کارونو څخه هم ډېر دي او دا ناشونې ده چې یوازې یو انسان دې دغه ټول او یا یوه برخه کارونه تر سره کړای شي. ځکه خو هغه د نورو انسانانو ډېرو ځواکونو ته اړتیا لري تر څو ده او نورو انسانانو ته ډوډۍ ورسېږي. ځکه خو له یو بل سره په مرسته ډوډۍ پیدا کېږي او د ډېرو انسانانو د خوراک اړتیا پوره کېږي. همدغسې هر انسان د ځان د خوندیتوب او عافیت لپاره نورو ته اړتیا لري، څرنګه چې الله ج حیواناتو ته ځانګړی طبعیت ور په برخه کړی او په هغوی کې یې ځواکونه وېشلي دي نو زیاتو حیواناتو ته یې تر انسان زیات ځواک ورکړی، د ساري په توګه اس تر انسان زیات ځواکمن دی، همدارنګه په خره کې، په غوایي کې، په فیل کې او په نورو ... کې تر انسان زیات ځواک دی په داسې حال کې چې د حیواناتو په فطرت کې دا فطري زیاتوالی دی، ځکه چې هر حیوان ته یې داسې یو غړی ورپه برخه کړی چې د نورو حیواناتو له بریدونو ځان پرې وساتلای شي، د دې ټولو په بدل کې یې انسان ته «فکري ځواک» وربښلی دی او لاسونه یې هم ورکړي دي، صنعتونه انسان ته هغه وسایل برابروي چې د ټولو حیواناتو د دفاعي غړو دنده تر سره کوي. د ساري په توګه؛ نیزې د ښکرو ځای نیسي تورې د خونړیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

پنجو کار ورکوي او له ډالونو د کلکو او پنډو پوستکو کار اخیستل کېږي، همدغسې نور وسایل هم در واخلئ. جالینوس د منافع الاعضا په نامه یو کتاب لیکلی دی، په هغو کې د هغو ټولو خبرو تفصیل راغلی ځکه خو یو سړی یوازې د خپل ځواک پر مټ له یوه ځناور سره هم مقابله نشي کولای، په ځانګړې توګه د ځېرووونکیو ځناورو سره خو له وسلې پرته هېڅ هم نه شي کولای، دغسې هغه پر وسله جوړوونکي هم برلاسی نه دی تر څو د نورو مرسته ورسره نه وي او له مرستې پرته تیاره وسله هم نه شي کارولای، لنډه دا چې یو د بل له مرستې پرته نه روزي تر لاسه کولای شي او نه ژوند کولای شي ځکه چې د ژوند د دوام لپاره خوراک ضروري دی او د خوراک د پیدا کولو لپاره مرستې ته اړتیا ده همدغسې د ساتنې لپاره وسله اړینه ده او د وسلې د جوړولو لپاره مرستې ته اړتیا ده، که یو له بله مرسته او ملاتړ نه وي انسانان به ځناور وځیري او و به یې خوري او ټول انسانان به د مرګ کندې ته پرېوزي او ورک به شي.

د مرستې ارزښت

د مرستې په برکت خواړه او اذوقه تر لاسه کېږي او د ساتنې لپاره وسله هم او د انسان د بقا لپاره د الله ج حکمت بشپړېږي. له دې وینا څخه دا پایله اخلو چې د ټولو انسانانو لپاره ټولنه او ګډ ژوند اړین دی که نه د انسانانو د ژوند دوام او د نفوسو خپرېدل او د انساني ژوندانه د دوام موخه نه بشپړېږي. د عمران او آبادۍ مانا همدغه ده چې موږ د دې علم موضوع غوره کړې ده. زموږ له دې وینا څخه یو ډول ثبوت هم راوځي که څه هم د فن خاوندانو ته د موضوع ثابتول اړین نه دي، ځکه چې دا د منطق منل شوې مسئله ده چې د پوهې خاوند ته د موضوع اثبات واجب نه ده، خو منع هم نه ده بلکې تر خوښې پورې اړونده ده او د موضوع بیانول ښه خبره ده.

د ټولنې لپاره د پنځو شیانو کېدل اړین دي

کله چې انسانان سره راټولېږي او له دې څخه د نړۍ نفوس بشپړېږي نو دوی ته د یوه حاکم اړتیا هم ده تر څو دوی د ظالمانو له ظلم او زیاتي څخه وژغوري ځکه چې په حیواني خصلتونو کې ظلم او زور شته او کومې وسلې چې د ځیرووونکیو ځناورو نه د ساتنې لپاره جوړې شوې دي هغه له ظلم او تېري څخه د انسانانو د را ایسارولو لپاره بس نه دي، ځکه چې وسلې له هر چا سره نه وي ځکه پر وسلې سربېره له ظلم څخه د انسانانو د را ایسارولو لپاره یو چا ته هم اړتیا ده او دغه څوک له انسانانو څخه باید وي له نورو څخه نه شي کېدای. ځکه چې حیوانات ټول له عقل او الهام څخه بې برخې دي. خامخا به داسې څوک له انسانانو څخه یو وي چې پر دوی برلاسي او واکمن وي او له هغه سره بشپړ ځواک وي تر څو یو څوک پر نورو ظلم او زیاتی ونه کړي. دې حاکم ته موږ پاچا یا سلطان وایو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچاهي انساني ځانګړتيا ده

له دې څخه دا هم معلومېږي چې د انسان لپاره د پاچا درلودل د هغه په فطري خصلتونو کې شامل دی او له پاچا پرته هېڅ چاره نه لري.

په ځينو حيواناتو کې هم پاچا وي

د پوهانو د قول له مخې په ځينو حيواناتو کې هم پاچا وي، لکه د شاتو په مچيو کې، په مېږيانو او ملخانو کې، له ځېړنو څخه معلومه شوې چې په هغو کې کوم حيوان چې تر نورو لوی او اوږد وي هماغه يې پاچا او حاکم وي او نور ټول يې د حکم او امر اطاعت کوي. خو په انسانانو کې د پاچا کېدلو لپاره «فکر» او «سياست» په کار دی، او د ځناورو بيا «عادت» او «طبيعت». الله ج هر څه پيدا کړي او هغوی ته يې لاره ښودلې ده.

د نبوت يو عقلی دليل

په دې دليل فيلسوفان په عقلي دليل د نبوت د ثابتولو لپاره زياتوي چې د انسان لپاره واکمن ته اړتيا ده او دغه حاکم په يوه شريعت پورې تړاو لري چې خاص له الله ج څخه به يې راوړي او هغه يو انسان راوړي. او هغه انسان چې پيغمبر وي نو دا صفتونه بايد پکې وي چې تر نورو لوړ وي، الله ج خپل خاص بنده ګان د لارښوونې لپاره غوره کوي او را استوي يې تر څو خلک د هغه خبرو ته سرونه ټيټ کړي او د هغه خبره ومني، تر څو له نه او نو پرته د الله ج حکم په دوی کې جاري شي او هغه پرې واکمن کړي.

د پيغمبرۍ د عقلي دليل رد

که فکر پرې وکړئ دا به درته معلومه شي چې د پوهانو دغه خبره بې دليله ده ځکه چې انساني ژوند پر هغو اصولو او قواعدو هم جوړېږي چې حاکم يې پخپله جوړوي او د خپلو پلويانو په زور يې پر نورو خلکو عملي کوي او هغوی په خپلو جوړو شويو قوانينو لاړې ته راولي. ځکه چې په نړۍ کې يهود او نصارا او د پيغمبرانو منونکي لږ دي، او مشرکان چې کتاب نه لري ډېر دي. له دې سره د هغو لويې امپراتورۍ هم دي او لوی لوی اثار يې د ژوند او شتون يادونه کوي. اوسمهال په شمال او سوېل کې د دوی حکومتونه شته دي، په داسې حال کې چې دوی له نبوت نه منکر او آزاد دي او کوم پيغمبر نه مني او هغوی ممتنع ګڼي، له دې نه ښه ښکاري چې د نبوت پر وجوب د علماوو دغه عقلي دليل سم نه دی، ځکه چې د عقل له مخې دغه دليل د نبوت غوښتونکی نه دی، ځکه خو د نبوت لپاره دليل يوازې شرعي دی لکه چې د سلفو علماوو نظر دی.

دوهمه مقدمه د نفوسو ځېړنه او د ابادۍ د ځينو ونو، سيندونو او اقليمونو لور ته اشاره

ځمکه ګرده (کروي ده)

وګورئ د نړۍ پر وضعه د فکر او غور کوونکيو پوهانو په کتابونو کې دغه خبره روښانه ده چې ځمکه کروي (ګرده) ده، او د اوبو په عنصر کې راښکېل ده او لکه د انګور يوه دانه په اوبو کې لامبو وهي. کله چې الله ج وغوښتل پردې حيوان پيدا کړي او انسان يې چې پر ټولو حيواناتو د خلافت نېکمرغي ورپه برخه ده، پيدا کړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو له ځینو ځایونو نه یې اوبه ور ټولې کړې. له دې نه دا شک پیدا کیږي چې اوبه د ځمکې لاندې دي چې دا سمه نه ده ځکه چې د ځمکې لاندې د هغو مرکز دی او د ځمکې اړخونه د مرکز د جاذبې د ثقل په سبب د مرکز په لور ور مایل دی او هغه اوبه چې ځمکه پکې را ایساره ده هغه د ځمکې پر مخ دي، البته په یوه حساب تر ځمکې لاندې هم دي.

د ځمکې نیمایي برخه پرانیستې ده

د ځمکې هغه برخه چې په اوبو بېله شوې ده نیمایي ده او له ځلورو خواوو په اوبو کې را ایساره ده، دې ته محیط سمندر وایو، عجمیان لبلابه اوقیانوس ورته وایي، دې ته توره اوسره بحیره هم وایي.

د ځمکې څومره برخه اباده ده

د ځمکې هغه نیمه کره چې اوبه تریې لرې شوې دي اباده هم ده او شاړه هم ده. شاړه یې تر ابادۍ زیاته ده، جنوبي برخه یې تر شمالي هغې زیاته شاړه او غیر اباده ده. د ځمکې په کره کې اباده برخه په شمالي برخه کې ډېره ده چې د کروي سطحې په بڼه ده. سویل لوری د استوا پر کربنه ختمیږي او شمالي لوری په شمالي کربنه پای مومي. چې شا ته یې غر دی چې د هغو او اوقیانوس سمندر تر منځ ولاړ دی. د هغو په منځ کې یاجوج او ماجوج ډېوال هم موندل کیږي. دغه غر د ختیځ لور ته غځېدلی دی او له ختیځ او لوېدیځ دواړو لوریو راځي تر محیط سمندر پورې رسیږي، خلک د ځمکې د پرانیستې په اړه وایي چې د کرې نیمایي بلکې تریې کمه ده، او د دې پرانیستې برخې ۱/۴ برخه اباده ده.

د څلورمې برخې اووه برخې یا اقلیمونه

دغه څلورمه برخه د اوسېدو وړ چې اباده ده په اوو اقلیمونو وېشل شوې ده.

د استوا کربنه، د البروج سیمه او معدل النهار

د استوا کربنه ځمکه له ختیځه تر لوېدیځه په دوو برخو وېشي، دې ته د ځمکې اوږدوالی وایي، د ځمکې پر مخ دا تر ټولو لویه فرضي کربنه ده، لکه په اسمان کې چې تر ټولو لویه کربنه د البروج سیمه یا معدل النهار دی. البروج سیمه په ۳۶۰ درجو وېشل شوې ده، یوه درجه یې د ځمکې پر مخ د مزله په کچه ۲۵ فرسخه ده، هر فرسخ ۱۲ زره ګزه دی (یو میل څلور زره ګزه دی) په دې حساب یو فرسخ درې میله او پنځه سوه ګزه راځي، یو ګز ۱۲۴ انګل او یو انګل له اوو وربشو سره مساوي دی چې په اوږدو یو له بل سره څوکه په څوکه کېښودل شي، له معدل النهار دایرې نه چې د ځمکې د استوا کربنې په مقابل کې ده او اسمان په دوو برخو وېشي او د دواړو قطبونو تر منځ ۹۰ درجې واټن دی، خو په شمال کې نفوس د استوا کربنې تر ۶۴ درجې پورې دی اونوره برخه یې شاړه ده ځکه چې هلته ډېره یخني ده او اوبه کنګل دي، لکه په جنوب کې چې د ډېرې تودوخې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

سبب بلکل استوګنه نه شته، موږ به انشاالله دغه ټولې خبرې په تفصیل یادې کړو. بیا به د دې ابادې برخې څلور خواوې، او په هغو کې چې څومره لوی او واړه ښارونه، غرونه، سیندونه، ویالې، ځنګلونه او دښتې دي، (لکه بطلیموس چې د جغرافیې په اثر کې او وروسته د زخار کتاب لیکوال بیان کړي دي) هغه یې په اوو برخو وېشلې چې اووه اقلیمه ورته وایي. دغه برخې د ختیځ او لوېدیځ تر منځ په فرضي کرښو په نښه شوې دي چې په سور کې یو شان دي خو په اوږدوالي کې توپیر لري. لومړۍ حصه له دوهمې لویه ده او دوهمه تر درېیمې. چې وروسته بیا وړې کېږي او اوومه برخه تر ټولو وړوکې ده، ځکه چې دا د دې دایرې غوښتنه ده چې د ځمکې له کرښې څخه د اوبو د لرې کېدو په سبب په ځمکه کې پیدا شوې ده.

هره برخه لس ټوټې ده

د جغرافیې پوهانو په اند هره برخه له ختیځه تر لوېدیزه پورې په لسو لسو ټوټو وېشل شوې ده، او د هرې ټوټې او په هغو کې د شته نفوسو په باب خبرې لیکل شوې دي.

د روم سمندرګی یا بحیره

د جغرافیې پوهان وایي د محیط سمندر په څلورمه برخه کې لوېدیز لوري ته د روم بحیره راوتلې ده، او د ۱۲ میلو په شاو خوا کې د یوه تنګ خلیج په بڼه د طنجه او طریف په منځ کې پیلېږي. دې ته زقاق هم وایي او بیا وړاندې درومي او پراخېږي تر دې چې شپږ سوه مایله سوروره شي او د څلورمې برخې د څلورمې ټوټې په پای کې له پیله ۱۱۶۰ فرسخه لاره وهي او ختمېږي. د دې پر څنډو شام، سوریه او عراق پراته دي، او جنوب لور ته یې لوېدیځې څنډې دي، لومړۍ څنډه یې طنجه ده چې د زقاق خلیج ته نږدې ده، بیا تر اسکندریې پورې د برقه ساحل دی، په همدې ډول یې شمالي لوري ته د قسطنطنیې څنډې دي چې تر خلیج وړاندې دي، بیا بنادقه، بیا روما او وروسته فرنګستان. بیا د اندلس څنډه تر طریف پورې غځېدلې او له طنجې نه وړاندې زقاق ته نږدې شته ده، دې ته د روم سمندرګی او د شام بحیره هم وایي، په دې کې لوی لوی ټاپوګان لکه اقریطش (کرېټ، قبرص، سایپرس یا یونان) صقلیه (سسلي) هیورقه او سردانیه اباد دي.

د قسطنطنیې خلیج

د جغرافیې پوهان وایي چې د محیط سمندر شمال لوري ته له دوو سمندرونو دوه نور خلیجونه راوځي، یو د قسطنطنیې خلیج د مدیترانې په سمندرګي کې چې له یو فرلانګ تنګ سور څخه پیلېږي (چې غښې یې له یوې څنډې بلې څنډې ته رسېږي) او د درې سمندرونو تر څنګ تېرېږي او قسطنطنیې له خلیج سره یو ځای کېږي، دغه مهال یې سور شپږ میلو ته رسېږي او تر ۶۰ میلو پورې بهېږي، دې ته د قسطنطنیې خلیج وایي، بیا د دې له خولې څخه یو بل سمندر راووځي چې سور یې شپږ میله دی دا په نیطش سمندر کې دوام کوي دغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمندر دلته د ختیځ لور ته لاړه بدلوي له هرقله سیمې نه تېرېږي او د خزریه (قزوین) تر بنارونو پورې رسېږي او ختمېږي، له پیله یې اوږدوالی ۱۳ سوه میله دی او پر څنډو یې رومي، ترکي، برجان او روس اباد دي.

بنادقه خلیج

د روم بحیرې له دوهم خلیج نه د ونیز (بنادقه) دوهم سمندر د روم شمال لوري ته وتلی او غرونو ته چې ورسېږي د لوېدیځ لوري ته د بنادقه بنارونو په لور راګرځي او له پیله یوولس ساعته مزل کوي، د انګلایه بنارونو ته له رسېدو سره پای مومي. د دې داوږو غاړو ته د بنادقه او رومي قومونه اوسېږي او د بنادقه (ونیز) خلیج ورته وایي.

د چین سمندر، د هند سمندر او د حبشې سمندر

د جغرافیې پوهان وایي د محیط سمندر له ختیځ لوري نه د استوا کرښې شمال لور ته ۱۳ درجې وړاندې یو ډېر لوی او پراخ سمندر وځي او یو څه جنوب لوري ته چې لاړ شي لومړي اقلیم ته رسېږي، بیا له همدې ځایه د لوېدیز لوري ته ګرځي چې د همدې ساحې په پنځمه برخه کې د حبشیانو او زنګیانو د باب المندب په بنارونو کې د پیل له خولې څخه څلور زره فرسخه لاړه وهي او پای مومي، دې ته د چین سمندر، د هند سمندر او د حبشې سمندر وایي او جنوب لور ته یې د بربریانو او زنګیانو بنارونه دي چې امرالقیس یې په خپلو شعرونو کې یادونه کړې، دغه بربریان هغه نه دي چې مغربي قبیلې ورته ویل کېږي. بیا موغادیشو بنار دی بیا سفاله بنار او د وقواق سیمه ده او نور قومونه هم شته، وروسته بیا ابادي نشته او پاتې سیمه شاړه او له اوسېدونکیو تشه ده. او بیا د دې سمندر شمال لوري ته له خولې څخه پاس د چین هېواد دی، بیا هند دی، بیا سند دی او ورپسې احقاف، زبیده او نور د یمن غاړې دي چې د هغو له پایته رسېدو وروسته د زنګیانو سیمه ده.

د قلزم سمندر او د سویز کانال

وایي چې د حبشې سمندر نه دوه نور سمندرونه وتلي دي، یو یې په وروستي سر کې چې باب المندب ته نېږدې دی وتلی دی چې پیل یې له وړوکي خلیج نه شوی دی. وروسته کرار کرار په لوی سمندر بدلېږي، دا د شمال لوېدیز لور ته وځي تر دې چې له پیله تر ۱۴ سوه میله واټن وهلو وروسته د دوهمې برخې په پنځمه ټوټه کې قلزم ته نېږدې پای مومي، دې ته د قلزم او سویز سمندر (کانال) وایي. د دې او مصر د فسطاط تر منځ درې پراوه دي. د همدې ختیځ اړخ ته د یمن څنډې دي، بیا حجاز او جده دي او په وروستۍ برخه کې یې مدین، آمله او فاران دي. لوېدیځ لوري ته د صعید، عیذاب، سواکن او زیلع څنډې دي او له پیل سره یې د حبشیانو بنار دی، د دې د شا لوري غاړه قلزم ته نېږدې د روم سمندر هغې برخې ته چې عریش ته نېږدې ده مخامخ ده، د دواړو تر منځ نېږدې شپږ پراوه واټن دی د اسلام پاچاهانو او تر دوی وړاندې پاچاهانو د دغو دوو سمندرونو تر منځ و چې ځمکې د کیندلو او د دواړو د یو ځای کولو ارادې درلودې چې تر اوسه دغه خوب رښتیا نه شو. (اوس د سویز کانال کیندل شوی دی او د نړۍ له مشهورو کانالونو او سوداګریزو لارو څخه دی. پښتو ژباړن)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سور خليج يا د فارس سمندر

له حبشې سمندر نه راوتلی بل سمندر چې اخضر خليج ورته وايي د سند او د يمن د څنډو تر منځ لاره باسي او شمال لوري ته لږ لوېديځ اړخ ته وځي ابله ته چې د بصرې له څنډو څخه ده د دوهمې برخې په شپږمه ټوټه کې د پيل له خولې څخه تر څلور سوه څلوېښت فرسخه واټن وهلو وروسته پای مومي دا د فارس سمندر په نامه يادوي. د دې ختيځ لوري سند، مکران، کرمان، فارس او ابله څنډې دي او لوېديځ لوري ته يې په وروستۍ برخه بحرين، يمامه، عمان، شحر (حضرالموت) اباد دي په پيل کې يې يمني احقاف دي.

د عربو ټاپو وزمه

د عربو ټاپو وزمه د قلزم سمندر او فارس سمندر تر منځ ده، چېرته چې سمندر د وچې لور ته ننوتلی دی د هغو په جنوب کې د هند سمندر، لوېديز ته يې د قلزم سمندر او ختيځ ته يې د فارس سمندر دی.

د عربو ټاپو وزمې پراخوالی

د عربو ټاپو وزمې پراخوالی د شام او بصرې له منځه تر عراقه ۱۵ سوه ميله دی، په دې کې کوفه، قادسيه، بغداد، د کسرا مانۍ او حيره شته دي، پر دې سر ببره عجمي قومونه دي لکه ترکان، خزر او نور په عربو کې د حجاز سيمه لوېديځ لوري ته ده او يمامه، بحرين او عمان ختيځ لوري ته ده او د يمن سيمه او څنډې يې سهيل لوري ته د حبشې سمندر ته دي.

د جرجان او طبرستان سمندر

وايي چې په دې ډک جهان کې په شمالي کونج کې د ديلم په سيمه کې له ټولو سمندرونو څخه بيل يو بل سمندر هم شته چې د جرجان او طبرستان سمندر ورته وايي سور يې شپږ سوه ميله او اږوده يې زر ميله دي، د هغو لوېديځ لوري ته اذربايجان، ديلم او ختيځ ته يې ترکيه او د خوارزم سيمه ده سهيل لوري ته يې طبرستان او شمال ته يې خزر دلان سيمه ده، دا هغه مشهور سمندرونه دي چې د جغرافيې پوهان يې يادونه کوي.

د ابادۍ نړۍ سيندونه

وايي چې د ابادۍ نړۍ په برخه کې زيات سيندونه دي، نيل، فرات، دجله او جيحون يانې د بلخ سيندونه د استوا له کرښې ۱۶ درجې لرې د لومړۍ برخې د څلورمې ټوټې د قمر غره په نامه له يوه لوی غره نه سرچينه اخلي، په ټوله څمکه کې تر دې جگ غر نشته، ډېر سيندونه تري بهېږي په ځايي جهيلونو کې ور تويېږي او ځينې له نورو سمندرونو سره يو ځای کېږي، چې بيا له هغو سمندرونو څخه ډېر سيندونه بهېږي او ټول د استوا کرښې سره له غره نه لس پراوه شا ته په يوه سمندرگي کې ورتويېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نیل سیند

بیا له دې سمندر نه دوه سیندونه روانیږي یو د شمال لور ته بهیږي او بیا د مصر له ښارونو تېریږي او په څو څانګو وېشل کیږي، هرې څانګې ته یې خلیج وایي دا ټولې څانګې بیا د روم په سمندرګي کې د اسکندریې سره ورلوېږي دې ته نیل دریاب وایي.

د دې ختیځ لوري ته صعید او لوېدیز لوري ته یې الواحات اباد دي، دوهم سیند د لوېدیز په لور درومي او په همغه لور بهیږي او محیط سمندر ته ورلوېږي هغه ته د سوډان دریاب وایي، ټول سوډاني قومونه د دې دریاب دواړو غاړو ته میشت دي.

د فرات سیند

د فرات سیند د پنځم اقلیم په شپږمه برخه کې د ارمنیا له ښارونو راوځي په سهیل کې د روم او ملطیه له سیمو څخه تر منهج پورې بهیږي، له صفین نه رقې ته، بیا له کوفې تېریږي او د بصرې او واسط په منځ کې د بطحا په ډبرینه سیمه کې پای مومي او د حبشې له سیند سره یو ځای کیږي. په لاره کې زیاتره مرستیال سیندونه ورسره یو ځای کیږي او له دې نه بیا واړه واړه سیندونه جلا کیږي چې دجلې ته ننوزي.

د دجلې سیند

دجله اصلاً یو سیند دی چې د ارمنیا په سیمه کې دی، دا سهیل لوري ته له موصل، اذربایجان او بغداد نه تېریږي او په څو څانګو وېشل کیږي، چې د بصرې له سمندرګي سره یو ځای کیږی او بیا د فارس خلیج ته لوېږي. د فارس سمندر (خلیج) د ختیځ لور ته د فرات سیند ښي لور ته دی. په دې کې ډېر مرستندوی خوړونه له هر لوري راځي او ورسره یو ځای کیږي.

د دجلې او فرات په منځ کې موصل ښار دی، که هغو ته د فرات له دواړو غاړو ور وګورې نو مخامخ شام (سوریه) دی، که د دجلې له ساحله ورته وګورې نو مخامخ اذربایجان دی.

جیحون سیند

جیحون سیند د دریم اقلیم په اتمه برخه کې په بلخ کې له ډېرو چینو څخه سرچینه اخلي، له دې سره لوی لوی مرستیال سیندونه ملګري کیږي. دغه سیند له سهیل لوري څخه د شمال لوري ته له خراسان نه وځي او د خوارزم پنځم اقلیم اتمې برخې ته رسېږي او بیا د جرجانیه (اورال) په بحیره کې تویېږي. د جرجانیې سمندرګی د جرجان ښار نه لاندې د یوې میاشتې مزله په واټن پروت دی.

په دې سیند کې د فرغاني سیند او د شاش سیند لوېږي چې له ترکستان نه راوځي د جیحون سیند لوېدیز لوري ته د خراسان او خوارزم سیمه ده، ختیځ لوري ته یې بخارا، ترمذ او سمرقند دي، شا ته یې ترکستان او فرغانه او خزلجیه او نور عجمي قامونه میشت دي. دغه ټوله جغرافیه بطلیموس په خپل کتاب کې او شریف په زخار

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب کې بیان کړې ده. هغوی په نقشه کې د ابادۍ نړۍ ټول غرونه، ښارونه او دښتې ښودلې دي چې له هره حیثه بشپړ دی چې د بحث د اوږدوالي له وېرې یې دلته د راوړلو اړتیا نه وینو. پر دې سربېره زمونږ موضوع مغرب دی چې د بربریانو هېواد دی او په ختیځ کې یوازې د عربو ټاټوبی زمونږ د بحث موضوع ده.

د دوهمې مقدمې پایله

د ځمکې شمالي ځلورمه برخه د سهیلي ځلورمې برخې په پرتله ولې ډېره اباده ده؟ د دې د سببونو او لاملونو یادونه

په لومړۍ او دوهمه برخه کې ابادي ډېره لږه ده

مونږ ته له لیدو او پرله پسې خبرونو څخه معلومېږي چې په لومړۍ او دوهمه برخه کې د نورو په پرتله اوسېدونکي ډېر لږ دي. دوهم دا چې په هغو ځمکو کې ځنګلونه، دښتې او شګلنې سیمې هم ډېرې دي او د هغو دواړو ختیځ ته د هند سمندر هم پروت دی، د هغو دوو برخو قومونه او نفوس ډېر زیات نه دی او لوی او واړه ښارونه یې هم لږ دي، خو درېیمه، ځلورمه او ورپسې نورې برخې د هغو په څېر نه دي، په هغو کې شاړې او د ریګونو سیمې ډېرې لږې دي چې د نشت په حساب دي او په هغو کې ډېر ولسونه اباد دي، د وګړو شمېر یې ډېر دی، لوی او واړه ښارونه یې بې شمېره دي، له درېیمې تر شپږمې برخې پورې پرلپسې ابادۍ دي.

جنوبي برخه شاړه ده

سهیلي برخه بشپړه له ابادۍ تشه ده، ډېرو پوهانو د دې سبب د هغه ځای له زغمه وتلې تودوخه بللې ده. لمر تقریباً پر تندي ولاړ وي، چې لږ کوږ شي هم بس په اوړو کې د مالګې هومره. راځئ دا په یوه دلیل کې تشریح کړو. په دې دلیل کې به پر دې هم وپوهېږو چې د شمال تر درېیمې برخې پورې د وګړو شمېر ولې زیات دی؟ وګورئ جنوبي او شمالي قطبونه چې پر خپل افق وي، نو په اسمان کې یې یوه تر ټولو لویه فرضي دایره (د نصف النهار دایره) منلې ده دغه دایره اسمان په دوو مساوي برخو وېشي. پر اسمان چې له ختیځه تر لوېدیځه څومره دایرې فرض کړای شوې، په هغو ټولو کې نصف النهار دایره ستره ده او نورې ټولې ترې وړې دي، د فزیک د علم زده کوونکي پوهېږي چې تر ټولو اوچت اسمان (مدار) په ۲۴ ساعتونو کې له ختیځه د لوېدیځ په لور خوځېږي او یو ځل دوره بشپړوي، له دې سره جوخت دننه نور اسمانونه هم ګرځي او دورې وهي، د اسمان د ۲۴ ساعتونو حرکت لیدل کېدای شي، همدارنګه د فزیک علم ثابتوي چې نورې سیارې هم په خپل خپل مدار (اسمان) کې حرکت کوي، خو د دوی حرکت د لومړني اسمان د حرکت پر خلاف دی، په دې مانا چې له لوېدیځ لوري څخه د ختیځ په لور دی. بیا د حرکت د ګرځندیوالي او ورو والي په اعتبار د ستوریو په دورو کې توپیر دی. په خپل خپل اسمان کې د دې ستوریو د حرکت خپل مدارونه دي. چې د فلک البروج په دایره کې دي. دغه دایره په ۱۲ برخو وېشل شوې ده، او د نصف النهار دایره یې په دوو مخامخ نقطو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوځه کړي او تري تېرېږي. دغه دوه ټکي د حمل او میزان په لومړیو کې دي. داسې وګڼئ چې نصف النهار دایره د فلک البروج دایره په دوو مساوي برخو وېشي، یوه برخه یې د نصف النهار شمال لوري ته ده او بله برخه یې له تلې (میزان) څخه د کب (حوت) تر پایه سهیلي لور ته ده، کله چې د ځمکې په ټولو ګوټونو کې دواړه قطبونه په اسمان کې وي نو د ځمکې پر مخ د نصف النهار دایرې په میدان کې یوه ګرده کرښه فرض کړئ، دغه کرښه له لوېدیز څخه د ختیځ په لور فرض کېږي، دې ته د استوا کرښه وایي، د جغرافیې پوهان وایي چې د رصدخانو له مخې دغه کرښه د لومړي اقلیم له پیل څخه پیلېږي. دغه ډول چې د کرښې شمال لوري ته په کوم لحاظ وګړي زیات دي په هماغه کچه شمالي قطب ته پورته کېږي تر دې چې تر ٦٤ درجو پورې پورته درومي، دا د اوومې برخې وروستی برخه ده. او دلته ابادي ختمېږي او کله چې لمر په ۹۰ درجو ودرېږي یانې پر نصف النهار ودرېږي، شپږ شمالي برجونه د ځمکې له مخ نه پاس وي او شپږ جنوبي یې د ځمکې له مخ نه لاندې وي.

د ٦٤ او ۹۰ درجو تر منځ ابادي نشته

د ٦٤ او ۹۰ درجو تر منځ ژوند ناشونی دی ځکه چې د دغو درجو تر منځ د تودوخې او یخنی تر منځ یوه اوږده موده ده، ځکه چې لمر د حمل او تلې سرته ور داخل شي نو هغه د استوا پر کرښه او هلته د خلکو د تندیو پر سر وي، بیا له دې ځایه د چنګاښ او مرغومي تر سرونو پورې رسېږي د دې وروستی حد واټن د نصف النهار ۲۴ درجې ده، بیا چې څومره له شمالي قطب نه لمر لرې کېږي همدومره د نصف النهار دایره له تندي نه د جنوب په لور درومي، په همدې اندول د چنګاښ تر میاشتې پورې شمالي برج د سر لوري ته درومي او په همدې تناسب تر مرغومي پورې لاندې درومي ځکه چې دواړه ډوله میاشتې د استوا پر کرښه د سر لوري ته شته دي، د لمر د شمال لور ته تر چنګاښ میاشتې پورې تر وروستي حده د تندي سر ته راځي، په کومو ځایونو کې چې عرض البلد ۲۴ درجې دي لکه حجاز او نور دلته همداسې وي، او که د شمالي قطب تر ۲۴ درجو زیات اوچت شي نو لمر د تندي سر ته نه راځي بلکې جنوبي لوري ته ورختمېږي او تر ٦٤ درجو پورې هماغسې تېتېږي، دلته نو د ډېرې یخنی په سبب او تر اوږدې مودې پورې د تودوخي نشتوالي په سبب د حیواناتو د شتون امکان نشته. بیا لمر چې نېغ د تندي سر ته راځي او وړانګې یې عمودي لوېږي او په نورو وختونو کې یې کږې په یوه زاویه وړانګې لوېږي چې منفرجه او یا حاده زاویه راځي کله چې د رڼا وړانګې سیده لوېږي رڼا زیاته وي او شبه خپرېږي او چې په کږه کرښه لوېږي، څومره چې دغه کرښه کږه وي همدومره د رڼا وړانګې کمېږي او لږ خپرېږي، ځکه خو کله چې لمر شبې اړخ ته وي نو تودوخه زیاتېږي او چې څومره له تندي لرې کېږي تودوخه ورو ورو کمېږي ځکه چې رڼا د تودوخې او یخنی سبب ده، په کال کې دوه ځله لمر د استوا پر کرښه درېږي چې دا د وري (حمل) او تلې (میزان) په میاشتو کې وي. او چې له تندي نه لرې کېږي نو ډېر نه لرې کېږي، خو چې کله د چنګاښ (سرطان) او مرغومي سر ته وردا خلېږي چې د مېلان وروستی حد یې دی، نو تودوخه لا متعدله نه وي چې بیا د تندي په لور ور پورته کېږي، ځکه خو پر افق وړانګې نېغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوېږي او دغه موده اوږده وي، ځکه خو په هغو سيمو کې تل ډېره تودوخه وي او هوا ډېره ګرمه وي چې د نصف النهار شمال لور ته تر ۲۴ درجو پورې سيمې دي، ځکه د دې سيمو وضعه د استوا د کربنې د سيمو په څېر ده، د دوی د تندي سر ته دوه ځله لمر راځي او د تودوخې له زياتوالي سره هوا هم وچه او ډېره توده شي چې له امله يې د حيواناتو زېږېدل ودرېږي. دا چې په ډېره تودوخه کې اوبه وچېږي او نم ختم شي، ځکه چې د هغوی زېږون او راتوکېدل په اوبو پورې تړلي دي. وروسته چې لمر له چنګاښ نه د ۲۵ درجو عرض البلد لور ته لاړ شي نو لمر زر لوېږي او تودوخه معتدله يا اعتدال ته نږدې شي چې د ژوندیو د زېږون لپاره چاپېريال برابر شي. بيا چې څومره عرض البلد زياتېږي يخني ورسره زياتېږي ځکه چې وړانګې پر ځمکه کږې لوېږي او د ژوندیو په پيدا کېدو کې بيا خرابي راځي. په هر صورت د ډېرې تودوخې او ډېرې يخنۍ دواړو کې د زېږون لړۍ درېږي، خو ډېره تودوخه تر ډېرې يخنۍ په دې تړاو ډېره اغېزمنه ده، ځکه چې په تودوخه کې رطوبت او لنده بل ډېر ګړندی وچېږي. خو يخني بيا دومره په ګړندیتوب لنده بل کنګل کوي نه، په همدې دليل په لومړۍ او دوهمه برخه کې ژوند ژواک ډېر نه دی، په درېيم، څلورم او پنځم اقليم کې په منځنۍ کچه دی، ځکه چې د رڼا د کمۍ په سبب تودوخه معتدله ده په شپږمه او اوومه برخه کې ابادي زياته ده ځکه چې په دې کې هسې په نوم تودوخه ده او يخني د تودوخې په څېر په پيل کې د زېږون او ژوند په لړ کې اغېز نه لري، چې د پيدا کېدو ماده کنګل کړي، خو هغه مهال بيا اغېزه لري چې د ژوندیو شيانو په پيدا کېدو کې خنډ کېږي. دغه حالت تر اوومې برخې پورته واقع کېږي. له همدې لامله په شمالي څلورمه برخه کې ابادي زياته ده ځکه چې تودوخه په «تخليق» کې ډېر ګړندی اغېز لري، ځکه خو علما وايي چې له استوا نه لرې په جنوبي لوريو کې ابادي نشته او هغه شاړې دي. په داسې حال کې چې دغه خبره شکمنه ده. ځکه چې د پرلپسې معلوماتو او مشاهدې نه داسې ښکاري چې دلته هم ابادي نشته بلکې د هغوی له دليل نه ښکاري چې د ډېرې تودوخې له امله هلته د ژوند لړۍ له ستونزو او خرابيو سره مخ وي. ځکه خو عقل وايي چې هلته به ابادي بلکل نه وي او يا به وي خو ډېره لږه. عيني واقعيتونه هم دا وايي چې د استوا پر کربنه او هغو ته په نږدې سيمو کې ابادي شته خو ډېره لږه ده. د ابن رشد نظر دا دی چې د استوا سيمې معتدلې دي او د هغو جنوبي لوري ته د شمالي لوري په څېر ابادي نشته، د نسل د زياتوالي د فساد له اړخه د ابن رشد قول ناشونی نه دی، خو د استوا کربنې په جنوبي لوري کې ځکه ابادي نشته چې هلته د ځمکې مخ اوبو نيولی دی او په شمالي برخه کې چې څومره ابادي ده د هغو معادل په جنوبي لوري کې ځمکه تر اوبو لاندې ده، بيا هغه معتدله برخه چې نه ډېره توده او نه سړه ده په اوبو کې د ډوبېدو په سبب د ژوند وړ نه ده. هغه سيمه چې معتدله نه ده هغه په لومړۍ درجه د ژوند وړ نه ده. دا ځکه چې آبادي او نفوس په کراره زياتېږي، د حاصلاتو زياتېدل منع نه دي، يانې ژوند له نشت نه پيلېږي چې لومړی هېڅ هم نه وي او بيا يو ځل نفوس زيات شي. د استوا پر کربنه د ژوند د نشتوالي نظر سم نه دی، ځکه چې له پرلپسې خبرونو څخه دغه خبره ردېږي. له دې خبرو وروسته راځئ د «زخار» کتاب د ليکوال د نظرياتو له مخې د جغرافيې نقشه درته وښيو، او بيا د دې نقشې پر هر ګوټ رڼا واچوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یاده جغرافیه بشپړه تبصره

لومړی اقلیم

وګورئ علماوو اباده نړۍ له شمال نه سهیل لوري ته په اوو برخو وېشلې ده چې هرې برخې ته یې اقلیم وایي. د هر اقلیم اوږدوالی له ختیځه تر لوېدیځه دی. لومړۍ برخه له لوېدیځه تر ختیځه د استوا له کربنې سره موازي په خپل حد کې سهیل لوري ته درومي او تر هغو ورهاخوا له شاړو ویرانو پرته هېڅ هم نشته، که فرضاً هلته ابادي هم وي نو له نشت سره برابره ده، بیا د لومړۍ برخې شمال لوري ته دوهمه، بیا دریمه ورپسې څلورمه، بیا پنځمه، بیا شپږمه او بیا اوومه برخه ده په اوومه برخه کې وروستۍ ابادي ده. له اوومې برخې وروسته تر محیط سمندر پورې غیر اباد ځنګلونه دي، لکه له لومړۍ برخې وروسته چې ځنګلونه او دښتې دي، خو د جنوب په پرتله په شمال لوري کې شاړه سیمه لږه ده، بیا په دې برخو کې له نصف النهار نه د لمر د لرې کېدو په سبب او د شمالي قطب د اسمان د لوړوالي په سبب په شپه او ورځ کې توپیر وي. ځکه چې د شپې او ورځې په قوسونو کې کم والی او زیاتوالی راځي؛ د لومړۍ برخې په وروستیو کې شپه ډېره اوږده وي. ځکه خو کله چې لمر د مرغومي میاشتې ته داخل شي نو تر ټولو اوږده شپه دیارلس ساعته وي. او کله چې د چنګاښ میاشت را د بره شي نو تر ټولو اوږده ورځ ۱۳ ساعته شي.

دوهم اقلیم

همدغسې کله چې په دوهمه برخه کې لمر د سرطان میاشتې ته داخلېږي نو تر ټولو اوږده ورځ دیارلس نیم ساعته شي، دې ته د تودوخې موسم بدلېدل وایي. او کله چې لمر د مرغومي میاشتې ته داخلېږي نو تر ټولو اوږده شپه دیارلس نیم ساعته وي چې د یخنۍ د موسم د بدلېدو په مانا ده، کله چې ورځ دیارلس نیم ساعته وي نو شپه لس نیم ساعته شي. کله چې شپه دیارلس نیم ساعته شي نو ورځ بیا لس نیم ساعته کېږي، ځکه چې د شپې او ورځې ټول ټال مزل ۲۴ ساعته دی. په کوم حساب چې ورځ لویېږي په هماغه کچه شپه لنډېږي او څومره چې شپه اوږدېږي په هماغه اندازه ورځ لنډېږي. دغه ۲۴ ساعته پر محور د بشپړې دورې مزل دی تر ټولو جګ اسمان په ۲۴ ساعتونو کې پر دنیا یو ځل راځرخي. مانا دا چې ځمکه او نورې سیارې د لمر پر محور راځرخي.

دریم اقلیم

همدغسې د دریمې برخې په وروستیو کې شپه او ورځ څوارلس څوارلس ساعته کېږي، د څلورمې برخې په وروستیو کې شپه او ورځ هر یو څوارلس نیم ساعته او د پنځمې برخې په پای کې ۱۵ ، ۱۵ ساعته شپه او ورځ وي، د شپږمې برخې په وروستیو کې پنځلس نیم ساعته، شپه او ورځ وي او د اوومې برخې په پای کې بیا ۱۶ ساعته شپه او ورځ شي چې تر هغو وړاندې ابادي پای ته رسېږي او تر اوومې برخې وړاندې نه ده خپره شوې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه خو د شپې او ورځې د مخکښ برخې له نښتې برخې سره نیم نیم ساعت کېږي. او د هرې برخې په مقامونو کې هم له استوا کرښې نه د لرې والي په سبب د دقیقو توپیر پاتې کېږي.

د عرض البلد تعریف

په هر اقلیم کې د هغو د ښار له عرض البلد څخه موخه هغه واټن دی چې د دې ښار د نصف النهار او موقعیت تر منځ ده. د نصف النهار کرښه د استوا د کرښې د اوسېدونکیو سمت داسې موقعیت دی، د دې فاصلې مطابق د ښار له افق نه په جنوبي قطب کې پیدا کېږي او په شمالي قطب کې لوړوالی وي دغه درې واړه واټنونه یو له بل سره یوه اندازه وي او همدې ته عرض البلد وایي لکه چې پاس یې یادونه وشوه.

پوهانو هر اقلیم له لوېدیځه تر ختیځ پورې په لسو برخو وېشلی دی، هره برخه کې چې څو لوی او واړه ښارونه، غرونه او سیندونه دي هغه بیانوي او د هغوی تر منځ واټن ښایي مور به یې په لنډون د هر اقلیم مشهور ښارونه، غرونه او سیندونه بیان او هغوی تر منځ واټن به هم بیان کړو، دا به په هماغه ډول منظم کړو چې په نزهت المشتاق کې لیکل شوي دي. دغه کتاب علامه علوي او لیسي حمودي د سیسلي پاچا زخار بن زخار ته لیکلی و، هغه مهال نومورې د سیسلي د پاچا مېلمه و او سیسلي د (مالټا) له حکومته وتلې وه. دغه کتاب د شپږمې پېړۍ په لومړیو کې لیکل شوی دی او پاچا هغه ته ډېر اثار لکه د مسعودي، ابن خردازویه، حوقلي قدري، منجم د ابن اسحاق او بطلیموس او نور ورته راټول کړي وو مور دغه بیان له لومړۍ برخې پیلوو او درجه په درجه به په اووه واړو رښا واچوو.

د لومړي اقلیم تفصیل

د دې اقلیم لوېدیځ ته د خالدات ټاپوګان دي له همدې نه بطلیموس د ښارونو د اوږدوالي اخیستلو پیل کړی دی. دغه ټاپوګان د اقلیم په منځ کې نه دي، دا په محیط سمندر کې ډېر شمېر ټاپوګان دي چې تر ټولو مشهور یې درې دي چې اباد هم دي. څرګنده شوې چې د دې پېړۍ په منځ کې د انګرېزانو څو بېړۍ له دې ځایه تېرې شوې، انګرېزانو له دوی سره جګړې وکړې او د غنیمت مالونه یې ترې لوټ کړل، ځینې خلک یې بندیان هم ترې راوستل چې له هغوی څخه یې ځینې د اقصی مغربي څنډو ته واستول بیا یې دوی د پاچا په خدمت کې حاضر کړل. کله چې هغوی عربي زده کړه نو د خپلو ټاپوګانو په اړه یې ټول حالات ورته وویل دا یې هم ورته وویل چې هغوی پر ځمکې د کر لپاره له غویانو نه د ځمکې په اړولو کې کار اخلي. دا چې په هغو ټاپوګانو کې اوسپنه نه موندل کېږي او د دوی ژوند او ژواک په وربشو پورې تړلی دی، او د شیدو وزې او نور څاروي ساتي په ډېرو جګړه کوي او هغه د شا لوري ته غورځوي او د هغوی لمر ته عبادت او سجدې کوي، دوی کوم مذهب نه مني ځکه چې د کوم پیغمبر دعوت ورته نه دی راغلی. ناڅاپي انسانان هغو ټاپوګانو ته ورځي که په نیت او اراده وغواړي ورشي بیا د هغوی درک لګول ګران وي. ځکه چې په سمندر کې د کښتیو سمت او لوری د شمال څېې ټاکي او پر دې لوري هم چې که هوا موافقه وي نو کښتی به په کومو ښارونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېريږي، او که شمال له مخالف لوري وي بيا د کښتۍ مانو ګان باد بانونه پرانيزي چې کښتۍ دغه باد بانونه په موافق لوري باندې بوځي، په دې لړ کې مانو ګان هم يو څه اصول لري چې په هغې کښتۍ چلوي چې ټول د څنډو ښارونه په هغو کې ليکل شوي دي د شمال لوری هم د هغو د لوري بدلېدل هم په هغه نقشه کې ليکل شوي چې کمپاس ورته ويل کېږي. کښتۍ چلوونکی د کښتۍ په چلولو کې پر همدې باور کوي. په محيط سمندر کې پر ټولو خبرو عمل ډېر ګران دی، ځکه په هغو کې لويې ببرۍ نه چلېږي، که کومه ببرۍ له څنډې لادرکه شي بيا يې څنډې ته راتلل ډېر ګران دي. د محيط سمندر په هوا کې او د اوبو پر سر غبار او براس خپور وي چې کښتيو ته په تګ کې ستونزې جوړوي او د لمر وړانګې لاندې سطحې ته نه پرېږدي چې دغه براسونه له منځه يوسي ځکه خو د هغو تاپوګانو لاره موندل ګران دي او د هغو له وضعي خبرېدل ډېر سخت دي.

د لومړي اقليم لومړۍ برخه

په دې کې نيل له خپلې سرچينې څخه چې د استوا کرښې ته نږدې دی، بهېږي او شمال لوري ته د روم تر سمندر ګي پورې درومي، د نيل سرچينه ق ُمر غر دی، دغه غر د استوا له کرښې ۱۶ درجې پورته خواته را اوچت دی، دې ته ق ُمر د دې لپاره وايي چې د سپوږمۍ په څېر ډېر سپين او روښانه دی، خو د ياقوت په کتاب (المشترک) کې دغه لفظ د قاف په پېښ (ق ُمر) راغلی او (ق ُمر) يو هندي قوم دی، همدارنګه ابن سعيد ليکلي چې له دې غره نه چينې را وتلې او پنځه پنځه يې سره يو ځای شوې او سمندرونو ته ننوزي. چې شپږ ميله لرې دي او له هر سمندرګي نه د دې سيندونه راوتلي دي او يوه جهيل ته ورلوېږي، چې تر هغو لاندې يو پراخ غر دی چې په شمال کې دغه سيند په دوو برخو وېشي، لوېديځه څانګه يې د سوډان د ښارونو په لور لوېديځ لور ته بهېږي او محيط سمندر ته ورلوېږي، د ختيځ ښاخ يې د حبشې او نوبه د سيمو په لوري د هغو منځنيو سيمو ته بهېږي او د مصر پاسنۍ برخې ته رسېږي او بيا په څو څانګو وېشل کېږي، د هغو درې څانګې د اسکندريې، رشيد او د مياط سره د روم سمندرګي ته ور لوېږي. بل ښاخ يې د سور سمندرګي په لومړي اقليم په منځ کې بهېږي او تر سمندر پورې تر رسېدو مخکې لوېږي. د همدغه نيل پر څنډو د نوبه او حبشې ښارونه دي. او تر اسوان پورې ځينې درې او ځمکې هم دي. د نوبه پلازمينه د ونقله ښار هم چې د دې نيل لوېديځ لور ته دی، تر دې وروسته علوه او براق دي، تر دې دواړو وروسته له بلاق نه شپږ پراوه لرې په شمال کې جناول غر دی چې په مصر کې لوړ وي خو په نوبه کې ټيټ شوی دی، د نيل سيند چې دې غره ته ننوزي مخ ځوړې سيمې ته ور لوېږي او يوه وبروونکې نندارە جوړوي، په دې کې د لويو او وړو کښتيو چلېدل ګران دي، بلکې سوډانيان له کښتيو مال کوزوي او په ګاډيو کې يې باروي چې تر اسوانه يې ورسوي. اسوان د سعيد مرکزي برخه ده، بيا دغه سامان له سعيد نه تر جناول پورې رسول کېږي. د اسوان او جناول تر منځ ۱۲ پراوه مزل دی، د نيل دره د درو لوېديځ لوري ته ده چې نن سبا شاړه ده خو د پخوانۍ آبادۍ نښې څرګندېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي اقليم پنځمه برخه

د دې اقليم په منځ کې پنځمه برخه ده، په دغه ميدان کې چې د استوا کرښې له شا نه د نوبه تر سيمو پورې رسېږي د حبشيانو ښارونه دي، دغه ميدان تر مصر پورې په لاندې سطحه کې تر بهېدونکي نيل پورې رسېږي، په دې کې ډېرو عالمانو غلطي کړې ده او دوی دا د قمر د نيل يوه ځانګه بولي، بطليموس هم په خپل الجغرافيه نومي کتاب کې ترې يادونه کړې ده او وايي چې دا د قمر د نيل خليج نه دی، د دغه اقليم په منځ کې په پنځمه برخه کې د هند سمندر ختمېږي چې په هغو کې د چين له لوري ور داخل شوی دی او د هغو زياته برخه پکې ډوبه شوې وي، ځکه خو له هغو ټاپو ګانو پرته چې د سمندر دننه دي آبادي نشته، دغه ټاپوګان ډېر زيات دي، نږدې تر زرو پورې رسېږي، يو څه ابادي د هغو شمال لوري ته پر غاړو ده، په لومړۍ برخه کې د لوېديځ لوري ته د چين او يمن لږه برخه هم ور داخله ده.

د لومړي اقليم شپږمه برخه

د لومړي اقليم شپږمه برخه د قلزم بحر او فارس بحر تر منځ دوآبه ده، دغه دواړه دريابونه د هند له سمندر نه پيلېږي او د هغو شمال لوري ته بهېږي، د هغو تر منځ د عربو ټاپوزمه ده چې ختيځ لوري ته د يمن او شحر سيمې چې د هند سمندر څنډو سره شاملې دي، د حجاز او يمامه سيمې هم په دې کې شاملې دي، چې مور به يې په نورو اقليمونو کې بيان کړو، د هند سمندر پر لوېديځې غاړې د زالعه (زيلع) ښار دی چې د حبشې سيمو په څنډو کې شامل دی، د حبشې شمال لوري ته د لجبه څنګلونه دي چې د صعيد په پاسنۍ برخه کې د علاقي غره او قلزم درياب تر منځ بهېږی چې د هند سمندر نه لاندې لوري ته دي، د دې سيمې شمال او د زيلع له سيمې نه لاندې باب المندب دی، دلته لاندې لوېدونکی سمندر د مندب له غره سره د لګېدو په سبب تنګېږي، د مندب غر د هند په سمندر کې دی چې درې ميله سور يې پاتې کېږي همدغه ځای ته باب المندب وايي، د يمن بېړۍ د سويز له لارې چې مصر ته ځي له باب المندب نه تيرېږي. تر باب المندب لاندې د سواکن ټاپو لوري ته د يمن ميدانونه دي او پر څنډه يې د علي بن يعقوب ښار دی، جنوب ته يې په لوېديځو څنډو د بربريانو پر لپسې کلي دي، چې د سهيل لوري ته ګرځي او د شپږمې برخې تر وروستيو پورې غځېدلي دي، د دغو کليو ختيځ لوري ته له دوی سره د نبتيو زنجبون سيمې دي، بيا جنوب لور ته د سفاله او وقواق ښارونه دي، چې د دې اقليم د لسمې برخې تر پايه پورې پرلپسې يو له بل سره يو ځای او تر هغو ځايه پورې دوام لري چې دغه سمندر په محيط کې ورګډېږي.

د محيط سمندر ډېر ټاپوګان دي، تر ټولو ستر ټاپو يې سراندیپ دی چې ګردی دی، دلته يو مشهور او جګ غر دی. ويل کېږي چې پر څمکه تر دې جګ بل غر نشته، دغه غر اسفاله ته مخامخ دی بيا د قمر ټاپو دی چې د مستطيل په بڼه آباده ده، دا د سفاله له سيمې نه پيلېږي د ختيځ په لوري مار ډوله کوږ او کين تر چين پاس ساحلونو پورې رسېږي. د دې ټاپو په سهيل کې د وقواق ټاپوګان او په ختيځ کې د سيلون او نور ډېر ټاپوګان دي چې په هغو کې ببلابېل خوږ بويه شيان او مسئلې موندل کېږي، د جغرافيې پوهان وايي چې په دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاپوګانو کې د سرو زرو او زمردو کانونه هم شته، د دې ځای اوسېدونکي د «اور» عبادت کوي او ډېر پاچاهان پرې حکومت کوي، د دې تاپوګانو د اوسېدونکيو په باب عجيبي او حيرانوونکې خبرې دي چې جغرافيه پوهانو بيان کړي دي. د دې اقليم د شپږمې برخې په شمالي څنډه ټوله د يمن سيمه خپره ده. ځکه خو د قلزم درياب له لوري د زبيده، مهجم، تهامه اليمن او تر هغو وروسته صعره ښار دی چې د زيديه امامت يو مرکزي ښار دی، صعده له سهيلي او ختيځ دواړو سمندرونو نه لرې دي، بيا د عدن ښار راځي، د هغو شمال لوري ته صفا آباد دی، تر دې دواړو وروسته د ختيځ لور ته د احقاف او ظفا ځمکه ده، بيا د حضرموت سيمه راځي، بيا د جنوبي او فارس سمندرګي تر منځ د شحر سيمه ده، د دې اقليم په شپږمه برخه کې د ځمکې دغه برخه وچه ده، تر دې وروسته نهمه برخه هم لږ وچه ده، بيا تر نهمې برخې لسمه برخه زياته وچه ده، په دې برخه کې د چين پاسنۍ برخه هم يو څه اندازه شامله ده چې د خانګو مشهور او نوماند ښار پکې دی او ختيځ لور ته يې مخامخ د سيلون تاپوګان دي چې پاس يې يادونه وشوه.

دوهم اقليم

د دوهم اقليم لومړۍ او دوهمه برخه

دغه اقليم له لومړي سره د شمال په لوري کې يوځای کېږي، د محيط سمندر په لوېديځ کې د خالداتو تاپوګانو څخه دوه تاپوګان شته دي، د دې اقليم په لومړۍ او دوهمه برخه کې پورته لوري ته د قنوريه ځمکه او تر هغه وروسته ختيځ ته د غانه د ځمکې پاسنۍ برخه ده، بيا د سوډاني تور پوستي قام زغاړه ځنګل دی او له دې دوو سيمو نه لاندې لوري ته د نستر ميدان دی چې له لوېديځه د ختيځ په لور غځېدلی، په دې کې ځنګلونه دي د مغرب او سوډان د تور پوستانو تر منځ سوداګر له همدې سيمې څخه تېرېږي. په همدغه هوار ميدان کې د صنهاجه د مخ پټيو قومونو ځايونه دي، د هغو ډېرې ځانګې دي چې کزوله، لمتونه، مسراقه لمطهنه او وريکه پکې اوسېږي.

د دوهم اقليم درېيمه او څلورمه برخه

د دې ځنګلونو ختيځ لوري ته د فزان سيمه ده ورپسې د بربريانو د يوې تور پوستې قبيلې ارکار آبادۍ دي چې ختيځ لوري ته د درېيمې برخې تر پاسنۍ برخې پورې خپاره دي. بيا د دې دريمې برخې په شمال کې د وذان څه سيمه ده او په ختيځ کې همدې لوري ته د سنتريه سيمه ده چې الواحات الداخله ورته وايي، د څلورمې برخې نه پاس د باحويين پاتې سيمه ده، بيا د دې برخې په منځ کې په ساره کې د صعيد ښار دی چې د نيل پر غاړه آباد دی، چې په لومړي اقليم کې له خپلې سرچينې راوزي د دوو غرونو (په لوېديځ کې د داحات او ختيځ لور ته د مقطم غرونو) تر منځ تېرېږي او سمندر ته لوېږي. د هغو پاسني لوري ته د اسنا او ارمنت ښارونه ودان دي او په همدې ډول يې څنډې له اسيقوط او قوس سره يوځای کېږي، دغه غرونه بيا نيل درياب په دوو برخو وېشي، ښۍ ځانګه يې په همدې برخه کې بشپړېږي او کين ښاخ يې په دلاص کې پای مومي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوهم اقليم پنځمه برخه

د دغو دوو څانګو تر منځ د مصر پاسنۍ برخې دي، دلته د مقطم غر او د عيذاب هوارې ځمکې دي، پنځمه برخه وړاندې په سويز کې په قلزم سمندر کې پای مومي چې په جنوب کې د هند له سمندر څخه راوتلی او د شمال په لور بهيږي، په همدې برخه کې د قلزم په ختيځو څنډو د حجاز ځمکه ده چې د يلملم له غرونو پيلېږي او د يثرب تر ښارونو رسېږي. د حجاز په منځ کې مکه معظمه ده، جده يې پر څنډه ده چې د عيذاب په هواره کې د هغه سمندر پر لوېديځه غاړه آباد دی.

د دوهم اقليم شپږمه برخه

د دې لوېديځ ته په شپږمه برخه کې د نجد سيمه ده، د نجد پاسنۍ برخه په سهيل کې ده او له تباله او جرش نه تر عکاظ پورې بيا په شمال لوري کې ده، په همدې ځای کې تر نجد لاندې د حجاز نورې برخې دي. ختيځ لوري ته بيا په همدې لوري د نجران او خيبر سيمې دي او په ځوړو کې يې د يمامه ځمکې دي، د نجران ختيځ لوريو ته د سبا او مأرب سيمې دي،بيا د شحر سيمه ده چې د فارس تر سمندرګي پورې رسېږي او پای ته رسېږي. دا دوهم سمندر دی چې د هند له سمندر نه راوزي د شمال له لوري لوېديځ ته اوړي او د مثلث په څېر بڼه خپلوي، د دې په پاسنۍ برخه کې د کلهات ښار دی چې د شحر پر څنډو دی بيا په همدې غاړه په کوزنۍ برخه کې عمان دی او د همدې برخې په پای کې بحرين او هجر سيمې دي.

د دوهم اقليم اوومه برخه

د اوومې برخې په پاسنۍ برخه کې د فارس سمندر يوه څانګه ده، دا د سمندر په شپږمه برخه کې له بلې څانګې سره يوځای کېږي، د دې پاسنۍ برخه د هند په سمندر کې ډوبه ده، او پر همدې تر مکران پورې د سند سيمه پرته ده. مکران ته مخامخ د طوبران سيمه ده چې په سند کې شامله ده، ځمکه خو د دې برخې لوېديځ لوري ته د سند ټوله سيمه يوځای شوې ده. د سند او هند تر منځ ځمکې پر ځنګلونو پوښل شوې دي، په سند کې د سند سيند بهيږي چې د هندوستان له سيمې رابهيږي او په سهيل کې د هند سمندر ته لوېږي.

د دوهم اقليم نهمه او لسمه برخه

د هند د سمندر پر غاړه د هند لومړنی ښار ودان دی، د هغه ختيځ لوري ته بلهتر دی، تر هغه لاندې د کابل سيمه ده، تر هغو وروسته ختيځ لوري ته د دوهم اقليم په نهمه برخه کې د قنوج سيمه ده، چې د داخلي او بهرني کشمير تر منځ پرته ده، د دې لوېديځ لوري ته د هند نوره برخه ده چې ختيځ لوري ته د نهمې برخې نه تر لسمې پورې غځېدلې ده او تر ختيځه وړاندې درومي، د هغو شا ته د چين ځينې سيمې دي چې په هغو کې شيغون ښار ودان دی، بيا لسمه برخه تر محيط سمندر پورې بشپړه د چين سيمه ده، الله ج ښه خبر دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم اقليم

د درېيم اقليم لومړی برخه

دغه اقليم له دوهم سره په شمال کې يوځای شوی دی، د دې د لومړۍ برخې $\frac{1}{3}$ برخه د درن (اطلس) غر دی، دغه غر محيط سمندر ته نږدې له لوېديځه تر ختيځه غځېدلی دی، په دې کې بې شمېره بربري قومونه ميشت دي چې وروسته به يې بيان کړو د دې غره اوبل اقليم تر منځ د ځمکې يوه ټوټه ده چې د محيط سمندر په پاسنۍ برخه کې واقع ده، په دې کې رباط ماسه دی او په ختيځ کې له دې سره نښتي سوتس او نول سيمې دي، همدې لوري ته په ختيځ کې د ورعه او ورپسې د سجلماسه سيمې دي، بيا د نستر د ميدان يوه کلا ده چې شاړه ده چې په دوهم اقليم کې مو يې يادونه کړې ده. د درن غر د دې برخې پر ټوله سيمه راخپور دی، لوېديځ لوري ته په دې کې درې او پيچومي ډېر لږ دي. تر دې چې د ملويه وادي ته مخامخ کېږي، بيا يې تر پايه درې او پيچومي ډېر زيات دي، دلته په ترتيب سره مصادرت، بيا هنتانه، بيا تيملک، بيا گرميوه، بيا مشکوره قومونه ميشت دي، د ټولو په پای کې مصاعده دي، بيا صنهاکه (صنهاجه) قبيلې دي او په پای کې د زناته ځينې قبيلې دي او د اوراس (کتامه) غر همدلته په منځ کې ور سره يوځای کېږي، تر دې وروسته د بربريانو نور قومونه ميشت دي چې په اړه به يې پر خپل ځای تفصيل راشي. دغه درن غر په لوېديځ کې د لوېديځ تر وروستيو خنډو پورې په ټولو ښارونو کې غځېدلی دی او دهمدې غره د ننه دغه ښار ودان دی. ځکه خو د دې غره په سهيل کې د مراکش، اغمات او تادلا سيمې دي او په همدې برخه کې د محيط سمندر پر غاړه رباط اسفی او سلا ښارونه ودان دي. د مراکش په منځ کې د فاس سيمې مسکناسه، تازه او د کتامه مانې دي. دې ته مغرب اقصی (وروستی لوېديځ) وايي، د همدې برخې پر خنډو په محيط سمندر کې بلدان، اصيلا او عرايش پراته دي. چې پلازمينه يې تلمسان دی، د همدې پر ساحلي سيمو د روم په سمندرګي کې د حنين، د هران او نور ټاپوګان دي، دا چې د روم سمندر په لوېديځ کې په څلورم اقليم کې له محيط سمندر (طنجه خليج) نه وزي د ختيځ لور ته دروميو او د شام په سيمه کې پای مومي، بيا چې له تنګ خليج نه را وزي لږ وړاندې دروميو او په شمال کې پراخيږي په درېيم او پنځم اقليم کې ور ګډيږي ځکه خو يې پر غاړه د درېيم اقليم ډېر ښارونه آباد دي، بيا ختيځ لوري ته د ټاپوګانو له ښارونو سره نښلي، د سمندر پر غاړه بجايه سيمه ده د هغو ختيځ لوري ته قسطنطنيه ده او د لومړۍ برخې په پای کې له سمندر نه يو پراو لرې هغو ښارونو سهيل ته او د منځنۍ مغرب په سهيل کې په لوړو کې استير، ور پسې مسيله او بيا زابن ودان دي، د مغرب پلازمينه بسکره ده چې د غره او د هغو شا ته د درن غره سره يوځای شوی چې مخکې يې يادونه وشوه دا د دې برخې په پای کې ختيځ لوري ته پروت دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درېيم اقليم دوهمه برخه

د دې اقليم دوهمه برخه د لومړۍ برخې په څېر ده. خو په سهيل کې يې $\frac{1}{4}$ برخه د درن (اطلس) غر پروت دی، چې له لوېديځه د ختيځ په لور غځېدلی او اقليم يې په دوو برخو وېشلی دی، شمالي برخه يې تر ډېره ځايه د روم په سمندرګي کې ډوبه ده او د سهيل لوري ټوله لوېديځه ساحه په ځنګلونو پټه ده. ختيځ لوري ته يې غدامس ښار دی او د هغو ختيځ له لوري ته د ودان سيمه ده چې پاتې سيمه يې په بل اقليم کې ده چې مخکې يې يادونه وشوه، په لوېديځ کې د ودان په منځنۍ برخه او د روم سمندر تر منځ د اوزاس غر، تبسه او اوبس دي، د سمندر پر غاړه د بونه ښار دی بيا د دې ښارونو ختيځ لوري ته د افريقا ځمکه ده. چې د سمندر پر غاړه لومړۍ تونس ور پسې سوسه او بيا مجديه ودان دي، د دې ښارونو جنوب ته د ودان غره په لمنه کې جريد، توزر، قفصه او نفزاوه ښارونه دي، د دې ښارونو او ساحلي سيمو تر منځ قيروان، د وسلات غر او سبيطله ښار ودان دی، د دې ټولو ښارونو ختيځ لوري ته د روم سمندرګي په غاړه د طرابلس ښار ودان دی جنوب لور ته ببدو طرابلس ته موازي ومر او نقره غرونه دي، په دې دواړو کې د هواره دوې قبيلې دي، دغه دواړه غرونه د درن له غره سره يوځای شوي دي، غدامس ته مخامخ دي چې يادونه يې د جنوبي برخې په وروستيو کې شوې ده. د دې برخې په پای کې ختيځ لوري ته د سمندر پر غاړه سويقه بن مشکوره پروت دی او په سهيل کې د ودان په سيمه کې د پوونده عربو د ګرځېدو را ګرځېدو سيمې دي.

د درېيم اقليم درېيمه برخه

د دې برخې له درېيمې برخې څخه هم د درن غر تير شوی دی خو په پای کې شمال لوري ته ګرځېدلی او سيده وړاندې درومي او د روم سمندرګي ته رسېږي او په هغو ور ګډېږي. هلته د غرونو دغه لړۍ د اوسان په نامه بلل کېږي او يوه برخه يې په شمال کې د روم په سمندرګي کې ډوبه ده، تر دې چې د دې لړۍ او د روم سمندرګي د منځ برخه ډېره تنګ شوې، د درن د دغه غره شا ته په سهيل لوېديځ کې د ودان نوره برخه ده او د عربو د تګ را تګ سيمې دي. بيا زويله بن خطاب دی. بيا د ختيځ لوري ته د دې برخې تر پايه ريګي او شاړه ساحه ده، لوېديځ ته يې د دې غره او سمندر په منځ کې د سمندر پر غاړه سرت ښار دی، بيا شاړه هواره سيمه ده چې عربان پکې د کوچيانو په څېر ګرځي را ګرځي، بيا اجدابيه ده ور پسې برقه ده، دا دواړه د غره په ناو کې پراته دي، بيا هلته د سمندر پر غاړه طلسمه ده، بيا د غره په ګرځندي کې ختيځ لوري ته د دې برخې تر پايه د هيب او روامته کلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټول کتاب ۷۸۵ صفحې دی
د ټول کتاب PDF کول مي د لیکونکي بې
اجازي غوره ونه بلل.

په درنښت
عثمان غني

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library